

UPPSALA PAPERS IN FINANCIAL HISTORY

REPORT NO 15
2002

MED SÄKERHETEN I CENTRUM SALA SPARBANKS LÅN, LÅNTAGARE OCH BORGESMÄN 1860-1910

Hilda Hellgren

Licentiat-uppsats
framlagd 28 januari 2002

DEPARTMENT OF ECONOMIC HISTORY
ISSN 1104-0726
ISRN UU-EKHI-R – 15--SE

© UPFH och författaren
ISSN 1104-0726
ISRN UU-EKHI-R-15-SE

INNEHÅLL

Tabell- och figurförteckning	4
Förord	7
1 Inledning.....	9
Problemformulering	9
Syfte	12
Val av undersökningsobjekt och tidsperiod.....	12
Forskningsläge rörande sparbanker i allmänhet och kreditgivning i synnerhet	14
Sparbankernas historia	14
Sparbankerna i Norden	15
Forskning kring sparbankerna och deras kreditgivning i Sverige	16
Disposition	17
2 Källmaterial, avgränsningar och definitioner	18
Källor.....	18
Metod	18
Avgränsningar och valda nedslagsår	18
Inflation och myntslag	20
Definitioner	20
Gruppering av individer.....	20
Generella synpunkter och problem kring socialgruppering ...	20
Tidigare kategoriseringar och metoden till denna studie.....	21
Problem med kategorisering	23
3 Efterfrågan på krediter i Sala stad med omnejd.....	25
Sala stad	25
Sala sparbank	27
Övriga kreditinstitut i Sala med omnejd	28
De intilliggande socknarna.....	29
Yrkestillhörighet – jämförelse stad och land	30
Sala stad	30
Kila socken.....	31
Norrby socken.....	32
Kumla socken.....	32
Sala och kreditefterfrågan	33

4 Förutsättningar för kreditgivning i Sala sparbank	34
Lagstiftning kring sparbanker och deras kreditgivning	35
Sala sparbanks reglementen	36
Reglementet från 1831	36
Reglementet från 1878	38
Reglementet från 1893	39
Kommentar till Sala stads sparbanks reglementen	40
Nationell och intern kontroll av banken	41
Bankens placeringsmöjligheter	41
Ränta och utlåning	42
Riskhantering och stabilitet i sparbanken	43
Bankernas tillgänglighet	43
Låneförfarandet	45
Diskussion	46
5 Lånen i Sala sparbank	48
Nytagna lån åren 1860 - 1910	50
Sala sparbanks nyutlåning i jämförelse med andra sparbankers nyutlåning	50
De nytagna lånen fördelade på säkerheter	52
Lånestocken i sparbanken år 1870, 1890 och 1910	55
Utlåningen i relation till sparandet	56
Lånestocken fördelad på säkerheter	56
Sala sparbanks utlåning i perspektiv	57
Kommentarer	58
6 Utlåning till ”småfolket”?	60
Låntagare i Sala sparbank	61
Övriga låntagare - företag, frikyrkor och föreningar	62
Privatpersoners lån – bergsmannens och bondens kreditinrättning	63
Bönder och bergsmän var låntagare år 1870	64
Stabila kreditrelationer 1890	66
Akademiker och militärer 1910	68
Kvinnors krediter – en studie av låntagarnas könsstruktur	70
Långväga låntagare?	72
Låntagarnas sockentillhörighet 1870	73
Låntagarnas sockentillhörighet 1890	74
Låntagarnas sockentillhörighet 1910	75
Låntagarna och bankstyrelsen	76
Sammanfattning och slutsatser	78

7	Faller en så faller alla? En studie av borgensmännen	81
	Betrodda borgensmän – en yrkesfördelad studie	82
	Bergsmän och bönder - borgensmän 1870	82
	Borgensmännens stabilitet 1890	83
	Hemmansägare som borgensmän 1910	84
	Jämförelse av borgensmännens yrkestillhörighet 1870 – 1910.....	85
	Borgensmännens könstillhörighet.....	86
	Borgensmännens bostadsort.....	86
	Salabor 1870	86
	Större spridning på borgensmännen 1890	87
	Salabor och långväga borgensmän år 1910	88
	Jämförelse av borgensmännens hemmahörighet 1870 – 1910.....	89
	Betydelsefulla borgensmän	90
	Kvantitativ beskrivning över borgensmännen	91
	Många och stora borgensåtaganden	92
	1870.....	93
	1890.....	96
	1910.....	99
	Jämförelse mellan åren	102
	Korsborgande - ”Faller en så faller alla”?	103
	Styrelseledamöter som borgensmän	105
	Sammanfattning och slutsatser.....	105
8	Summary and Conclusions.....	107
	 Bilaga 1: Socialgruppskategorier (utifrån Norman) funna i Sala sparbanks kundkrets med tillägg och namngivna grupper anpassade för denna studie.....	115
	 Bilaga 2: Källorna – användning av dem och deras utseende	118
	 Bilaga 3: Lånebevis från år 1896	123
	 Bilaga 4: Sammanställd socialgruppsfördelning 1870 - 1910	125
	 Bilaga 5: Karta över Sala med omnejd	126
	 Käll- och litteraturförteckning.....	127

TABELL- OCH FIGURFÖRTECKNING

Tabeller

Tabell 1.1 Kreditinstitutens utlåning 1860-1910 (miljoner kronor, samt andelar i % av total kreditvolym inom parentes)	10
Tabell 3.1 Sala stads, Västmanlands län och Sveriges invånarantal år 1850 – 1920 (indexerade värden, basår 1850)	27
Tabell 3.2 Invånarantalet i undersökta socknar år 1860 – 1910 (antal, indexerade värden, basår 1860).	30
Tabell 3.3 Socialgruppsindelning i Sala stadsförsamling 1870 – 1910 (%)	31
Tabell 3.4 Socialgruppsindelning i Kila socken 1870 – 1910 (%)	31
Tabell 3.5 Socialgruppsindelning i Norrby socken 1870 – 1910 (%)	32
Tabell 3.6 Socialgruppsindelning i Kumla socken 1870 – 1910 (%)	32
Tabell 5.1 Nytagna lån år 1860-1910 fördelat på antal lån, totala lånebelopp, medelvärde, median, max. och min. värde (deflaterade värden, basår 1860, kpi enligt Myrdal – Bouvin)	50
Tabell 5.2 Låneslagens andel av totalt antal nytagna lån samt totalt lånebelopp för de nytagna lånen år 1870, 1890 och 1910.	52
Tabell 5.3 Nytagna inteckningslån 1870 – 1910 fördelade på antal, belopp, medel, min. och max. värde (deflaterade värden, basår 1860, kpi enligt Myrdal – Bouvin)	53
Tabell 5.4 Nytagna borgenslån 1870-1910 fördelade på antal, belopp, medel, min. och max värde (deflaterade värden, basår 1860, kpi enligt Myrdal – Bouvin)	53
Tabell 5.5 Nytagna lån med övriga säkerheter 1870-1910 fördelade per antal, belopp, medel, min. och max. (deflaterade värden, basår 1860, kpi enligt Myrdal – Bouvin)	54
Tabell 5.6 Total lånestock med avseende på lånestorlek och antal 1870, 1890 och 1910 (deflaterat, basår 1860, kpi Myrdal – Bouvin)	55
Tabell 5.7 Antal konton, sammanlagd behållning samt medelbehållning på sparkontona i Sala sparbank 1860 – 1912 (kr.)	56
Tabell 5.8 Låneslagens andel av respektive års totala utlåning med avseende på antal lån och totala lånebelopp (%)	56

Tabell 5.9 Fördelningen av lån på inteckningslån, annat hypotek och borgenslån för Västmanlands läns respektive riket som helhet 1876-1910 i procent av totala lånebelopp	57
Tabell 6.1 Utlåning fördelad på låntagare 1870, 1890 och 1910 (andelar i procent)	61
Tabell 6.2 Andelen lån av lånebelopp för yrkeskategorier år 1870 (%)	64
Tabell 6.3 Yrkeskategoriernas respektive fördelning av lånebeloppsandel år 1890 (%)	66
Tabell 6.4 Yrkesfördelningen i Sala sparbank år 1910 (% av lånebelopp)	69
Tabell 6.5 Kvinnors och mäns andel av Sala sparbanks utlåning till privatpersoner 1870, 1890 och 1910	71
Tabell 6.6 Mäns respektive kvinnors medel, max. och min. lån för 1870, 1890 och 1910 (ej deflaterade värden).....	72
Tabell 6.7 Olika socknars andel av Sala sparbanks utlåning och upptagningsområdets befolkning 1870	73
Tabell 6.8 Olika socknars andel av Sala sparbanks utlåning och upptagningsområde 1890	74
Tabell 6.9 Olika socknars andel av Sala sparbanks utlåning och upptagningsområdets befolkning 1910	76
Tabell 6.10 Styrelseledamöternas yrkeskategoritillhörighet (antal)...	77
Tabell 7.1 Borgensmän och låntagare fördelade på yrkestillhörighet år 1870 (%)	83
Tabell 7.2 Borgensmän och låntagare fördelade på yrkestillhörighet 1890 (%)	84
Tabell 7.3 Borgensmän och låntagare fördelade på yrkestillhörighet 1910 (%)	85
Tabell 7.4 Andel borgensmän utifrån lånebelopp år 1870 (%)	87
Tabell 7.5 Andel borgensmän utifrån lånebelopp år 1890 (%)	88
Tabell 7.6 Andel borgensmän utifrån lånebelopp år 1910 (%) samt låntagare och genomsnittlig socken-fördelning.	89
Tabell 7.7 Andelen där låntagare och borgensman tillhör samma socialgrupp, socken eller område 1870 – 1910 (%).....	90
Tabell 7.8 Borgensmännens borgensåtaganden åren 1870 – 1910 (antal borgenärer fördelade på antal borgensåtaganden)	92
Tabell 7.9 Borgensmän med flest antal åtaganden 1870	93
Tabell 7.10 Borgensmän med störst borgensåtaganden år 1870 (kr.).....	95
Tabell 7.11 Borgensmän med flest antal åtaganden år 1890 (antal)...	98
Tabell 7.12 Borgensmän med de största åtagandena år 1890 (kr.).....	99
Tabell 7.14 De största borgensåtagandena efter belopp år 1910	102
Tabell B 2.1 Tillgänglig information i lånestocks materialet 1870, 1890 och 1910	119

Tabell B 2.2. Informationen som kan erhållas kring nyutlåningen för respektive nedslagsår 1860 – 1910.....	121
Tabell B 4.1: Socialgruppsfördelningen, viktad i förhållande till folkmängd år 1870, 1890 och 1910 (%)	125

Figurer

Figur 7.1 L E W Fromells borgensnätverk 1870 (kr)	94
Figur 7.2 A Fenros borgensnätverk 1890 (kr)	97
Figur 7.3 Aug. Ekmans borgensnätverk 1910 (kr.)	100
Figur 7.4 Illustration av L E W Fromells korsborgande 1870 (kr)...	104
Figur 7.5 Borgensnätverk 1910, exemplet Aug. Ekman (kr.).....	104
Figure 8.1 Illustration of the individuals in the savings bank in relation to social groups	113

FÖRORD

Den som främst förtjänar att nämnas och tackas för sin insats i relation till denna lic. uppsats är min handledare Mats Larsson. Under perioder har även de biträdande handledarna Maths Isacson och Klas Nyberg bidragit med värdefulla synpunkter. Kollegorna på AFF-seminarierna, i synnerhet de som utgör ”Sparprojektet” inom vilken även denna uppsats ryms, förtjänar också ett stort tack. Sparprojektet utgörs av Lars Fälting, Kristina Lilja, Tom Petersson och Anders Sjölander som alla bidragit med konstruktiv kritik och glada tillrop. Andra vid institutionen att tacka är bland andra de som läst korrektur: Theresa Johnson, Maria Lindgren, Sofia Murhem och Göran Ulväng samt Lynn Karlsson som ställt upp vid praktiska problem och annat.

Utanför den akademiska ramen bör också mer eller mindre lösa sammansättningar av det s.k. Friendsgänget tackas. Till dessa hör Kristian Bengtson, Erik Blomberg, Petra Hansson, Sigrid Hedin, Emma Hedlund, Jonas Jansfors, Pernilla Omberg samt Christina Wedén vilka alla bör omnämnas som kommentatorer och korrekturläsare.

Denna studie möjliggjordes av ett välbevarat arkivmaterial vid Sala sparbank. Ett varmt tack till arkivansvarig Birgitta Andersson som med entusiasm och intresse lotsat mig bland arkivmaterialet. Tack också till Sala sparbank som bistått på allehanda sätt.

Även Ingvar Körberg och Enrique Rodriguez tackas för synpunkter och uppmuntran. Lic. uppsatsen har finansierats av Sparbankernas forskningsstiftelse.

Uppsala den 17 december 2001

Hilda Hellgren

1 INLEDNING

Problemformulering

Under 1800-talets senare del genomgick Sverige stora förändringar på såväl den politiska som ekonomiska arenan. Många förändringar hörde samman med den allt snabbare industrialiseringen där landet gick från självhushållning till ett marknadssystem. Sveriges folkmängd ökade och urbaniseringen tilltog.¹

Behovet av krediter ökade kraftigt, bland annat som en följd av jordbrukets mekanisering, den pågående industrialiseringen samt bygandet av järnvägar. Bankerna blev också alltmer betydelsefulla då samhället utvecklades.²

Handelshusen var viktiga för finansieringen av svenska företag, främst under 1800-talets första hälft. Även förmögna privatpersoner kunde ägna sig åt utlåningsverksamhet.³ Handelshusens och privatbankirernas utlåning var framförallt viktig fram till mitten av 1800-talet, då konkurrensen från de etablerade bankerna tilltog i omfattning.⁴ Bland de nya aktörerna på utlåningsmarknaden märktes hypoteksinstituten vilka dock nästan uteslutande tillgodosåg jordbrukens kreditbehov, affärsbankerna vilka finansierade industrier och företag samt sparbankerna som var inriktade på privatpersoners och mindre verksamheters kreditbehov.⁵ Först under 1870-talet anses dock bankernas kreditgivning ha tagit fart.

---

¹ Se Nilsson (1989) särskilt kap. 3 s. 82-122 för befolkningsökning i städer, köpingar osv. För en mer allmän beskrivning av Sveriges industrialisering se t.ex. Magnusson (1996) s. 301 ff., Olsson (1993) s. 49 ff. samt Larsson (1991) s. 23 ff.

² Bankernas utveckling, och då särskilt kreditgivningen, återfinns bl.a. i Nygren (1985).

³ Se bl.a. Lindgren (1999) som studerar den icke institutionaliserade kreditgivningen i Kalmar. Handelshus och privat utlåning undersöks i ett pågående projekt vid Handelshögskolan i Stockholm med titeln *From "unorganized" to "organized" financial markets. The Swedish capital market, 1820-1913*. Se hemsida www.hhs.se/secs/Research/History1/htm.

⁴ Cornell m.fl. (1968) s. 235 ff.

⁵ Larsson (1998) s. 40, Wallerstedt (1995) s. 81, Cronbladh (1993) s. 70. Se också exempelvis Larsson (1991) s. 52 ff. och Lindgren (1993) s. 244 ff. för översikter av det svenska bankväsendet. Nygren (1985) gör en särskild översikt över kreditgivningen. För en mer detaljerad framställning om affärsbankerna, se exempelvis: Nilsson (1981) som i sin beskrivning av A O Wallenberg inleder med ett generellt kapitel om affärsbankernas framväxt, Hildebrand (1971) s. 1 – 126 beskriver Handelsbankens tillkomst och första verksamhetsår samt Gasslander (1956) beskriver främst Stockholms Enskilda bank. Sommarin (1940), (1942) och (1945) beskriver sparbankernas historia.

I skildringar av aktörerna på kreditmarknaden har sparbankerna ofta fått en undanskymd roll.⁶ Detta beror delvis på att dessa inte kunde konkurrera med affärsbankerna som finansiärer av större projekt, men också på att affärsbankerna på sikt uppvisade en större dynamik än sparbankerna och därför också växte betydligt snabbare som utlåningsinstitut. Ytterligare en förklaring till att sparbankernas utlåning i så stor utsträckning har satts på undantag i forskningen är att sparbankerna främst var ämnade för de mindre bemedlade och därmed inte var riktade mot de mer kapitalstarka företagen och jordbruken. Resultatet blev således att lån i sparbankerna i stor utsträckning gavs till mindre belopp.

Tabell 1.1 Kreditinstitutens utlåning 1860-1910 (miljoner kronor, samt andelar i % av total kreditvolym inom parentes)

År	Riks- banken	Affärs- banker	Spar- banker	Hypoteks- institut	Övriga	Försäkrings- bolag	Total kreditvolym
1860	40 (18)	54 (24)	27 (12)	85 (38)	20 (9)	..	226 (101)
1870	43 (10)	121 (29)	57 (14)	156 (38)	38 (9)	..	415 (100)
1880	66 (8)	287 (35)	121 (15)	289 (35)	4 (0)	60 (7)	827 (100)
1890	89 (7)	457 (36)	241 (19)	361 (29)	12(0)	95 (8)	1 255 (99)
1900	130 (6)	1046 (50)	382 (18)	353 (17)	35 (2)	158 (8)	2 104 (101)
1910	191 (5)	2063 (54)	728 (19)	507 (13)	23 (1)	295 (8)	3 808 (100)

Källa: Nygren (1985) s. 140. Anm. Till de övriga hör bl.a. Riksgäldskontoret, folkbankerna och postsparbanken.

Som framgår av tabell 1.1 svarade affärsbankerna för den snabbast växande kreditgivningen under perioden 1860 - 1910. Sparbankerna uppvisade inte lika snabb ökning av andelen krediter som affärsbankerna, men stärkte sin position i förhållande till bland andra hypoteksinstituten.

Tidigare forskning har inte i tillräcklig grad lyft fram sparbankernas roll, särskilt inte som kreditgivare i lokalsamhället, varken på landsbygden eller i städerna.⁷ De vanligt förekommande monografier som beskriver sparbanker behandlar främst inlåningen.⁸ Under senare tid har det vid Ekonomisk-historiska institutionen vid Uppsala universitet emellertid författats såväl uppsatser som avhandlingar kring spar-

⁶ Se t.ex. Nilsson (1988) som inte ens nämner sparbankernas kreditgivning i sin skildring av svenskt kreditväsen från mitten av 1800-talet.

⁷ Se exempelvis Nygren (1970) s. 4 för en diskussion kring detta. Se också Sommarin som endast kortfattat beskriver utlåningen. För att ytterligare klargöra problematiken kring bristen på beskrivningar av sparbankernas utlåning kan exempelvis vissa skildringar av den svenska historien nämnas, där sparbankernas utlåning inte över huvud taget beskrivs. Sparbankerna omnämns endast som en bank för inlåning. Se exempelvis beskrivningen av sparbankerna i Cornell m.fl. (1968) s. 237.

⁸ Se kapitel två som beskriver och diskuterar dessa monografier mer utförligt.

banker ur flera infallsvinklar.⁹ Vidare har det inom detta ”Sparprojekt” författats ett antal verk som behandlar flera, för denna lic. uppsats relevanta frågor.¹⁰ Fortfarande är det dock svårt att uttala sig om sparbankens roll som kreditgivare i lokalsamhället i allmänhet och hur kundkretsen och lånestrukturen såg ut i synnerhet.¹¹ Vilka personer och sparbanker sparbankens utlåning gick till samt omfattningen på dessa lån vet vi relativt lite om. Tom Petersson utgör ett undantag och har bidragit med ett antal uppgifter om hur en lokal kreditmarknad kunde fungera och särskilt hur sparbanken förhöll sig till affärsbankerna. Vi har dock generellt sett dålig kunskap om individers möjlighet att få kredit och vilka omständigheter som rådde kring denna utlåning.

I tidigare forskning har bland annat visats att sparbankernas kreditgivning i stor utsträckning påverkades av den lokala marknadssituationen.¹² Sparbankerna var knutna till sina lokala miljöer och förutsättningarna för kreditgivning var därför lokalt betingade. Därigenom blev sparbankerna också aktiva aktörer för att utveckla dessa kreditmarknader. Den lokala anknytningen var stark, särskilt också då respektive sparbank agerade utifrån sitt eget regelverk. Många sparbanker var sockensparbanker, d.v.s. små sparbanker belägna på landsbygden.¹³ Sparbanker belägna i städer respektive på landsbygden var olika i struktur. Stadssparbankerna förefaller ha varit mer mångsidiga vad avser t.ex. kreditgivning, vilket möjligen kan förklaras av tätorternas tillväxt.¹⁴ Dessutom bedrev de en mer omfattande utlåning än exempelvis sockensparbankerna.¹⁵ Denna lic. uppsats skall därför studera en stadssparbanks kreditgivning. Undersökningen företas för en

---

⁹ Se t.ex. Sjölander (1996) och Nordén (1995) som beskriver hur låntagarstrukturen ser ut. Hellgren (1994), Hellgren & Söderman (1995) och Lilja (1995) visar hur inlåningsstrukturen ser ut.

¹⁰ Inom ramen för ”Sparprojektet” har bl.a. följande publicerats; Sjölander (2000) som redovisar hur riksdagen diskuterade sparbanksfrågan åren 1882 - 1939, Fälting (2001) som studerade finansieringen av småhus i Nyköping åren 1904 - 1948, Lilja (2000) som undersöker spararna i Falu stads sparbank åren 1830 - 1914 samt Petersson (1999), (2001) som studerat Oppunda härads sparbank och Södermanlands Enskilda bank på den lokala kreditmarknaden i Katrineholm under perioden 1881 - 1916.

¹¹ Se Petersson (2001) som där visar på Oppunda sparbank i Katrineholms medelsplacering i vilken också vissa uppgifter om kreditgivningen fås.

¹² Detta gällde i såväl Sverige, där det undersökts av Nygren, som i Finland där Kuusterä studerat samma fenomen. Se Nygren (1967), (1970) och Kuusterä (1996).

¹³ Häradssparbanker och länssparbanker förekom också, vilka vanligtvis hade större upptagningsområde.

¹⁴ Nygren (1985) s. 42 f.

¹⁵ Detta märks inte minst i Nygrens redogörelse över de största sparbankerna 1876 - 1913 där endast stads-, läns- och häradssparbanker återfinns. Nygren (1967).

sparbank med kraftig kreditexpansion under senare delen av 1800-talet och början på 1900-talet i en region som genomgick omfattande förändringar.

Syfte

Syftet med denna undersökning är att analysera kreditgivningen i en stadssparbank – Sala sparbank – åren 1860-1910, med särskilt fokus på de lån som togs av privatpersoner. För att analysera detta är ett individperspektiv en mer lämplig utgångspunkt än ett bankperspektiv.

Undersökningen kan delas in i ett antal delanalyser. Det första berör sparbankslånen i sig. Frågor som ställs är bl.a. hur stora och hur många lånen var? Detta görs för att klargöra omfattningen av krediterna.¹⁶

Den andra delundersökningen berör låntagarna. Vilka var dessa? Fanns det några vanligt förekommande låntagarkategorier? Varifrån kom låntagarna? Var det företrädesvis personer från staden eller var bankens upptagningsområde större än så?

I en tredje delundersökning analyseras lånens säkerheter. Vilka säkerheter använde sig individerna av? Vilka belopp och hur många lån beviljades för olika säkerheter? Från undersökningar på aggregerad nivå vet vi att in-teckningslån och borgenslån användes i stor utsträckning. Använde vissa grupper sig av särskilda säkerheter, exempelvis just borgenslån? Styrelsens relation till låntagarna kommer också att behandlas i studien.

Individperspektivet innebär dock inte att banken helt lämnas utanför undersökningen. Detta gäller bl.a. de institutionella förutsättningarna för kreditgivning och bankens betydelse för lokalsamhället som över-siktigt diskuteras.

Val av undersökningsobjekt och tidsperiod

Det är viktigt att det går att avgränsa forskningsuppgiften såväl i tid som i rum. Eftersom det förelåg stora variationer i kreditmarknadernas struktur mellan olika geografiska områden bör rummet bestämmas först. Valet av ort påverkar därefter undersökningens tidsavgränsning.

Ett grundläggande krav vid val av ort är att staden har haft en sparbank. Staden måste vara av en sådan storlek att det är fruktbart med denna typ av studie, där samtliga låntagare i sparbanken för vissa år kommer att undersökas. Då inte bara staden utan sparbankens hela upptagningsområde studeras innebär det samtidigt att staden inte bör vara alltför stor.

---

¹⁶ Jämför med Nygrens aggregerade studier av kreditgivningen t.ex. Nygren (1967), (1970).

Sparbanken bör också följa det nationella utvecklingsmönstret för sparbanker – d.v.s. att krediterna expanderar över tid.¹⁷ Sist, men inte minst är en viktig förutsättning för att denna undersökning skall vara möjlig att genomföra att sparbanken har ett bevarat arkivmaterial. Detta är något som inte är alldeles självklart då materialet kan ha slängts, brunnit upp eller på annat sätt, delvis eller i sin helhet, förkommit.¹⁸

Utifrån dessa förutsättningar är antalet sparbanker som är möjliga att undersöka begränsat. Till de som skulle kunna väljas hör bl.a. Varberg, Vänersborg, Kristinehamn, Hudiksvall, Sala, Härnösand eller Nyköping¹⁹.

Utifrån de rumsliga och tidsmässiga parametrarna har *Sala sparbank* valts som exempel i denna förevarande studie då staden som sparbanken verkar i uppfyller de ovan uppställda kraven. Staden hade en rimlig befolkningsstorlek. En analys av samtliga låntagare för vissa utvalda år är därför möjlig att genomföra då Sala hade en befolkning på nära 2 400 personer 1860. Vid undersökningsperiodens slut 1910 hade befolkningen ökat till nästan 7 700 personer. Dessa uppgifter ger Sala en position bland genomsnittet för Sveriges städer.²⁰

Vid alla typer av studier där ett urval förekommer är det av vikt att reflektera över representativiteten på det undersökta objektet. I detta fall är det i detta skede svårt att säga huruvida den valda staden är ”bättre” eller ”sämre” än någon annan. Till de fördelar som finns hör bl.a. att andra sparbanker i Mälardals- och Bergslagsområdet har studerats ur ett sparandeperspektiv. I och med detta finns därmed vissa möjligheter till komparation av in- respektive utlåning. Detsamma utgör därmed också en nackdel, d.v.s. att Mälardals- och Bergslagsområdets sparbanker möjligen kan vara annorlunda i struktur jämfört med banker i andra regioner.

---

¹⁷ Den genomsnittliga staden i Sverige år 1860 hade drygt 3 000 invånare om Stockholm och Göteborg exkluderas. År 1910 var motsvarande uppgift drygt 7 000 invånare. Beräknat ur Nilsson (1992) s. 16-23.

¹⁸ Dessutom kan det finnas avgörande luckor i materialet. I exempelvis Nora sparbanks arkiv återfinns i princip det material som skulle kunna möjliggöra denna studie av sparbanken i samhället, förutom den bok som innehåller namnet på låntagarna. Det finns därför inte någon möjlighet att fullfölja denna undersökning i Nora.

¹⁹ Nyköpings sparbank har studerats av Petersson (2000) s. 18 – 34.

²⁰ Sala är också intressant vid en jämförelse med det expansiva stationssamhället Katrineholm. Sala är en gruvstad med lång historia. Staden var förvisso expansiv, sett till antalet invånare, men av annan karaktär än Katrineholm där Oppunda sparbank var verksamt, bl.a. i och med den kraftiga tillbakagången vid Sala silvergruva.

Undersökningsperioden åren 1860 – 1910 motiveras av flera faktorer. Vid denna tid ökade utlåningen i omfattning såväl i riket²¹ som i staden (se kapitel fem).²² Perioden motiveras vidare av att det finansiella systemet anses ha genomgått en grundläggande förändring under denna tid då brytpunkten mellan institutionell och icke-institutionell kreditgivning troligen ägde rum. Detta avses studeras mer ingående i doktorsavhandlingen.²³

Forskningsläge rörande sparbanker i allmänhet och kreditgivning i synnerhet

Denna lic.upsats anknyter till forskning inom flera områden, men den utgör främst en del av sparbankernas historia, och då särskilt den som behandlar utlåningen. En mer översiktlig bild av sparbankers historia är nödvändig för att förstå verksamheten och förändringar i denna. En kortare beskrivning över de nordiska ländernas sparbanksväsende ges också i detta avsnitt.

Sparbankernas historia

Den första sparbanken var enligt Karl Erich Born den tyska Allgemeine Versorgungsanstalt, vilken bildades år 1778 i Hamburg. Denna, liksom de övriga tyska sparbankerna, grundades ofta av kommunerna. Syftet med dessa sparbanker var att låta arbetsamma sämre bemedlade individer av båda könen få möjlighet att spara. Ett annat syfte var att dessa individer genom sitt sparande kunde gagna staten, eftersom individernas sparande kunde minska behovet av fattigvård. Spararnas lånemöjligheter var dock dåliga, eftersom rigorösa krav på säkerheter så gott som omöjliggjorde lån. Få av dessa kredittagare kunde nämligen uppfylla kraven på lämpliga borgensmän.²⁴

Sparbankstanken spreds så småningom, inte bara i Europa, utan även till länder som USA och Australien. Spridningen skedde särskilt med stöd av den filantropiska andan av ”hjälp till självhjälp” som rådde under 1820-talet.²⁵

De svenska sparbankerna inspirerades av den brittiska modellen, såtillvida att de etablerades av privatpersoner. Särskilt välbärgade

---

²¹ Se Hansson & Jonung (1997).

²² Annan bankhistorisk litteratur behandlar vanligtvis inte krigsåren, alternativt behandlar den krigsåren som en särskild period t.ex. Nygren (1967), Hildebrand (1971) och Gasslander (1956).

²³ Se vidare i Lindgren (1999) som studerat den icke-institutionaliserade kreditgivningen (avseende den som t.ex. privatbankirer ägnade sig åt) i Kalmar och konstaterar att den var omfattande.

²⁴ Born (1977) s. 106 f.

²⁵ För en översikt av sparbanksväsendets framväxt i andra länder, se exempelvis Nygren (1970) s. 1 ff. och Kuusterä (1996) s. 15 ff.

individer med intresse för filantropi samt präster, var aktiva tillskyndare för dessa sparbanker under 1800-talets början.²⁶ Den första sparbanken i Sverige grundades i Göteborg 1820. I huvudstaden etablerades påföljande år den andra svenska sparbanken. Dessa inrättningar hade emellertid föregåtts av ”enklare” sparkassor som exempelvis den år 1802 bildade sparkassan vid Årnäs glasbruk i Västergötland.²⁷ Skillnaden mot de vanliga sparbankerna var att dessa kassor främst avsåg att tillgodose sparbehovet hos de anställda vid särskilda företag.

Sparbankerna i Norden

De nordiska sparbankerna har delvis olika historia med avseende på verksamhet och utveckling. Det danska sparbanksväsendet baserades på liknande idéer som de svenska sparbankerna. De tidiga sparbankerna i Danmark ägnade sig dock inledningsvis inte åt utlåning, utan medlen sattes istället in hos statskassan, vilket pågick med minskande intensitet fram t.o.m. 1860-talet. Successivt blev det möjligt att låna i samtliga sparbanker. Ungefär samtidigt som denna möjlighet skapades sköt också landets sparbanksväsende fart. Tidigare hade det mestadels varit fråga om sockensparbanker belägna på landsorten. Dessa blev under senare delen av 1800-talet viktiga för att tillhandahålla krediter på den lokala marknaden vilket gör att deras roll för det danska sparbanksväsendet i stort inte bör underskattas.²⁸

Den finska sparbanksverksamheten har präglats av ett växelspel mellan inhemska och svenska traditioner. Ofta skapades sparbankerna av kommuner som ville tillfredsställa den finskspråkiga befolkningens behov av bankverksamhet särskilt för arbetare. Utlåningen bestod huvudsakligen av lån till jordbruk och fastigheter. Det tog dock relativt lång tid innan utlåningen blev en självklar del av de finska sparbankernas verksamhet. I Finland rådde stora geografiska skillnader mellan olika sparbanker. Områden vid kusten, som hade bättre ekonomiska förutsättningar än skogsområdena inåt landet, fick generellt en snabbare sparbanksutveckling.²⁹

Det norska sparbanksväsendet syftade främst till att uppmuntra de mindre bemedlades sparande och intresset för kreditgivningen till näringslivet var inledningsvis svagt. I takt med att behovet av krediter växte i samhället ökade också intresset för utlåning. Sparbankerna blev som en följd av detta mer aktiva låneinstitutioner som närmade sig affärsbankerna med avseende på verksamhet. Främst hade spar-

---

²⁶ Born (1977) s. 106 f., Hessling (1990) s. 20.

²⁷ Hessling (1990) s. 20.

²⁸ Himmelsrup (1945) s. 58 ff.

²⁹ Kuusterä (1996) s. 36-50, 72-104.

bankerna färre kunder från t.ex. lantbruk och fiskerinäring.³⁰ Vidare hade bankerna en stark förankring i lokalsamhället.

Forskning kring sparbankerna och deras kreditgivning i Sverige

Forskningsläget kring sparbanker på mikronivå är vid en första anblick mycket omfattande och med en särskild tonvikt på beskrivningar av enskilda sparbankers historia. Dessa mer eller mindre vetenskapliga monografier är vanligen utgivna vid bankernas jubiléer.³¹ Skrifterna är emellertid av mycket skiftande kvalité och omfattning. En nackdel med monografierna, i relation till denna studie, är att de vanligtvis fokuserat främst på inlåningen, på bekostnad av utlåningen. Följaktligen har resultatet ofta blivit tämligen fragmentariska beskrivningar av kreditgivningen.

Emil Sommarin är en av de författare som i sina tre verk om sparbankerna behandlar utlåningen, men inte lika detaljerat som inlåningen.³² Ingemar Nygren däremot utgör ett betydande undantag från denna tradition. Han har bl.a. med sina studier av det svenska kreditväsendet och också separata komparativa studier av vissa enskilda sparbankers utlåning, utvecklat den akademiska forskningen kring sparbanker.³³

Nygren beskriver exempelvis hur Västsvenska sparbankers medelsplaceringar förändrades under tiden 1820-1913.³⁴ Detta utgör ett lämpligt jämförelsematerial för denna undersökning. Nygren har nämligen för dessa banker t.ex. undersökt hur stora belopp bankerna lånade ut samt det antal lån som gavs vid olika banker. En viktig skillnad jämfört med denna undersökning av Sala sparbanks kreditgivning är dock att Nygren inte analyserar sin information på djupet. Ett exempel på detta är att den aggregerade statistiken inte relateras till utlåningen mot olika grupper i samhället.

Samme författare analyserar också några av de större svenska sparbankernas kreditgivning.³⁵ Framförallt berör Nygren perioden efter 1876 p.g.a. materialtillgången. I verket redovisas användandet av olika säkerheter i sparbankerna, men också medelsplaceringen t.ex. i andra banker. Nygren relaterar utvecklingen av utlåningen till institutionell förändring i samband med sparbankslagen införande 1892. Sparbankerna karakteriseras efter allmän utveckling och i relation till när de bildades samt var banken var belägen.

---

³⁰ Brandal (1989) s. 29-46.

³¹ Se Petersson (1997) för en mer generell översikt över arkivmaterialfrågor rörande sparbankerna i Sverige.

³² Sommarin (1940), (1942) och (1945).

³³ Se Nygren bland andra (1967) och (1987).

³⁴ I realiteten behandlar dock Nygren främst perioden efter 1850 p.g.a. materialtillgången. Nygren (1970), (1967)

³⁵ Nygren (1967). Denna finns också i kortare artikelform (1966).

Nygren har också analyserat kreditmarknaden i Göteborg under 1800-talet och början av 1900-talet. I denna beskrivs sparbankens roll i förhållande till handelshusen och andra finansiella aktörer. Göteborgs sparbank tycks ha varit unik såtillvida att man under lång tid ägnade sig åt kreditgivning som gynnade de som ägnade sig åt handel. Detta märks genom att utlåningen mot varor som säkerhet var framträdande. Så småningom övertogs dessa krediter emellertid av affärsbankerna och därefter kom sparbanken alltmer att ägna sig åt finansiering av fastigheter.³⁶

Inom ramen för ”Sparprojektet”, vilket beskrivits på sidan 4 har också studier genomförts som kan utgöra jämförelseunderlag för denna undersökning. Framför allt bör Peterssons verk om sparbankens roll på den lokala kreditmarknaden i Katrineholm/Oppunda samt Liljas studie av sparandet i Falu stads sparbank nämnas.³⁷

Disposition

Efter detta inledande kapitel avgränsas studien och definitioner presenteras i kapitel två. Kapitlet inkluderar också en särskild diskussion kring hur kategoriseringar av individer görs i denna undersökning. I kapitel tre beskrivs Sala stad med omnejd och de förhållanden som kan ha påverkat utlåningen i Sala sparbank för att klargöra vilken efterfrågan på krediter som kan ha funnits. Dessutom presenteras såväl sparbanken som dess lokala konkurrenter. Därefter följer i kapitel fyra en djupare redogörelse och analys av vad som påverkade sparbankens verksamhet i Sala. Här ingår såväl nationella som mer lokala faktorer liksom institutionella förutsättningar. De tre därpå följande kapitlen utgörs av undersökningens empiriska bidrag. I kapitel fem studeras utlåningen kvantitativt, vilket inkluderar en analys av såväl nyutlåning som lånestock. I det sjätte kapitlet behandlas låntagarna mer ingående. Bland annat analyseras deras yrkestillhörighet, kön och hemvist. I kapitel sju studeras borgensmännen utifrån samma parametrar som låntagarna och dessutom undersöks borgensmännens nätverk. Undersökningens slutsatser och sammanfattning ges i det avslutande kapitlet. I bilaga återfinns bl.a. en fördjupad beskrivning av källaget för den som önskar ytterligare information därom.

---

³⁶ Nygren (1987) s. 58 ff.

³⁷ Se bl.a. Petersson (2001) och Lilja (2000).

2 KÄLLMATERIAL, AVGRÄNSNINGAR OCH DEFINITIONER

I detta kapitel diskuteras översiktligt lic.-uppsatsens källor och i någon mån metod (för en fördjupad kunskap om källmaterialet se bilaga 2). Framförallt redogörs för undersökningens nedslagsår och utifrån vilka kriterier de har valts, definitioner samt avgränsningar som gjorts i övrigt. Detta kapitel innehåller också en principiell diskussion hur yrkesgruppskategorisering kan genomföras och vilka problem en sådan indelning kan leda till. Vidare redovisas vilken kategorisering som legat till grund för denna studie.

Källor

I studien används främst material från Sala sparbanks arkiv. I sparbanksmaterialet återfinns uppgifter om låntagarna, de lämnade säkerheterna samt själva lånet. För 1890 har dock informationen varit bristfällig, och kompletterande uppgifter har hämtats från kyrkobokföring. Kyrkobokföring används också som underlag för yrkesgruppsindelningarna samt de kvantitativa indelningarna av individer från Sala sparbanks upptagningsområde. För en mer ingående materialbeskrivning se bilaga 2. I bilagan återfinns också de mer specifika metodproblemmen som förelegat i studien och hur de har hanterats.

För 1890 baseras viktiga delar av individanalysen på framför allt husförhörslängder och inte på material enbart från sparbanken. Orsaken till detta är att det i sparbankens källor fanns få uppgifter rörande låntagarnas yrke och sockentillhörighet.

Kartläggningen av hur yrkesstrukturen har sett ut i socknarna baseras på nedslag – var tionde individ i respektive socken har undersökts och dessutom har detta endast gjorts för de socknar där sparbanken haft något mer betydande kundunderlag (se vidare kapitel 6).

Metod

Med hjälp av sparbankens utlåningsböcker kartläggs de lån som fanns i Sala sparbank under de aktuella nedslagsåren. Kartläggningen visar lånens storlek, antal, säkerhet m.m. och har sammanställts till en analys av utvecklingen för Sala sparbanks kreditgivning över tid. Den information som utlåningsböckerna ger om låntagarna är vid sidan av namnet även titel och hemvist (se vidare bilaga 2). Utifrån detta har låntagarna kategoriserats. Även för borgensmännen har en liknande undersökning genomförts.

Avgränsningar och valda nedslagsår

Sala sparbanks upptagningsområde för respektive nedslagsår undersöks, vilket innebär att inte bara Sala stad ingår i studien (se kapitel 6 för sparbankens upptagningsområde). Vår kunskap om storleken på

sparbankens upptagningsområde är mycket begränsad. Föreliggande undersökning ger dock en uppfattning om bankens regionala spridning. Ytterligare en fördel med att inte avgränsa själva upptagningsområdet är att uppgifter om skillnader och likheter mellan kreditgivningen till personer i stad respektive på landsbygd tydliggörs.

I denna studie undersöks inte medelsplaceringen, trots att utlåningen kan sägas utgöra en del av denna. Med medelsplacering avses hur insättningar – sparandet – förvaltades genom bl.a. insättningar i andra banker, obligations- och aktieinnehav samt utlåning. Detta får t.ex. som följd att den omfattande placering Sala sparbank hade i Mälarprovinsernas bank år 1870, och som återfinns i låneböckerna, inte inkluderas i studien.¹ Medelsplacering betraktades generellt som riskfritt och med fördelaktig ränta, medan utlåningen var förknippad med sämre ränta och högre risk.

För att få ett hanter- och bearbetningsbart analysmaterial, och för att framförallt kunna göra jämförelser av utlåningen över tid har ett antal nedslagsår valts för djupare analys.² Valet av nedslagsår är relevant för två olika delundersökningar. Den första behandlar nyutlåningen för respektive år medan den andra berör lånestockens sammansättning. Lånestocken kommer inte att studeras lika utförligt som nyutlåningen vilket hänger samman med att materialet rörande lånestocken inte är lika komplett men framför allt för att förändringar torde ha skett mer sällan i lånestocken eftersom denna rymmer en inbyggd trögrörlighet. Dessutom medför detta ett omfattande insamlingsarbete.

Analysen av *nyutlåningen* utgår från undersökningsperiodens initialår 1860. Därefter görs nedslag vart tionde år; d.v.s. år 1870, 1880, 1890, 1900 och 1910. Tanken är att dessa år skall illustrera förändringar över tid.

Undersökningen av *lånestocken* företas endast för åren 1870, 1890 och 1910. Detta ger en hanterlig storlek på studien, utan att särskilt mycket information för den skull går förlorad, eftersom lånestocken är

---

¹ Detta märks då det var fråga om relativt regelbundna insättningar och uttag i Mälarprovinsernas enskilda bank. Låneböcker (1870) SSA.

² Nedslagsår kan väljas utifrån tre alternativ. För det första kan ett antal år väljas utifrån tanken att de ska vara så homogena som möjligt med avseende på konjunkturen o.dyl. Detta blir emellertid problematiskt eftersom det till stor del blir en bedömningsfråga utifrån alltför många kriterier bl.a. om lokala eller nationella variabler skall vara utslagsgivande. För det andra kan ett slumpmässigt urval av nedslagsår göras, vilket emellertid i värsta fall inte ger någon god beskrivning över tid då det är fråga om så få nedslagsår. Den metod som valts till denna studie baserar sig dels på de ovan nämnda kriterierna, men också på materialtillgången – d.v.s. de nedslagsår som väljs måste ha ett tillgängligt undersökningsmaterial från sparbanken. Vidare gäller detsamma för de vidare uppgifter som skall studeras i annat material. Se också t.ex. Hellevik (1990) s. 73 ff. för en vidare diskussion kring hur urval kan göras och vilka principer som finns kring detta.

betydligt mer trögrörlig än vad nyutlåning är. Därför torde tjugooårstervaller mellan nedslagsåren vara fullt tillräckliga för att förstå utlåningens strukturella förändring. Lånestockarna för åren 1860, 1880 och 1900 var dessutom behäftade med betydligt större luckor i materialet än de nedslagsår som valts.

Inflation och myntslag

Under perioden 1860-1910 skedde en viktig penningpolitisk förändring då guldmyntfoten infördes år 1873. Denna föregicks av silvermyntfot från 1834. Fram till och med 1873 användes riksdaler riksmynt. Efter 1873 användes kronor. I denna lic.-uppsats *presenteras samtliga värden i kronor*.³

I vissa delar av denna undersökning har det varit nödvändigt att ta hänsyn till inflationen. I denna studie har därför samtliga uppgifter som ligger till grund för kapitel 5 deflaterats.⁴ I kapitel 6 och 7 däremot föreligger inte samma behov av att deflatera värdena, då jämförelser framför allt relateras till samma nedslagsår.

Definitioner

Då det fortsättningsvis talas om sparbanken avses Sala sparbank. I de fall benämningen *sparbankerna* används avses de svenska sparbankerna generellt. Tilläggas bör att Sala sparbank bytte namn år 1901 till Sala stads sparbank. Det förstnämnda namnet används företrädesvis i denna lic. uppsats.⁵

Gruppering av individer

Generella synpunkter och problem kring socialgruppering

I detta arbete jämförs sammansättningen av sparbankens låntagare och borgensmän utifrån yrkestillhörighet fördelad på socialgrupper över tid. Detta ger en möjlighet att studera möjliga samband mellan låntagare och borgensmän samt analysera hur dessa samband förändrats över tid. Med hjälp av kategorierna kan också jämförelser göras mellan olika geografiska områden – dels mellan socknar, dels mellan stad och landsbygd.

Generellt sett syftar kategorisering av individer till att öka jämförbarheten i undersökningen. Problemet med att kategorisera är dock

---

³ Lagerqvist, Nathorst – Böös (1997) s. 11 f.

⁴ Myrdal (1933).

Värdena var enligt Lagerqvist, Nathorst – Böös (1997 s. 27 f., år 1860; 32, 1870; 32, 1880; 35, 1890; 32, 1900; 34 samt 1910; 37

⁵ Cronbladh (1993) s. 84.

flerfaldigt.⁶ Nya yrken tillkommer i och med samhällets utveckling, och andra försvinner, vilket komplicerar indelningen av individer i kategorier. Själva kategoriserandet, d.v.s. att föra in individerna i respektive kategori är också förenat med flera svårigheter.⁷

Att socialgruppera individer har sedan länge varit föremål för diskussioner, och otaliga artiklar har ägnats detta problem. Anledningen är att det saknas generellt accepterade metoder för hur denna indelning bör genomföras, vilket också uppmärksammas av Kristina Lilja som i sin undersökning av Falu sparbanks inlåning själv använder sig av gruppindelad material.⁸

En annan aspekt av kategoriseringsproblemet är att skapa grupper av människor som återspeglar verkliga förhållanden. En metod kan vara, som också flera social- och yrkesgruppsanvändare gör, att inledningsvis göra en relativt grov indelning av personer som avspeglar samhällets övergripande näringsstruktur, vilken senare delas in i mer finfördelade grupper. Genom denna arbetsmetod kan man via undergrupper klargöra förändringar i den övergripande strukturen.

Tidigare kategoriseringar och metoden till denna studie

Flera av de undersökningar där personkategoriseringar gjorts har konstaterat att det vanligen föreligger stora regionala skillnader i sammansättningen av yrkesgrupper. Dessutom finns en stor skillnad mellan stadens och landsbygdens socialgrupper. Detta innebär att Bergslagens, och i detta fall Salas, särskilda förutsättningar måste beaktas. En stor del av befolkningen hade, åtminstone under den första delen av undersökningsperioden, stark anknytning till Sala gruva. Samtidigt var de personer som kom från landsbygden också agrart anknutna, varför kategoriseringen i denna studie bör innefatta såväl stad- som landsbygd och helst också gälla för Bergslagsområdet.

Till de som har arbetat med yrkeskategoriseringar hör t.ex. Sten Carlsson, som i sin kategorisering huvudsakligen utgår från den agrara verksamheten.⁹ Torkel Jansson inriktar sig också på den socioekonomiska utveckling i ett agrart lokalsamhälle.¹⁰ För städer ter sig därför

---

⁶ Se exempelvis Sandgren (1998) s.s. 42 ff. som diskuterar utgångspunkter för kategorisering och vilka faktorer som kan vara lämpliga att utgå ifrån då en sådan skall göras.

⁷ Se exempelvis Historisk tidskrifts båda temanummer kring social kategorisering 1978 och i nummer 4 1998 för diskussioner kring detta ämne. I Historisk tidskrift (1978) gör Carl Göran Andrae en översikt över hur social kategorisering nyttjats.

⁸ Lilja (2000) s. 114 ff.

⁹ Carlsson (1968). Carlsson har vidare tydliggjort vad olika yrken arbetade med och vad olika titlar därmed stod för. Boken kan därför sägas vara något av ett uppslagsverk på området.

¹⁰ Jansson (1982).

denna indelning som mindre lyckad. Hans Normans kategoriseringar utgår från husförhörslängder, vilket är en fördel i relation till denna lic.-uppsats som åtminstone delvis bygger på sådant material. Normans arbete har vidare använts av flera forskare, t.ex. Mats Rolén som utvecklat strukturen genom att ta in fler undergrupper än vad Normans ursprungliga undersökning gjort. Men även Rolén har jordbrukare och arbetare i fokus, varför inte heller dennes indelning är direkt överförbar till denna studie.¹¹ Sparbanksforskaren Kristina Lilja nyttjar Normans sätt att kategorisera, men anpassar indelningen till de förhållanden som rådde i Falun, vilket innebär att Normans kategori med agrart anknutna individer utgår då sådana inte förekommer i Liljas material.¹²

Vilken yrkesgruppskategorisering kan då vara lämplig att använda? Utifrån denna undersöknings inriktning är det rimligt att använda en yrkesgruppskategorisering som är tillämpbar på Bergslagsregionen. Normans kategorisering är i detta avseende lämplig då den är gjord för att användas i en studie av Örebro län.¹³ Liljas studie över sparande och sparare i Falun använder också som redan konstateras i grunden samma kategorisering.¹⁴ Detta gör tillsammans med de specifika förhållandena som rådde i Sala att Normans kategorisering ändå är den mest lämpliga grunden för denna analys.¹⁵ Den tidsperiod som Norman använder sig av, 1851-1915, överensstämmer också i grova drag med denna studie.¹⁶

Den kategorisering som har utarbetats av Norman är konstruerad utifrån fem huvudgrupper med tillhörande tre undergrupper, där de sistnämnda bl.a. skiljer på arbetare inom jordbruk och industri, samt företagare respektive tjänstemän.

I denna studie har en sjätte grupp i form av oidentifierade kvinnor tillfogats. Denna består främst av hustrur, änkor m.fl. som inte har kunnat knytas till någon hushållsföreståndare. Andra grupper som skapats för denna undersökning är den särskilda kategorin för dem som saknar titel och tre kategorier för olika typer av juridiska personer; företag, kommuner och organisationer eller föreningar.¹⁷

---

¹¹ Rolén (1979) s. 165 ff.

¹² Lilja (2000) s. 85 ff. Lilja utgår från den indelning som Norman respektive Rolén arbetat fram, men gör vissa förändringar beroende på den lokala miljön i Falun.

¹³ Norman (1974).

¹⁴ Lilja använder sig av fyra istället för Normans fem kategorier. Detta förklaras av att de kategorier som innefattar agrara verksamheter slagits samman. Se Lilja (2000) s. 86.

¹⁵ Norman kallar sin kategorisering för yrkesgruppering, men skriver senare socialgruppering.

¹⁶ Se Norman (1974) särskilt s. 325-330.

¹⁷ Ett särskilt problem i denna undersökning förtjänar att uppmärksammas. Materialet från kyrkoböckerna som sådant kan vara problematiskt eftersom det,

Problem med kategorisering

Ett problem med sparbanksmaterialet är att det baseras på det yrke som låntagaren uppgett alternativt att den som administrerat uppgifterna kände till låntagaren och dennes titel. Denna benämning behöver därför inte överensstämma med det som står i kyrkobokföringen. Skillnaden bör dock inte vara så stor att den påverkar undersökningens resultat. I de fall där yrkestitel inte anges i sparbanksmaterialet d.v.s. för år 1890 (som beskrivs i bilaga 2), kommer dock kyrkobokföringsuppgifter att komplettera denna information.

Ett fenomen som är problematiskt att hantera är de fall där individen tilldelats fler än en titel. I detta arbete, liksom i Liljas studie, har lösningen varit att separera yrkes- respektive förtroendetitel, för att endast utgå från den ”högsta” placerade. I de fall där två yrkestitlar har uppgetts har också den med ”högst” tillhörande kategori valts, eftersom detta troligtvis avspeglas i individernas möjligheter att låna i bank. I de fall där endast förtroendetitel uppgetts har denna placerats in i passande kategori.

Ytterligare ett problem är hur individer som benämns som f.d. (med yrkestitel) skall hanteras. Skall de utgöra en egen grupp av icke yrkesverksamma, eller skall de ingå i samma kategori som de tillhörde under sitt arbetsliv? Författaren menar att lån eller borgande för lån i sparbanken troligtvis påverkades av den inkomst och status man haft under sitt yrkesverksamma liv. Detta har lett till slutsatsen att samtliga individer som har f.d. i sin titel borde inplaceras under den titel man hade som yrkesverksam, vilket skiljer sig från Liljas kategoriseringar.¹⁸

En annan vanlig svårighet då det gäller att genomföra social- eller yrkesgruppsindelningar är hur kvinnorna skall föras in. I denna undersökning är förvisso kvinnorna få till antalet, men det är icke desto

---

som Norman uppmärksammar, är otydligt vem som är t.ex. skräddare, hantverkare och skrädderiarbetare, såväl som okvalificerad industriarbetare. I likhet med Lilja utgår dock denna studie inte från Normans kategoriindelning med en separation av mästartitlar. Denna separation mellan mästare och gesäll görs inte i Sala-materialet och är därför inte möjlig att göra i undersökningen heller. Dessa individer förs istället till en gemensam kategori.

¹⁸ Lilja (2000) s. 86, som placerar in f.d. yrkesverksamma i en särskild kategori.

mindre viktigt att de finns med i kategoriseringen. Med anledning av detta kommer därför kvinnor med egna titlar att föras in i respektive kategori. Kvinnor med egna titlar var nämligen med stor sannolikhet själva ansvariga för lånet. I de fall kvinnan benämns hustru, änka eller med liknande icke yrkesverksam titel, förs hon in under sin makes yrkesgruppsstillhörighet om den är känd, eftersom denna troligtvis påverkade kvinnans lånemöjligheter.¹⁹

---

¹⁹ Se även Lilja (2000) s. 84 ff.

3 EFTERFRÅGAN PÅ KREDITER I SALA STAD MED OMNEJD¹

För att förstå vilka behov av krediter som individer i Sala med omnejd kan ha haft, i synnerhet i relation till Sala sparbank, krävs en beskrivning av Sala och dess omgivning. Med omgivning avses särskilt de socknar som sedermera också ingick i sparbankens upptagningsområde. Beskrivningen görs för att i möjligaste mån klargöra vilka kreditbehov och därmed vilken efterfrågan på krediter som fanns vid tiden för undersökningen. Kapitlet avser beskriva bl.a. näringsliv och befolkningsstruktur i Sala för att fånga upp och beskriva händelser och fenomen som, direkt eller indirekt, kan ha påverkat sparbankens utlåning. Till beskrivningen hör också att ge en översiktlig bild över sparbankens konkurrenter.

Kapitlet är uppdelat i två delar där den första behandlar Sala stad, en beskrivning av sparbanken under de inledande åren samt bankens konkurrenter på den lokala kreditmarknaden. Den andra delen behandlar primärt de intilliggande socknarna, d.v.s. de socknar där sparbanken hade låntagare (se vidare i kapitel 6 för en redogörelse av upptagningsområdet för respektive nedslagsår).

Sala stad

Sala stad har sedan länge haft en mycket nära relation till silvergruvan.² De första silverfynden i Sala gjordes på 1500-talet.³ Sala som samhälle tillkom för att skapa ett fungerande samhälle vid silvergruvan som bl.a. kunde tillgodose behovet av arbetskraft. Stadsprivilegier fick staden av Gustav II Adolf år 1624 under en tid då många städer grundades i Sverige.⁴

Området kring Sala dominerades av jordbruket och Sala liknades vid "en stor bondby" långt in på 1800-talet.⁵ Genom att det inte var tillåtet att dela jord och tomt i mindre delar, skapades ett system med otillåtna och därmed osäkra arrenden.⁶ Under 1870-talet började gruvan att gå dåligt, vilket bidrog till att den överlämnades från staten (Kronan) till bergsmännen 1887. I början av 1900-talet lades gruvan ner som en följd av den dåliga lönsamheten.⁷ Antalet arbetare i gruvan

---

¹ Se bilaga 5 för karta över Sala med omnejd.

² Näsmark (1923) s. 223.

³ Svenska stadsmonografier; Sala, Fagersta, Arboga, Köping (1946) s. 26.

⁴ Näsmark (1923) s. 214, 296 f, Helge (1989) s. 22, 86 och Engelbertsson (1987) s. 14.

⁵ Näsmark (1923) s. 214, Porelius (1953) s. 4.

⁶ Helge (1989) s. 89.

⁷ För en mer ingående beskrivning av gruvan se Engelbertsson (1987) särsk. kap. 2.

minskade från drygt 350 på 1860-talet till bottennoteringen i mitten på 1890-talet då man var omkring 175 personer för att vid nedläggningen vara omkring 225 personer.⁸

Staden påverkades givetvis av att dess huvudnäring gick dåligt. Fattigdomen ansågs utbredd och detta hämmade stadens utveckling. Sala hade dock möjligheter att utvecklas vid sidan av gruvan, exempelvis genom jordbruket på den omkringliggande landsbygden och i och med att kommunikationerna byggdes ut på 1870-talet. Staden fick bl.a. telegraf och en järnväg som knöt ihop Stockholm med Västerås och Bergslagen samt ytterligare en järnväg som förband Sala med Gävle.⁹ Järnvägarna underlättade för industrier att bildas och bl.a. fick staden såväl kalk- som tegelbruk samt en maskinfabrik. De nyetabletrade verksamheterna bestod också av kvarnar, snickeri och mekaniska verkstäder.¹⁰ Antalet hantverkare och anställda samt fabriksanställda ökade kraftigt under undersökningsperioden från omkring 100 år 1860 till 750 år 1910. Det är troligt att många som tidigare hade anknytning till gruvan kom att ta anställning inom industrin. I staden fanns också hantverkare av skiftande slag.

Handeln gick trögt i Sala en bra bit in på 1800-talet, mycket på grund av att såväl Västerås som Enköping var hamnstäder som kunde tillhandahålla billigare produkter än handelsmännen i Sala.¹¹ Handelslivet förbättrades med tiden i staden bland annat på grund av kommunikationernas utbyggnad och såväl antalet handlare som antalet handelsanställda ökade. Under början av 1860-talet var dryga tiotalet handlare och något fler anställda. Efter sekelskiftet rörde det sig omkring 70 handlare och närmare 100 anställda. Antalet anställda tenderade genomgående att vara något högre än antalet handlare.¹²

Det ekonomiska livet i Sala under 1800-talet beskrivs som tämligen stillsamt, med undantag för en rejäl krasch år 1869.¹³ Orsaken till den anses vara att en viss Albert Djulstedt, som kom att kallas ”Sala-prinsen”, fick 19 av stadens 20 handlare, inklusive sin egen och broderns verksamhet, att försättas i konkurs efter 1869. Djulstedt som anförtrotts en mycket stor summa pengar avsedda för uppköp i Stockholm åt stadens handelsmän tog nämligen detta kapital och flydde till

---

⁸ Näsmark (1923) s. 13.

⁹ Svenska stadsmonografier; Sala, Fagersta, Arboga, Köping (1946) s. 57 och Näsmark (1923) s. 226.

¹⁰ Näsmark (1928) s. 247.

¹¹ Helge (1989) s. 150.

¹² BISOS: E.

¹³ Se Lindgren (1999) som, utifrån konkursmaterial, belägger det nära samarbete som fanns mellan handlarna i Sala. Ett stort antal konkurser ägde f.ö. också rum år 1878 och 1903, vilket sannolikt hängde samman med konjunkturens växlingar. Näsmark (1928) s. 235 f.

USA.¹⁴ Anledningen till att detta ledde till sådana svårigheter berodde på;

Att Salaköpmännens affärer blivit så sammanvävda och beroende av varandra, var till någon del ett verk av den inom handelskåren populära och mycket uppslagsrike ”Salaprinzen”...¹⁵

Denne Djulstedt har en annan anknytning till för denna studie eftersom han också satt i direktionen (styrelsen) för Upplands enskilda bank.¹⁶

Till andra viktigare händelser i staden under undersökningsperioden måste branden 1880 räknas. Denna gjorde 500 personer hemlösa och ledde till att brandstodsbolagen tvingades betala ut stora belopp.¹⁷

Salas befolkning mer än en fördubblades under undersökningsperioden 1860 – 1910 (se tabell 3.1).¹⁸ I förhållande till såväl Västmanlands län som riket som helhet var denna ökning framträdande. Städerna växte dock mycket snabbt under denna tid, många ännu snabbare än Sala. Den växande befolkningen antyder att behovet av krediter kan ha ökat bl.a. för att kunna etablera verksamheter samt införskaffa fastigheter. Folkmängden i de kringliggande socknarna presenteras längre fram i kapitlet.

Tabell 3.1 Sala stads, Västmanlands län och Sveriges invånarantal år 1850 – 1920 (indexerade värden, basår 1850)

År	Sala	Västmanland	Sverige
1850	3252 (100)	96 691 (100)	3 482 541 (100)
1860	3381 (104)	103 300 (107)	3 859 728 (111)
1870	3859 (119)	114 330 (118)	4 168 525 (120)
1880	4836 (149)	128 491 (133)	4 565 668 (131)
1890	5733 (176)	137 453 (142)	4 784 981 (137)
1900	6593 (203)	148 271 (153)	5 136 441 (147)
1910	7693 (237)	155 920 (161)	5 522 403 (159)
1920	7855 (242)	168 815 (175)	5 904 489 (170)

Källa: Nilsson (1992) s. 21, 30, Historisk statistik för Sverige Del 1 Befolkningen 1720 – 1967 s. 50 f.

Sala sparbank

De första stegen mot grundandet av Sala stads sparbank bank togs år 1827, då Västmanlands läns landshövding uppmanade städerna i länet

¹⁴ Helge (1989) s. 152.

¹⁵ Näsmark (1923) s. 236.

¹⁶ Helge (1989) s. 152.

¹⁷ Näsmark (1928) s. 265 f. och Helge (1989) s. 167.

¹⁸ Den genomsnittliga ökningen av invånarantalet i städerna var mellan 20 och 30% per decennium. Nilsson (1989) 2. 107.

att inrätta sparbanker. Landshövdingen hade tidigare medverkat till att grunda sparbanken i Västerås år 1826.¹⁹ I Sala var även berghauptman J.H af Forselles – d.v.s. chefen för Sala silververk - en drivande kraft bakom sparbanksgrundandet.²⁰ Det var också han som sände ut en förfrågan om kapitalinsatser för en säkerhetsfond till sparbanken, vilket var ett krav från landshövdingen. Inledningsvis drevs banken i nära samarbete med sparbanken i Västerås, men år 1830 kom en förfrågan från landshövdingen huruvida man fortsättningsvis önskade driva banken i Sala i egen regi. Innan beslut togs i denna fråga undersöktes hur man löst sparbanksfrågan i Falun. Där hade sparbanken nämligen ett nära samarbete med Falu bergslag, motsvarande den relation Sala stad hade till silvergruvan.²¹ Bildandet av en självständig sparbank i Sala kom att ske den 4 september 1831, som andra sparbank i länet efter Västerås stads sparbank. I landet fanns då ett trettiotal sparbanker. Först tio år senare, 1841, fick länet ytterligare en sparbank – Köping, medan Arboga sparbank bildades 1859 och länssparbanken i Västmanlands län år 1864.²² Dessutom bildades ett antal mindre sparbanker bl.a. sockensparbanker i länet under undersökningsperioden. Avståndet till de övriga sparbankerna, möjligen med undantag av sockensparbankerna i Västerlövsta och Simtuna vilka upphörde 1874 respektive 1893, var med andra ord ansevärt. Detta tyder på att Sala sparbank fick verka utan några större inslag av konkurrens från andra banker, åtminstone sett till var de övriga sparbankerna var belägna.

Övriga kreditinstitut i Sala med omnejd

Ett slags kreditinstitut som tidigt etablerades i Sala var de sk. spannmålslånemagasinen. Trots att Sala var lokaliserat i en jordbruksbygd rådde periodvis spannmålsbrist. Från magasinen kunde bönderna ”låna” utsäde för att betala tillbaka under hösten. Till sin funktion var således magasinen föregångare till kreditinstitutet.²³

I Västmanlands län fanns i slutet av 1800-talet en enskild bank, sex avdelningskontor för affärsbanker, en bankir, sex sparbanker samt ett pantaktiebolag. Två av avdelningskontoren samt en sparbank fanns i Sala. Avdelningskontoren tillhörde Mälardalens länns enskilda bank respektive Upplands enskilda bank.²⁴

Det dröjde dock innan Sala stad fick sin första affärsbank. Detta berodde, menar Näsmark, förmodligen på att gruvan var så framträ-

---

¹⁹ Cronbladh (1993) s.84.

²⁰ Rydin (1903) s. 4.

²¹ Porselius (1953) s. 1 ff.

²² Cronbladh (1993) s. 84, Näsmark (1928) s. 6 f.f, 14.

²³ Näsmark (1923) s. 215. Söderberg (1993) s.s. 212 ff. diskuterar f.ö. spannmålsmagasinen mer generellt, men då snarare i egenskap av en kollektiv nyttighet.

²⁴ *Sveriges bankmatrikel* (1886) s. 461 f.

dande, vilket hämmade bankers etablerande i kombination med att staden länge i stor utsträckning saknade såväl handel som övrig industri av betydelse. Under slutet av 1860-talet framkom en del kritik från myndighetshåll mot att det ännu saknades en affärsbank i staden.²⁵

Mälardalens enskilda bank öppnade år 1862 ett kontor i Sala. Detta var till att börja med endast avsett för inlåning och saknade helt utlåningsrätt. Denna rätt erhöll man dock under 1870-talets början och då började också verksamheten anta en mer bankmässig form.²⁶

Upplands enskilda bank²⁷ etablerade sig i Sala 1866 som första affärsbank med både in- och utlåningsrätt i staden. Banken hade grundats ett år tidigare i Uppsala. Initiativtagare till Salakontoret var de båda handlarna Albert Djulstedt (d.v.s. ”Salaprinsen”) och C.G Barch. Dessa båda framförde en önskan om att banken måste öppna ett avdelningskontor i Sala för Upplands enskilda banks styrelse. Styrelsen godkände förslaget efter en undersökning av kundunderlaget i staden.²⁸ Styrelsen beslutade vidare att man skulle låta Salaborna teckna andelar i banken. Andelarna; 200 stycken innehades av 22 personer.²⁹

I Sala fanns även Mälardalens hypoteksförening representerad. Denna grundades 1847 och sammanträdde i Västerås fyra gånger per år för att diskutera låneansökningarna från länet.³⁰ Allmänna hypotekskassan för Sveriges städer fanns dessutom representerade i Västerås, Köping och Enköping samt från 1872 även i Sala.³¹ År 1908 öppnades också ett avdelningskontor till Gävle handelsbank i Sala.³²

De intilliggande socknarna

I detta avsnitt redogörs för de socknar där större grupper av sparbankens låntagare påträffats och som därför kan sägas ligga inom undersökningsområdet (se kapitel 6). Tabell 3.2 visar att befolkningen i de undersökta socknarna ökade. Störst var folkmängden i Västerfärnebo, följt av Västerlövsta och Möklinta. Befolkningsökningen var

---

²⁵ Näsmark (1923) s. 251 ff.

²⁶ Näsmark (1923) s. 254. Mälardalens enskilda bank grundades f.ö. år 1847 som sjunde privatbank i landet, och blev år 1903 omorganiserad till aktiebolagsbank. Huvudsätet var beläget i Västerås. Tio år efter grundandet hade banken tio filialkontor, vilket var det högsta antalet för någon enskild bank i Sverige. Hildebrand (1971) s. 204 ff.

²⁷ Banken stavade inledningsvis sitt namn enligt gammal stavning; Upplands enskilda bank. Genomgående kommer dock denna att skrivas med modern stavning.

²⁸ Herdin (1915) s. 10.

²⁹ Herdin (1915) s. 30.

³⁰ BiSOS H, femårsberättelser år 1871- 1875.

³¹ Sveriges bankmatrikel (1891) s. 224.

³² Näsmark (1923) s. 254.

snabbast i Västerlövsta och Kumla. En ökning syns dock även i övriga socknar.

Tabell 3.2 Invånarantalet i undersökta socknar år 1860 – 1910 (antal, indexerade värden, basår 1860).

	1860	1870	1880	1890	1900	1910
Västfärnebo	3 833 (100)	4 358 (114)	4 803 (125)	4 947 (129)	4 947 (129)	4 222 (110)
Västerlövsta	2 100 (100)	2 368 (113)	2 980 (141)	3 332 (159)	3 613 (172)	3 763 (179)
Norrby	1 310 (100)	1 518 (116)	1 740 (133)	1 746 (133)	1 869 (143)	1 563 (119)
Kumla	1 142 (100)	1 281 (112)	1 536 (135)	1 515 (133)	1 545 (135)	1 672 (146)
Kila	1 514 (100)	1 706 (113)	1 721 (114)	1 812 (120)	1 907 (126)	1 790 (118)
Sala LF	988 (100)	1 134 (115)	1 387 (140)	1 290 (131)	1 298 (131)	1 218 (123)
Möklinta	2 278 (100)	2 478 (109)	2 828 (124)	2 774 (122)	2 738 (120)	2 649 (116)

Källa: BiSOS A: Befolkningsstatistik 1860-1910. Anm. Socknar föremål för fördjupade studier avseende socialgruppstillhörighet har markerats med fet stil.

Yrkestillhörighet – jämförelse stad och land

I följande avsnitt analyseras yrkestillhörigheten för Sala stadsförsamling samt Norrby, Kila och Kumla socknar för 1870, 1890 och 1910. De sistnämnda socknarna är av särskilt intresse eftersom de låg nära Sala stad och de därför hade stor betydelse för sparbankens verksamhet.³³

Sala stad

Fördelningen av stadsbefolkningens yrken över tid förändrades relativt lite. Den mest framträdande förändringen var minskningen av okvalificerade arbetare från 1870 till 1890. Detta beror troligen på gruvans nedgång och att de som arbetade där fick söka sig annorstädes – antingen till annan stad eller till landsbygden, till annan arbetsplats eller ändra sin yrkesinriktning. De okvalificerade arbetarna var viktiga under hela undersökningsperioden. Även småföretagare och hantverkare samt bönder och jordägare, bland vilka bergsmännen märks, hade relativt stabila andelar kring 20% av befolkningen. Grupper med ringa

³³ I kapitel 6 redogörs för de socknar varifrån låntagarna kom. De vanligast förekommande år 1870 var också betydande de efterföljande nedslagsåren. I bilaga fyra återfinns en sammanställning av yrkeskategorierna i Sala med omnejd där viktning av yrkena har skett i förhållande till befolkningens storlek – d.v.s. Sala stad har störst andel.

representation var storföretagare samt gruppen högre tjänstemän och akademiker³⁴. Inte heller lägre tjänstemän, affärsanställda (som i denna grupp var de som var mest framträdande) och arbetsledare hade någon framträdande roll.

Tabell 3.3 Socialgruppsindelning i Sala stadsförsamling 1870 – 1910 (%)

	1870	1890	1910
1a (storföretagare)	1	-	-
1b (högre tjänstemän, akademiker)	-	-	<1
2a (småföretagare, hantverkare)	16	21	17
2b (lägre tjänstemän, affärsanställda, arbetsledare)	1	4	6
3 (bönder, jordägare)	19	18	20
4 (kvalificerade yrkesarbetare)	1	12	10
5a (okvalificerade arbetare)	51	34	38
5b (jordbruks-anställda)	11	10	9

Källa: Husförhörslängder och församlingsböcker för Sala stadsförsamling 1870, 1890, 1910 (SVAR).

Kila socken

I Kila var framförallt jordbruksrelaterade yrken av stor betydelse för befolkningen både vad gällde jordbrukare och anställda. Förutom de okvalificerade arbetarna samt småföretagarna vilka som mest har en tiondel av befolkningen, fanns ingen socialgrupp av någon större betydelse. Varken högre socialgruppskategorier eller lägre tjänstemän, affärsanställda och arbetsledare var särskilt välrepresenterade i Kila socken vilket ytterligare understryker att detta var en utpräglad jordbruksbygd.

Tabell 3.4 Socialgruppsindelning i Kila socken 1870 – 1910 (%)

	1870	1890	1910
1a (storföretagare)	-	-	-
1b (högre tjänstemän, akademiker)	4	4	<1
2a (småföretagare, hantverkare)	-	10	4
2b (lägre tjänstemän, affärsanställda, arbetsledare)	4	-	3
3 (bönder, jordägare)	46	26	45
4 (kvalificerade yrkesarbetare)	-	-	2
5a (okvalificerade arbetare)	8	10	3
5b (jordbruksanställda)	38	51	41

Källa: Husförhörslängder och församlingsböcker för Kila socken 1870, 1890, 1910 (SVAR).

³⁴ Med akademiker avses fortsättningsvis högre utbildade i denna grupp.

Norrby socken

I Norrby, liksom Kila socken, var jordbruket framträdande (se tabell 3.5). I Norrby hade hela 80% anknytning till denna modernäring. I övrigt fanns en mindre grupp småföretagare representerade med en liten andel. Ringa förändring skedde dessutom över tid – det enda synbara var att andelen jordägare och anställda, liksom i Kila, bytte plats. Det är svårt att se någon entydig förklaring till denna omkastning 1890. Det kan dock inte uteslutas att yrkesbenämningen i de båda socknarna påverkas av den/de som förde in uppgifterna i kyrkböckerna.

Tabell 3.5 Socialgruppsindelning i Norrby socken 1870 – 1910 (%)

	1870	1890	1910
1a (storföretagare)	-	-	1
1b (högre tjänstemän, akademiker)	-	-	-
2a (småföretagare, hantverkare)	9	13	4
2b (lägre tjänstemän, affärsanställda, arbetsledare)	-	-	-
3 (bönder, jordägare)	54	27	51
4 (kvalificerade yrkesarbetare)	-	3	1
5a (okvalificerade arbetare)	5	7	5
5b (jordbruks-anställda)	32	50	38

Källa: Husförhörslängder och församlingsböcker för Norrby socken 1870, 1890, 1910 (SVAR).

Kumla socken

Liksom i Kila och Norrby socken dominerade jordägare och anställda inom jordbruket i Kumla socken. Även småföretagare var särskilt 1870 en viktig grupp, men minskade över tid. Dessa personer kan ha drivit sin företagareverksamhet vid sidan av jordbruket och därmed klassificeras som sådana i kyrkobokföringsmaterialet. Alternativt kan de med tiden ha sökt sig in till staden. De okvalificerade arbetarna bestod huvudsakligen av anställda hos de nämnda hantverkarna och småföretagarna.

Tabell 3.6 Socialgruppsindelning i Kumla socken 1870 – 1910 (%)

	1870	1890	1910
1a (storföretagare)	-	2	-
1b (högre tjänstemän, akademiker)	4	2	3
2a (småföretagare, hantverkare)	16	9	7
2b (lägre tjänstemän, affärsanställda, arbetsledare)	-	-	3
3 (bönder, jordägare)	20	23	31
4 (kvalificerade yrkesarbetare)	-	9	6
5a (okvalificerade arbetare)	-	2	15
5b (jordbruks-anställda)	60	51	36

Källa: Husförhörslängder och församlingsböcker för Kumla socken 1870, 1890, 1910 (SVAR).

De undersökta socknarna på landsbygden hade generellt en stor andel bönder, men än mer framträdande var gruppen jordbruksanställda. I vissa fall noterades också mindre inslag av småföretagare och hantverkare. I övrigt var representation från övriga socialgrupperna dålig. Även de övriga socknarna som återfinns i sparbankens upptagningsområde, såsom Möklinta, Sala landsförsamling, Östervåla samt Tärna hade stark jordbruks- och i vissa fall också skogsbruksanknytning. Det förekom även en utvecklad förädling av trävaror, t.ex. i Östervåla. I Sala landsförsamling ingick också en stor andel bergsmän som bosatt sig nära gruvan. Västfärnebos befolkningssammanslutning påverkades av att mötesplatsen för Västmanlands regemente – Salbohed låg där.³⁵ Förändringarna över tid avseende socialgruppskategorierna var generellt sett ringa.

I staden var spridningen mellan yrkeskategorier större, men också här intog jordägare och arbetare framträdande positioner. Dessutom återfanns i Sala även stadsbetonade grupper, framförallt småföretagare och tjänstemän och med tiden också kvalificerade yrkesarbetare. Värt att påpeka är att de högre kategorierna knappt förekom varken i staden eller på landsbygden.

Sala och kreditefterfrågan

Av kapitlet framgår att jordbrukssektorn var framträdande i trakten runt Sala. De jordbruksanknutna kan förväntas ha haft ökande kreditbehov över tid med tanke på de allmänna förändringar i jordbruket som ägde rum. Sett ur stadens perspektiv kan man möjligen förvänta en ökad efterfrågan på krediter till följd av nedläggningen av gruvan då tidigare anställda kan ha tvingats etablera egen verksamhet eller söka sig någon annanstans för att klara försörjningen. Den växande befolkningen torde också tala för att behovet av krediter ökade. Slutsatsen blir därmed att det verkar ha funnits ett ökade kreditbehov i Sala stad med omnejd under slutet av 1800-talet och början på 1900-talet.

---

³⁵ *Historiskt geografiskt statistiskt lexicon öfver Sverige*; Möklinta (BD5, 1864) s. 156, Sala landsförsamling (BD6, 1865) s. 9 ff., Västfärnebo (Fernebo, Vester-) (BD2, 1860) s. 309, Östervåla (Wåla, Öster-) (BD7, 1868) s. 418, Tärna (BD 7, 1868) s. 154.

4 FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR KREDITGIVNING I SALA SPARBANK

I detta kapitel analyseras framför allt bankens handlingsramar, vad som styrde sparbankens agerande och vad som möjligen ledde fram till förändringar i policyn rörande lån och lånebeslut. Genom dessa kartläggningar fastställs de principer som var avgörande för kreditgivning.

Främst analyseras i detta kapitel de formella institutionerna som lagar och regelverk (bankens reglementen). I möjligaste mån redovisas även informella institutioner som normer och liknande vilka påverkade Sala sparbanks kreditgivning på lokalnivå.¹ I bankernas ungdom var spelreglerna tämligen löst hållna, och ibland t.o.m. odefinierade och det var endast styrelsemedlemmarnas vård och goda avsikter som skyddade banken.² Med tiden stramades dock bankverksamheten upp genom lagstiftning och regleringar, även om det ibland var fråga om etablering av praxis då dessa verkställdes. Regleringen påverkade bankerna på lokal nivå.³

Kreditinstituten, och följaktligen också deras kreditgivning, styrdes dock inte bara av förändringar på makroplanet, utan även av omvandling på lokal nivå. Lokalsamhällets förändring skapade nämligen helt nya kapitalbehov. Detta kapitel utgår således från två olika nivåer dels en nationell nivå, där särskilt lagstiftning och kontroll var viktigt, dels en mer lokal nivå, där exempelvis bankens egna reglemente, ränta och styrelsesammansättning etc. påverkade utlåningen.⁴

Presentationen i detta kapitel är uppbyggd kring de förutsättningar som fanns för sparbankens kreditgivning. Lagstiftningen intar, som konstaterats, en central roll i analysen tillsammans med den offentliga kontrollen av sparbanker. Vidare ingår en diskussion om hur bankerna avgränsade de praktiska institutionella förhållandena vad avser t.ex. kreditgivning och räntesättning. Dessutom kommer andra förutsätt-

---

¹ Detta resonemang har sin utgångspunkt i den institutionella teorin. Myhrman (1994) s. 35 beskriver institutioner på två olika nivåer; de allmänna och de lokala. Hur de svenska institutionerna vuxit fram beskrivs också i samma bok. Den institutionella teorins företrädare, North (1993), gör en mer övergripande beskrivning av hur institutioner etablerats i historisk kontext i Europa. I Lönnborg (1999) återfinns en översikt av den institutionella teorin.

² Forsell (1992) har studerat sparbankerna ur ett institutionellt perspektiv, dock främst under 1900-talet.

³ Institutionernas relation till bankväsendet och en diskussion och beskrivning av hur denna interaktion förändrats finns bl.a. i Larsson (1995) s. 122-142.

⁴ För en mer generell beskrivning av statens roll som lagstiftare och reglerare se Larsson (1998) s. 55-70.

ningar för kreditgivning av mer indirekt karaktär att presenteras. Till detta hör exempelvis bankens lokalisering.

Lagstiftning kring sparbanker och deras kreditgivning

Lagstiftningen för såväl sparbanker som affärsbanker syftade generellt till att skydda insättarnas medel.⁵ Denna omtanke om spararnas kapital bidrog också till att lagstiftningen utvecklades något snabbare för bankverksamhet än för t.ex. försäkringsbolag.⁶

På 1860-talet presenterades motioner rörande sparbanker, dock utan att ge något konkret resultat. Till detta kom dessutom ett betänkande 1868, vilket visade på ett intresse för att, på ett nationellt plan, ge sparbankerna gemensamma former. Av förespråkarna för lagstiftningen sades att vissa sparbanker hade missköts, vilket ansågs allvarligt.⁷

Den första reglering som specifikt berörde sparbanker var förordningen av år 1875. Denna syftade till att säkerställa att sparbankerna förvaltades på riktigt sätt i vilket bl.a. ingick att tillse att reservfonden sköttes.⁸ Vidare gällde att bildandet av en sparbank skulle anmälas till respektive länsstyrelse, vilket också gällde de sparbanker som upphörde.⁹ En ökad kontroll av sparbankerna var emellertid inte helt självklar, utan motstånd fanns i vissa kretsar. De som förespråkade en ökad lagstiftning menade också att utlåningen skulle stramas upp med avseende på säkerheterna, d.v.s. man skulle tillåta en ökad andel in-teckningslån som ansågs säkrare än borgenslån.¹⁰ Ett problem med denna förordning var dock att den inte på alla punkter var särskilt specifikt framställd.¹¹

Sparbankerna fick sin första lag 1892, men hade då föregåtts av ett flitigt motionerande i riksdagen under 1880-talet. Dessa motioner behandlade bl.a. utlåningen till styrelseledamöterna, vilken ansågs vara för omfattande och ske mot bristande säkerheter.¹²

1892 års sparbankslag skulle täppa till luckor i förordningen från 1875. I och med lagen 1892 gjordes en betydligt starkare gränsdragning gentemot affärsbankerna. Affärsbankernas verksamhet skulle främst riktas mot företag. Sparbankerna å sin sida skulle främst ha

---

⁵ Lagstiftningen för sparbanker undersöks för närvarande av Anders Sjölander vid ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet. Se även Sjölander (2000).

⁶ Se Larsson (1998).

⁷ Sommarin (1942) s. 224 ff.

⁸ SFS 1975:73.

⁹ Larsson (1993) s. 12.

¹⁰ Sommarin (1942) s. 227.

¹¹ Larsson (1993) s. 12.

¹² Sommarin (1945) s. 313.

sina kunder hos enskilda individer och bland småföretag. Småspararnas inlåning skulle på så sätt omvandlas till krediter för jordbruk och fastigheter.¹³ På det mer konkreta planet klargjorde lagen bl.a. att borgenslånen inte fick ges på längre tid än tio år. Dessutom skulle:

afbetalning årligen göras med belopp, som i förhållande till den tid, för hvilken lånet beviljats, blifvit i skuldebrevet bestämdt.[...] Så länge lånet kvarstår, skall styrelsen årligen underkasta detsamma förnyad pröfning.¹⁴

Det klargjordes också att en styrelseledamot eller anställd fick låna i banken, utan att annan säkerhet lämnades i form av inteckning o.dyl. En stadsfastighet som intecknades skulle dessutom vara brandförsäkrad. Om inteckningslånen nämns inte något ytterligare. En begränsning infördes så tillvida att endast skuldebrev användes – därmed försvann möjligheterna till bl.a. checkkrediter.¹⁵

Avslutningsvis kan nämnas att ett problem med 1892 års lag var att den skulle omfatta såväl mycket stora sparbanker som små samt sparbanker från olika delar av landet. Lagen gjorde därmed inte någon skillnad på att sparbankerna hade vitt skilda struktur och förutsättningar.

Sala sparbanks reglementen

Vid utvecklingen av reglementen i Sala sparbank utgick banken från andra sparbankers reglementen för att se vad de själva skulle kunna ha nytta av att ta med i det egna arbetet.¹⁶ Detta visar att det genom de enskilda sparbankernas reglementen fanns en ambition att likrikta rörelseregleringen.

Reglementet från 1831

Bankens första egna reglemente, från den 24 september 1831 gällde fram till år 1878. I denna visas att banken i första hand var ägnad för dem som var mindre bemedlade och att det stod dessa individer fritt att själva disponera sina sparmedel.¹⁷

---

¹³ Forsell (1992) s. 77.

¹⁴ SFS 1892:59.

¹⁵ För en mer omfattande redovisning av detta se Petersson (2001) s. 82 f.

¹⁶ Detta visas bl.a. av att andra bankers reglementen t.ex. från Falu sparbank återfinns i Sala sparbanks arkiv.

¹⁷ Näsmark (1928) s. 103 ff. I det första reglementet från 1831 angavs den minimala insättningen till 8 skillingar banco per insättningstillfälle med en maximal insättning om 52 riksdaler under året. Det var tillåtet att göra insättningar för exempelvis sina barns och anställdas räkning.

Sparbankens ledamöter, d.v.s. huvudmännen¹⁸, utgjordes av dem som vid en engångsinbetalning betalat in tio riksdaler banko till underhållsfonden, alternativt de som valde att dela upp betalningen till densamma på fem år för att då betala två riksdaler årligen.¹⁹ Dessutom hade samtliga personer som satt in minst etthundrafemtio riksdaler banko i banken möjligheten att bli ledamot.

Sparbanksstyrelsen bestod av nio personer, samtliga med personligt ansvar för bankens medel.²⁰ Dessa individer var oavlönade, men hade tillåtelse att själva sätta in pengar i banken för att få sina medel förräntade. Banken hade också två anställda, en bokhållare och en ombudsman. Styrelsen valdes av bankens huvudmän genom ett löpande system där två av styrelsemedlemmarna avträdde årligen genom lottning. Dessa kunde dock återväljas. Suppleanterna tillträdde då någon av de ordinarie styrelseledamöterna inte kunde medverka. Sparbankens ordförande valdes på årsbasis av styrelsen.²¹

Bankens grundfond kunde förräntas på flertalet sätt, med säkerheten som överordnat mål. Placeringar kunde göras hos Sala Bergslag mot räkning eller, som det står formulerat i stadgarna hos;

...någon wederhäftig person, som emot ställd och af Directionen godkänd säkerhet, för en wiss Summa, som Inrättningens Ledamöter äga att bestämma, emottager inom samma summas belopp, de till Banken inflytande Medel, å dem godtgör äfven besagde ränta, och förbinder sig att vid anfordran återbetala hvad Directionen för nödige utgifter behöfver lyfta.²²

Om något av det ovanstående inte användes eller om kassabehållningen överstegs kunde medlen också lånas ut. Utlåningen kunde ske mot säkerhet av in-teckning med maximalt sex månaders uppsägnings-tid. Kreditgivning fick också bedrivas mot lös pant och borgen där återbetalningstiden också där sattes till maximalt 6 månader, vilket i princip var det enda som fastställdes i reglementet rörande lånen.²³ Detta är anmärkningsvärt då betydelsen av lånen och skötseln av dem på många sätt är avgörande för en bank. Det antyder också att det fanns ett stort utrymme för att skapa praxis och informella regler.

För att en låneansökan skulle accepteras måste minst fem av styrelseledamöterna godkänna låntagarens ansökan. Om någon av ledamö-

---

¹⁸ Bankens huvudmän benämns vanligen ”ledamöter” i materialet. I denna analys används dock termen *huvudmän*, för att inte förväxla personerna med styrelseledamöterna.

¹⁹ Rätten att bli sparbanksledamot fick man dock inte förrän hela inbetalningen var gjord. Se Näsmark (1928) s. 108.

²⁰ Styrelsen benämns av banken vanligen som ”direktionen” och styrelseledamöterna ”direktörer”. Styrelseprotokoll (SSA).

²¹ Näsmark (1928) s. 109.

²² Näsmark (1928) s. 110.

²³ Näsmark (1928) s. 110.

terna inte ställde sig gillande till en ansökan, kunde regeln om att styrelseledamoten var personligt ansvarig för lånet undantas för den ledamot som reserverade sig.²⁴

Reglementet från 1878

I det nya reglementet från 1878 var sparbankens syfte att uppmuntra till sparsamhet, särskilt för den tjänande och arbetande klassen, genom att ge ränta på det insatta beloppet. Detta liknar det tidigare reglementet.

Sala sparbanks huvudmän utgjordes nu enligt reglementet av borgmästaren, pastorn samt Bergshauptmannen (chefen) vid Sala silvergruva. Dessutom tillkom åtta "...utan afseende på stånd eller klasser af för fyra år valde ledamöter...".²⁵ Hälften av dessa skulle avgå om de tjänstgjort i mer än fyra år med möjlighet till omval. Huvudmännen kunde efter detta återigen bli invalda. Huvudmännens uppgift var att kontrollera att banken d.v.s. styrelsen agerade enligt reglementet.

Sparbanksstyrelsen bestod liksom tidigare av nio ledamöter som ansvarade för bankens förvaltning med sina personliga förmögenheter. Styrelsen fick *inte* dra personlig nytta av banken, annat än genom den ersättning som bestämts av huvudmännen. De tilläts dock fortfarande ha medel inestående i banken vilket i realiteten var ett sätt att dra nytta av banken. Huvudmännen valde också bankens styrelseledamöter samt två suppleanter. Varje år avgick tre av de ordinarie samt båda suppleanterna, som i sin tur kunde återinväljas. För varje år valde styrelsen en ordförande.²⁶

Styrelsen ansvarade för de insatta medlen, och "...utlånar, så fort ske kan, dessa medel, mot den högsta ränta, som med fullkomlig säkerhet för dess återbetalande är förenlig.". Fortfarande gällde, i likhet med det första reglementet, att lånet måste godkännas av minst fem styrelseledamöter. Den som reserverade sig hade inte något ansvar för lånet.²⁷

Årlig avrapportering med avseende på exempelvis redovisning och vilka som var styrelseledamöter och huvudmän skulle göras till Kunglig Befallningshavande (länsstyrelsen).²⁸

Sala sparbanks reglemente av år 1878 var klart påverkat av den förordning rörande sparbanker som trädde i kraft 1875. Det bör också

---

²⁴ Näsmark (1928) s. 110.

²⁵ En undersökning av styrelsens yrkesmässiga sammansättning görs i kapitel 6.

²⁶ Näsmark (1928) s. 114.

²⁷ Näsmark (1928) s. 115. I materialet syns emellertid inte några sådana reservationer. Detta kan tyda på att konsensus var viktigt för att styrelsen skulle godkänna ett lån. Det kan också ha varit så att man avsåg dessa mer tveksamma lån på ett tidigt stadium och bad dessa personer att återkomma med bättre säkerheter eller ett mindre lånebelopp i en senare ansökan.

²⁸ Näsmark (1928) s. 116.

nämnas att även 1875 års reglemente var förhållandevis löst formulerat, i synnerhet avseende utlåningen. Detta kan tyckas lite märkligt med tanke på dess betydelse, men å andra sidan öppnade det möjligheter till att utveckla informella institutioner. Jämfört med tidigare reglemente var dock 1875 års något tydligare och något mer omfattande än det föregående. Reglementet saknar emellertid fortfarande t.ex. specificerade uppgifter om låntagarna, låneförfarande och hur man skulle förhålla sig till lån där låntagaren inte kunde fullfölja sitt åtagande.

Reglementet från 1893

Syftet med sparbanken ändrades i och med det reglemente som infördes 1893. I det nya reglementet skulle sparbanken främst vara en inrättning för personer inom Sala stad.²⁹ Således togs det tidigare reglementet om att arbetande och tjänande klasser skulle vara bankens kundkrets bort helt. Däremot tillkom uppgiften om att banken skulle verka inom staden. Ytterligare ett tillägg som gjordes var att man nu redan i reglementet angav att kvinnor själva fick disponera sina insatta medel utan att behöva ha sin makes samtycke. Även omyndiga barn över femton år hade nu samma möjlighet. Detta kan dock redan tidigare ha varit bankens praxis.³⁰

Antalet huvudmän i sparbanken hade i detta reglemente höjts till 20 stycken från tidigare reglementes nio, vilket enligt den nya 1892 års lag, var minimiantalet.³¹ Huvudmännen valdes av stadsfullmäktige på fyra år, där hälften avgick efter två år genom lottning, med möjlighet att återväljas. Huvudmännen var inte arvoderade. Deras uppgift bestod fortfarande i att tillse att skötseln av banken bedrevs på ett korrekt sätt. Styrelseledamöter valdes på samma sätt som i det tidigare reglementet.³²

Beträffande utlåningen gällde fortfarande att styrelsen var ansvarig för de medel som var insatta. Kapitalet skulle förvaltas på ett säkert sätt genom bl.a. obligationsköp. Vidare kunde pengarna sättas in hos andra banker. Utlåning skulle ske mot vad som benämns som ”fullgod säkerhet”. Krediter mot namnsäkerhet fick dock inte överstiga hälften av insättarnas behållning.³³ Dessa lån uppfattades således i någon mån som riskfyllda och problematiska. Vidare gällde för lån mot namnsäkerhet att sparbanken hade möjlighet att säga upp lånet för återbe-

---

²⁹ Huruvida låntagarna verkligen kom från Sala stad skall diskuteras i kapitel 5.

³⁰ Näsmark (1928) s. 199 ff.

³¹ Man fick ha maximalt 50 huvudmän.

³² Näsmark (1928) s. 122.

³³ Också detta ska undersökas i kap. 5.

talning inom tre månader. Reglementet satte också en gräns på tio år för hur länge ett lån mot namnsäkerhet fick ges.³⁴

Räntan för lånen fastställdes av styrelsen. Amorteringar skulle ske årligen antingen som ett visst i förväg fastställt belopp, eller som en proportionell andel av lånet. En prövning av tidsbegränsade lån skulle likaså genomföras av styrelsen varje år. Om denna prövning inte utföll till belåtenhet kunde styrelsen säga upp lånet. I reglementet står särskilt noterat att styrelseledamöternas nytta av banken liksom tidigare var strängt reglerad.³⁵ De kunde dock fortfarande ha medel insatta i banken. Huvudmännen bestämde som tidigare ersättningen som skulle utgå till styrelseledamöterna.³⁶

Jämfört med tidigare reglementen innebar 1892 års reglering en tydligare styrning av sparbankens medelsplacering. Minst tio procent av insättarbehållningen skulle utgöras av placeringar som med lätthet kunde omvandlas till reda pengar. Exempel på sådana var obligationer och depositionsbevis i andra banker. Syftet bakom denna regel var framför allt att säkra bankens kortsiktiga likviditet. Dessutom fick inte inteckningar i fastigheter varken belägna landet eller i staden överstiga hälften av taxeringsvärdet. För fastigheter i staden skulle brandförsäkring hos ett brandförsäkringsbolag finnas.³⁷

Kommentar till Sala stads sparbanks reglementen

Det kan konstateras att förändringar i reglementet inte var vanliga i Sala stads sparbank. Under undersökningsperioden förändras det ursprungliga reglementet endast två gånger, båda gångerna efter påtvingade regelförändringar uppifrån. Sparbanksförordningen från 1875 resulterade i en reglementsförändring tre år senare, 1878. Efter sparbankslagen 1892, var Sala sparbank emellertid snabbare med sina förändringar och redan året därpå skedde reglementsförändringarna. Av dessa förändringar i reglementet kan konstateras att banken var

---

³⁴ Kontinuiteten på lånen undersöks emellertid inte i denna studie, vilket skulle kunna ge svar på hur länge låntagaren innehade sitt lån.

³⁵ Hur styrelsen sattes samman och hur de agerade och fungerade spelar en avgörande roll för kreditgivningen menar bl.a. Nygren (1985) Vidare uppmärksammar Lamoreaux (1994) s. 4 fenomenet benämnt insider lending d.v.s. att styrelseledamöterna tenderade att låna ut till ”themselves, their relatives, or others with personal ties to the board”. Detta blev man också alltmer medveten om från sparbankshåll, varför man ofta valde att strama upp och formalisera konstituerandet av styrelseledamöterna och deras ansvarsområde. Detta gällde såväl via lagstiftning som reglemente och märks inte minst i den nationella debatten (allt detta vilket redogjorts för ovan). Se också Sjölander (2000), särskilt kapitel 5. I kapitel 6 görs därför en fördjupad studie av styrelseledamöterna i Sala sparbank kontra sammansättningen av låntagarna och lånestrukturen i banken.

³⁶ Näsmark (1928) s. 125.

³⁷ Näsmark (1928) s. 125.

mycket obenägen att införa nya regler utöver de som initierades genom kungliga förordningar. Detta kan tolkas som att banken inte ansåg att förändringar behövdes, utan att de normer som utarbetats för sparbanksrörelsen i allmänhet och kreditgivningen i synnerhet fungerade väl. I stort följer reglementena lagens utformning avseende innehåll och också i viss utsträckning struktur. Lagstiftningen citeras dock inte i de lokala reglementena. Reglementena är emellertid något mer, men fortfarande inte särskilt, utförliga. Med tanke på att lagarna dessutom var så pass diffusa måste det ha varit svårt för bankerna att själva skapa sig mer tydliga regelverk. Lagen torde därmed, åtminstone indirekt, ha skapat ett utrymme för lokal praxis.

Nationell och intern kontroll av banken

Av stor vikt var också att efterlevnaden av lagstiftning och reglemente kontrollerades. Denna kontroll av banken var emellertid inte särskilt omfattande. Huvudmännen i banken bör ha fungerat som en stark kontrollinstans, liksom styrelsen själv som stod personligt ansvarig för bankens skötsel. Detta var som konstaterats något som specificerades i bankens reglemente t.o.m. reglementet 1893. Självkontrolleringsnivån och den interna kontrollen av såväl styrelse som huvudmän torde därmed ha varit rigid. Dessutom valdes vad som betraktades som betrodda individer i lokalsamhället till styrelse respektive huvudmän.

Sparbankerna kontrollerades från och med 1875 års sparbanksförordning av länsstyrelsen.³⁸ I och med sparbankslagen 1892 skärptes kontrollen ytterligare och bankerna kunde när som helst bli föremål för länsstyrelsens besök. Framförallt var det bankens redovisning men också rörelsen som kontrollerades.³⁹

Sala sparbank fick vid dessa nedslag bland annat kritik för att man hade för stora och för många poster insatta mot räkning i affärsbankerna.⁴⁰ I styrelseprotokollen från 1878 behandlas även andra anmärkningar från länsstyrelsen, men dessa berörde främst inlåningen.

Bankens placeringsmöjligheter

Bankernas möjlighet att fritt placera de egna överskottsmedlen var av betydelse eftersom detta kapital skulle kunna lånas ut vid behov och därför behövde vara relativt lättåtkomligt. Detta samtidigt som dessa medel också skulle inbringa god ränta. Mycket tyder också på att

---

³⁸ Exempel på när man griper in i Sala sparbank syns i SP 1874-11-28 (SSA). Se också Sjölander (2000) s. 36

³⁹ SFS 1892:59, Sjölander (2000) s. 93.

⁴⁰ Näsmark (1928) s. 52.

medelsplaceringen var något som särskilt utvecklades när fler aktörer verkade på den lokala bankmarknaden.

Sala sparbank hade inledningsvis goda möjligheter att placera överskottsmedlen, d.v.s. insätta medel som inte lånats ut, hos Bergslaget. Detta var en tradition som fanns även i Falun där sparbanken placerade medel hos Stora kopparberg. Då fler banker etablerades i Sala ökade placeringsmöjligheterna för sparbanken eftersom man kunde sätta in medlen också hos dem. Bland annat hade Sala sparbank omfattande placeringar i Mälardalens län enskilda bank och Uplands enskilda bank.⁴¹

Ränta och utlåning

Räntan är en viktig del av såväl in- som utlåning. Utlåningsräntan i Sala sparbank varierade, men skulle egentligen enligt 1831 års reglemente som gällde till mitten på 1870-talet, vara 6 procent (att jämföra med inlåningsräntan som satts till 5 procent). Vid utlåning gjordes en distinktion mellan prima och sekunda säkerheter. För de prima säkerheterna d.v.s. inteckningar, krävdes en ränta som var en procent över inlåningsräntan, medan räntan för den sekunda säkerheten, t.ex. borgenslån, var en och en halv procent över räntan för inlåning. Inlåningsräntan låg på mellan fyra och fem procent under hela undersökningsperioden. Utlåningsräntan låg därmed mellan fem och 6,5%.⁴²

Studier av andra sparbanker har visat på små variationer i räntan. I Västmanlands län sparbank låg inlåningsräntan vanligen 0,5 – 1% lägre än borgenslånen som återfanns inom spannet 4 – 6,5%. Då inlåning användes i kombination med borgen låg räntan däremellan.⁴³ Räntan i Oppunda sparbank, Katrineholm, låg på mellan 4,5 och 6% under perioden 1881 och 1916. Denna ränta tillämpades i första hand gäller för inlåningslån, eftersom borgenslånen var nästintill obefintliga.⁴⁴

De slutsatser om räntan som kan dras är att det förekom få förändringar och detta gällde såväl Sala som andra sparbanker. Vidare var räntespannet relativt snävt. Bankerna gjorde dock en åtskillnad mellan

---

⁴¹ Som exempel på placeringar kan Sala sparbanks insättningar på totalt 49 500 kr. år 1870 i Mälardalens län enskilda bank nämnas. Mapp märkt ”sparbanken”, (SSA).

⁴² Näsmark (1928) s. 49.

⁴³ I Västmanlands län sparbank var utlåningsräntan 7% för såväl borgens- som inlåningslån år 1870. Vid nästa nedslagsår, 1890, var den 5,5% för borgenslån och 5,5% för inlåning med undantag för vad som benämndes ”goda” inlåningar i fast egendom som fick 5% ränta. 1910 var räntan för borgenslån 6% och inlåningslån 5,5%. *Västmanlands län sparbank 1864 – 1924* s. 59 ff.

⁴⁴ Petersson (1999) s. 85, 95.

de olika säkerheterna där inteckningslånen hade lägst ränta och borgenslånen högst. Skillnaden här emellan var omkring en procentenhet.

Riskhantering och stabilitet i sparbanken

Det är av vikt att se om sparbanken i Sala lyckades driva sin verksamhet utan att drabbas av några kreditförluster. Om förluster var vanligt förekommande tyder det på instabilitet och osäkerhet men kan också vara en effekt av att bankens reglemente var otydligt, styrelsen oengagerad eller helt enkelt att bankens kunskap rörande risktagande inte var särskilt utvecklad.

Sala sparbanks kreditförluster kan översiktligt beskrivas som relativt måttliga. De förluster som inträffade medförde emellertid allvarliga konsekvenser för banken. De största problemen uppkom efter Sala-prinsens härjningar i början av 1870-talet. Denne hade, som tidigare nämnts, genom sina gärningar bidragit till att en majoriteten av stadens 20 handlare drivits i konkurs. Flera av dessa hade lån i sparbanken. Totalt resulterade dessa, samt tre godsägares konkurser där man borgat för varandra, i en förlust för sparbanken på nästan 4 800 kr.⁴⁵ Förlusten kan sättas i relation till reservfondens storlek, som var nästan 5 500 kr. (motsvarande ca. 5% av bankens totala utlåning) vid samma tid, vilket indikerar att konkurserna hade en omfattande påverkan på banken. Ytterligare kreditförluster tillkom 1875 när banken upptäckte sju förfalskade belånade handlingar. Dessa innebar en förlust på strax över 1 000 kr.⁴⁶

Vid flera tillfällen ropade också banken in intecknade objekt på auktion behållits när låntagaren försatts i konkurs. Dessa tycks ha behållits tills dess att banken kunde sälja dem utan förlust.⁴⁷

Axel Rydin konstaterar i en studie av banken att man inte bara gav lån till, som det uttrycks, ”små kapitalister”, utan även till de som hade mindre lånebehov, på femtio kr. och liknande. Samme Rydin konstaterar också att inga förluster gjordes på dessa smålån.⁴⁸

Bankernas tillgänglighet

Bankernas tillgänglighet, d.v.s. öppethållandetiderna och det geografiska läget, var viktigt både för sparare och låntagare. Det var inte självklart att banken höll öppet varken ofta eller länge. Eftersom arbetstiderna dessutom var längre än idag och kommunikationerna sämre var det inte lika lätt att ta sig till banken. Om bankens öppet-

---

⁴⁵ Fenomenet benämns i denna lic. uppsats för korsborgande och redogörs för i kapitel 7.

⁴⁶ Styrelseprotokoll 1873-04-26 (SSA).

⁴⁷ Detta märks bl.a. i styrelseprotokoll 1900-10-03 (SSA).

⁴⁸ Rydin (1903) s. 22. Rydin var räkenskapsförare (benämndes kamrer efter 1893) mellan 1872 – 1909. Näsmark (1928) s. 69.

tider skulle förlängdes behövdes också anställa någon att sköta verksamheten och banken kunde därmed inte längre förlita sig på styrelsens engagemang i samma uträkning. Detta var inte så populärt, eftersom det innebar en kostnad för banken. Öppettiderna var också föremål för diskussioner i sparbanken.

Från grundandet fram till 1883 höll Sala stads sparbank öppet två timmar i veckan, på lördagar kl. 16-18.⁴⁹ Banken beslöt efter 1883 att ändra öppethållandet till två gånger i veckan, fortfarande på lördagar nu mellan kl. 18 och 19, och dessutom på onsdagar mellan kl. 16 och 18. Strax före sekelskiftet höll banken öppet tre dagar i veckan – måndag, onsdag och lördag, mellan kl. 11 och 13, men behovet tycktes vara större än så, och önskemål fanns om att låta bankens vara öppen varje vardag. I och med att de nya lokalerna togs i anspråk 1902 förlängdes öppethållandet till dagligen mellan kl. 10 och 14.⁵⁰

Bankers läge påverkade också deras tillgänglighet. I början av bankernas verksamhet under 1800-talet anskaffades ofta en lokal på en redan etablerad plats, som t.ex. i stadens rådhus. Banker kunde också göras mer tillgängliga genom att man öppnade filialer.⁵¹ Sala sparbank etablerade emellertid inte några filialer förrän under mellankrigstiden.⁵²

Sala sparbank var i början av sin historia inhyst i en lokal som avgiftsfritt lånades av Sala Bergslags styrelse, belägen i rådhuset invid torget i stadens centrum. Denna lokal var svårtillgänglig, då den låg högt uppe i själva rådhuset. Dessutom var lokalen alltför liten för att egentligen inrymma en sparbanksrörelse. År 1891 bytte man därför lokal, även om man fortfarande höll till i rådhuset. De nya lokalerna var större och mer effektiva, men blev ändå snart otillräckliga p.g.a. sparbankens snabba expansion. Kring sekelskiftet beslutades att sparbanken borde anskaffa en egen lokal och en tomt med två gårdar belägna vid torget inköptes. I det nya hus som uppfördes banken även

---

⁴⁹ Näsmark (1928) s. 35. Banken fick också utstå den kungliga befallningshavarens kritik i denna fråga då det hävdades att expansionsmöjligheterna för banken skulle försvinna om inte längre öppettider med ökad frekvens infördes.

⁵⁰ Rydin (1903) s. 29 och Näsmark (1928) s. 35 f.

⁵¹ Se tex. Lilja (1995) som beskriver hur avståndet till sparbanken påverkade antalet insättare. Lilja konstaterar att ju närmre banken man bodde, desto större var nyttjandet av densamma. Trots att det i denna undersökning var Norrtälje med omnejd som verkade som undersöknings objekt, finns det ingen anledning att anta att inte samma fenomen gällde även för andra sparbanker. Detta undersöks också för låntagare och borgensmän i kapitel 6 respektive 7.

⁵² Porelius (1953) s. 13.

100 år senare belägen. Även Mälarprovinsernas enskilda banks avdelningskontor kom för en tid att inrymmas i huset.⁵³

Upplands enskilda bank etablerade sig 1866 i en lokal i rådhuset, d.v.s. samma som sparbanken.⁵⁴ Från och med 1883 var kontoret beläget i det nya stadshuset också det vid torget, för att år 1905 flytta till en annan lokal.⁵⁵

Det kan således konstateras att bankerna i Sala föredrog att etablera sig i ett snävt område kring torget, alltså de centrala delarna av staden och ibland i samma lokal. Tillgängligheten för stadens invånare var sannolikt därmed ur lokaliseringshänseende inget problem, dessutom förlängdes med tiden öppettiderna i sparbanken.

Låneförfarandet

Det finns få uppgifter om hur låneansökan hanterades innan lånet beviljades eller avslogs i Sala sparbank. Överhuvudtaget redovisades inga avslagna lån vilket kan tolkas på två sätt. För det första kan banken ha valt att inte redovisa de avslagna låneansökningarna i styrelseprotokollen. En andra tolkning, och också mer troligt, är att man från banken styrde utlåningen innan det att själva låneansökan lämnades in till banken. De ansvariga kan då redan vid en första förfrågan ha gjort en bedömning om den lånesökande hade möjligheter att få lån. Därmed kunde man avfärda de vars låneansökningar inte skulle godkännas redan på ett tidigt stadium och på så sätt hålla nere transaktionskostnaderna för såväl banken som för den lånesökande.⁵⁶

Proceduren kring såväl intecknings- som borgenslånen var en tidskrävande process och ledde till höga transaktionskostnader för både bank och presumtiv låntagare, varför ett tidigt avslag många gånger kunde vara både förenklande och billigare. Bland annat skulle den som ansökte om inteckningslån vara tvungen att ha ett bevis på att fastigheten inte redan var intecknad.⁵⁷ Om det var banken som kontrollerade detta eller om personen som ansökte om lånet var tvungen att uppvisa ett sådant intyg går inte att säga bestämt. Hur det förhöll sig med borgenslånen är än mer oklart. För ett sådant lån krävde banken en eller flera borgensmän och deras tillförlitlighet som borgenärer måste kontrolleras av banken, i synnerhet om det var fråga om personer som banken inte redan kände till. Med tanke på de få

---

⁵³ Rydin (1903) s. 28. Mälarprovinsernas enskilda bank lämnade inte sparbankshuset förrän 1915. Näsmark (1928) s. 33. Detta är naturligtvis intressant ur konkurrenshänseende.

⁵⁴ Herdin (1915) s. 24.

⁵⁵ Herdin (1915) s. 116.

⁵⁶ Se vidare i Lönnborg (1999) för en mer utförlig redovisning av transaktionskostnader.

⁵⁷ Fälting (2001) s. 32 f.

förluster som banken gjorde på borgenslån tyder det på att kontrollen var noggrann av såväl låntagare som borgensmän.

Den enda kvarleva från undersökningsperioden som mer specifikt ger någon upplysning om lånen är ett lånebevis från år 1896. Av detta framgår bl.a. att det ansökta lånet bevittnades av ”kända, trovärdiga och odjäfvinga personer”. Detta innebar att ytterligare två personer behövdes för varje låneansökan förutom låntagare och eventuella borgensmän. I bilaga 3; lånebevis från år 1896, syns att de båda vittnena kommer från samma plats som såväl låntagare som borgensmän, vilket därmed antyder att det var låntagarnas uppgift att tillhandahålla dessa. Kravet på att ordna borgensmän och vittnen kan ha gjort att endast de som trodde sig kunna accepteras som låntagare uppsökte banken med sin låneansökan. Detta är ytterligare ett skäl till varför inga avslagna lån förekommer i bankens material.

Material rörande avslagna lån har emellertid påträffats i Gävle sparbank, och ur detta framgår att en majoritet av de vilkas låneansökningar inte beviljats senare återkom med en ansökan. I Gävle studien antas detta bero på att det fanns ett direkt samband mellan låneansökningarnas avslag respektive den totala lånevolymen, d.v.s. få avslagna lån samvarierade med omfattande kreditgivning.⁵⁸ Möjligen skulle detta kunna tyda på en variation i avslagsfrekvensen som inte bara samvarierade med tillförlitligheten hos den sökande utan förmodligen var mer beroende av bankens ekonomiska läge.

Diskussion

Sala sparbank verkar ha agerat relativt självständigt utifrån såväl konkurrens som institutionellt hänseende inom den lokala kreditmarknaden. Med detta menas att konkurrensen förvisso existerade från affärsbanker, men knappast från andra sparbanker. De formella institutioner som påverkade banken i form av lagstiftning var förhållandevis löst formulerade och det var endast efter nya lagar som banken förändrade sitt reglemente. Detta antyder att banken i stor utsträckning agerade efter informella institutioner och praxis. Detta kan ha varit såväl hämmande som stimulerande för banken. Normerna kunde förändras relativt snabbt vid t.ex. ändrade kreditbehov men förmodligen skedde ingen uppluckring av principerna för kreditgivning, eftersom styrelsen själv var ansvarig för dåliga lån. Den starka anknytningen till normbildning antyder att personliga nätverk och kontakter var viktiga.

Att hålla sig à jour med den lokala ekonomin förmodas ha varit betydelsefullt för styrelsen för att undvika att banken drabbades av förluster. Kreditgivningens organisation torde också ha varit ett sätt att

---

⁵⁸ Sjölander (1996) s. 47 f.

sänka bankens transaktionskostnader – d.v.s. att man istället för att ha en omfattande byråkrati kring kreditgivningen använde ett utvecklat tradition och praxisbaserat system med informella normer för hur lånehanteringen skulle gå till. Fördelen var att möjligheten till en flexibel anpassning till efterfrågan på krediter troligen var stor, medan nackdelen möjligen var att de individer som var förhållandevis okända i lokalsamhället därmed hade svårare att få lån i banken. Med tiden förändrades dock systemet och sparbanken blev mer tillgänglig och starkare förankrad i lokalsamhället – förmodligen avspeglade detta den tilltagande konkurrensen och den ökade marknadsmedvetenheten hos banker och kunder.

5 LÅNEN I SALA SPARBANK

I detta kapitel redovisas resultaten av en undersökning av Sala stads sparbanks utlåning under åren 1860-1910. De kvantitativa uppgifterna presenteras för att ge en bild av utvecklingen av bankens utlåning över tid. Dessutom görs en fördjupad studie av vilka lånesäkerheter som användes.

Inledningsvis i kapitlet analyseras de nytagna lånen d.v.s. de nya lån som togs under respektive nedslagsår. Denna studie följs av en genomgång av den totala lånestocken. Lånestocken visar hur hela utlåningsstrukturen såg ut vid respektive nedslagsår och ger därför en mer heltäckande bild av utlåningen.

Till detta kapitel har uteslutande material från Sala sparbank nyttjats, och då särskilt styrelseprotokoll för de nytagna lånen samt låneböcker för lånestocken. Undersökningen rörande lånestocken utgår från nedslagsåren; 1870, 1890 och 1910 (se motivering i kapitel två). Då nyutlåningen studeras görs däremot nedslag var tionde år med utgångspunkt från år 1860. I detta kapitel görs sålunda en kartläggning av lån och lånestruktur medan låntagarna i Sala stads sparbank tas upp i det efterföljande kapitlet.¹

*

Detta kapitel liksom följande analyser utgår från de uppdelningar² av lånen som gjordes i Sala sparbank.³ I uppdelningen från och med 1890 separerades utlåningen mellan **omsättningslån** och **stående lån**.⁴ I de

---

¹ Detta kapitel skall ses som ett komplement till den studie av Sala sparbank som ingår i Nygrens sammanställning av de största svenska sparbankerna. Nygrens studie utgår från bl.a. monografier och sparbanksstatistik. Nygrens beräkningar sammanställs enligt annorlunda principer än underlaget till denna lic.uppsats eftersom Nygren utgår från sekundärmaterial. Denna lic.uppsats däremot utgår från primärmaterial. Denna skillnad bör därmed tas i beaktande då resultat från de båda undersökningarna studeras. Se Nygren (1967) s. 176 ff.

² Med **lånetyp eller typ av lån** avses genomgående lånen som kan anföras till någon av kategorierna nytagna eller lån i lånestock.

³ Andra banker har delat upp sina lån på annat vis än Sala sparbank. Se exempelvis Sjölander (1996) s. 24, och dennes studie av Gefle stads sparbank. I Kristiansson (1935) s. 107 visar beskrivningen av Uddevalla sparbank dock att man, åtminstone periodvis, begagnade sig av samma uppdelning som Sala sparbank.

⁴ Denna separering mellan omsättningslån och stående lån är inte gjord för 1870. Trots detta syns en viss skillnad i lånekaraktär. Exempelvis framgår tydligt hur inteckningslån *inte* sätts om, vilket var fallet med borgenslånen. Att sparbanken senare gjorde en uppdelning på stående respektive omsättningslån beror sannolikt på dels att det var av tradition, dels på att man kan ha ansett att det var vik-

krediter som sparbanken benämnde omsättningslån inkluderades samtliga säkerheter. Bland dessa återfinns såväl lån mot inteckning, som borgenslån och övriga säkerheter. Omsättningslånen sattes vanligen om cirka en gång per halvår.⁵

De stående lånen däremot utgjordes huvudsakligen av lån mot inteckning. En egenskap hos dessa var att de inte sattes om under året. Inbetalning av ränta gjordes dock även på dessa lån under året. Övriga lån mot exempelvis aktiesäkerhet o.dyl. återfinns också bland dessa krediter, men är betydligt mer sällsynta än inteckningslånen. Ett fåtal lån mot borgen som säkerhet påträffas också bland de stående lånen 1910. År 1890 återfinns däremot inga borgenslån bland de stående lånen.

Anledningen till att uppdelningen på stående- och omsättningslån inte används vid analysen i denna studie är att den inte är nog tydlig för att besvara de frågor som ställs. Jämförelser med många sparbanker eller aggregerade sammanställningar försvåras också, eftersom det i dessa oftast används en uppdelning av lånen på säkerheter.⁶

Den indelning av *lånestocken* som använts i detta och de följande kapitlen grundar sig således på den säkerhet som uppgetts i sparbanksmaterialet.⁷ Detta ger en uppdelning av lånematerialet i fyra kategorier som fortsättningsvis sammanfattas under begreppet låneslag:

- inteckningslån
- borgenslån
- övriga säkerheter (inklusive kombinationen av inteckning + borgen)
- oidentifierade säkerheter

Den sistnämnda kategorin återfinns endast för nedslagsåren på 1800-talet, då det för samtliga lån 1910 framgår vilken säkerhet som lämnades. Till kategorin övriga säkerheter hör exempelvis lån mot aktie- och obligationssäkerhet, men också de lån där man använt sig av *både* inteckning och borgen som säkerheter i samma lån.

Indelningen av de *nytagna lånen* bygger på samma principer som ovan, men med tillägget att säkerheten inte alltid kan påträffas i lån från år 1890 och 1910 utan därför hämtas från lånestocksmaterial.

---

tigt att separera dessa båda då omsättningslånen troligtvis krävde att banken var mer aktiv för att hålla lånen under uppsikt.

⁵ Att sätta om lån var i praktiken ofta en slags amortering eftersom lånebeloppet samtidigt sänktes. Se också Sjölander (1996) s. 4 ff. där samma fenomen uppmärksammades för Gävle sparbank.

⁶ Se också Nygren (1967), (1970), Petersson (2001).

⁷ I kapitel 7 beskrivs borgensmännen utifrån information från de uppgifter som lämnats för såväl borgenslånen som övriga låneslag (i de fall där borgensmän förekommer).

Analysen av nyutlåningens säkerheter kommer därför endast att genomföras för de år som lånestocken studerats.

Nytagna lån åren 1860 - 1910

För att få en bild över de nytagna lånens storlek och antal och även eventuella förändringar över tid har nedslag gjorts vart tionde år med början 1860. I tabell 5.1 framgår tydligt en kraftig expansion för såväl antalet lån som lånebeloppen över den undersökta tidsperioden.

Tabell 5.1 Nytagna lån år 1860-1910 fördelat på antal lån, totala lånebelopp, medelvärde, median, max. och min. värde (deflaterade värden, basår 1860, kpi enligt Myrdal – Bouvin)

	Antal lån	Totalbelopp	Medel	Median	Max.	Min.
1860	38	24 115	634	350	3 000	50
1870	114	47 195	414	249	2 988	100
1880	323	148 744	460	272	6 517	27
1890	282	282 284	1 001	201	30 070	25
1900	391	886 181	2 266	534	69 355	32
1910	459	1 249 192	2 721	1 162	46 480	23

Källa: Styrelseprotokoll 1860, 1870, 1880, 1890, 1900 och 1910 (SSA).

I tabell 5.1 framgår dessutom att såväl lånebelopp som antalet lån ökade över tid. Anmärkningsvärt många lån togs 1880 trots konjunkturnedgången. År 1890 utgör dock ett trendbrott då antalet lån minskade, trots att inte trenden med ökade totalbelopp och stegrade lånesummor bröts. Från 1890 ökade både medellånets och det största lånets storlek snabbt. Bakom denna utveckling låg framför allt ett stegrat antal stora lån. Att det lägsta lånebeloppet var högre under de tidigare nedslagsåren kan tyda på två saker; dels att det var svårt att ta lån – dvs. när man väl valde att ansöka om ett lån så tog man i lite extra – dels att bara de bättre bemedlade hade möjlighet att ta lån och dessa ansökte om större belopp än de mindre bemedlade (detta diskuteras mer utförligt i kapitel 6).

Sala sparbanks nyutlåning i jämförelse med andra sparbankers nyutlåning

Då Sala sparbanks nyutlåning jämförs med Gävle sparbanks nyutlåning syns tydliga likheter. Framförallt framträder på båda håll en ökning av antalet nytagna lån mellan 1870 och 1890.⁸ I Sala togs 114 nya lån 1870 – att jämföras med Gävles 93 (1872). Antalet ökade fram till 1890 till 282 lån i Sala och 175 i Gävle. Att Gävle, som hade en

---

⁸ Märk att jämförelsen görs mellan Sala 1870 och Gävle 1872. Betydelsen av detta ska dock inte överdrivas.

betydligt större befolkning än Sala, ändå hade ett mindre antal nytagna lån kan förklaras på flera sätt. I Gävle fanns, förutom sparbanken, fem andra låneinrättningar som utgjorde konkurrenter på den lokala kreditmarknaden. I Sala fanns inte bara färre konkurrenter, de förefaller inte heller initialt ha varit särskilt etablerade på den lokala lånemarknaden. Det är också möjligt att Sala hade ett större geografiskt upptagningsområde än Gävle. Skillnaden i lånestruktur kan också ha berott på olikheterna i näringsstruktur – och därav kapitalbehoven i de båda städerna (se vidare kapitel 6).⁹

Även i jämförelse med Högsby sparbank i Småland verkar Sala sparbank ha beviljat ovanligt många lån. År 1900 togs där 133 nya lån, medan det i Sala registrerades 391 nya lån.¹⁰ Att skillnaden mellan de båda bankerna var så stor kan dels förklaras av att Högsby sparbank inte grundades förrän år 1888, och att man därför inte hunnit etablera sig på samma sätt som Sala sparbank.¹¹ Detta trots att Högsby hade drygt 5 100 invånare (att jämföra med Salas nästan 6 700) vid seklets början och i så måtto torde haft ett relativt likartat kundunderlag som Sala sparbank. År 1910 hade antalet nya lån i Högsby ökat till 386 stycken, att jämföra med Salas 459.¹² Högsby sparbank tycks således ha haft en snabb expansion sett till antalet lån och närmade sig således Salas utlåningsnivåer, vilket också är rimligt med tanke på samhällets storlek. Högsby sparbanks accelererande utveckling i början av 1900-talet visas också i den totala utlåningen. År 1900 uppgick utlåningen i Högsby till nästan 120 000 kr. medan Sala sparbank samma år hade en utlåning på knappt 890 000 kr. Tio år senare uppgick Högsbys årskrediter till nästan 700 000 kr. Motsvarande värde för Sala sparbank samma år var över 1 200 000 kr. Utlåningsökningen uppgick till 700% i Högsby och 135% i Sala. Detta kan förklaras av olika kreditbehov men också skillnader i utlåningspolicy mellan de båda bankerna. Skillnaden mellan de båda blir tydlig då medelvärden jämförs. I Högsby låg sparbankens medelkredit på knappt 100, respektive 390 kr. för åren 1900 och 1910. Motsvarigheten för Sala sparbank var 2 300 respektive 2 700 kr. Även en jämförelse av medierna mellan Sala och Högsbys sparbank bekräftar denna skillnad. De båda bankerna tycks således ha haft vitt skilda lånestrukturer där Högsby hade färre, men framförallt betydligt mindre lån. Denna skill-

---

⁹ Sjölander (1996) s. 16 ff.

¹⁰ Nordén (1994) s. 11, Nordén (1995) s. 7. Det bör noteras att Nordén anger olika uppgifter om hur många lån som egentligen togs år 1900. I den första texten (1994) anges 133, och den andra (1995) har ytterligare ett lån angetts för samma år.

¹¹ Detta stämmer också med inlåningsstrukturen som uppvisar likartade tendenser. Se Hellgren – Söderman (1994) särskilt s. 4 och 12.

¹² Nordén (1995) s. 15.

nad skulle kunna bero på skillnader i efterfrågan på krediter, men kan också ha att göra med att Högsby sparbank företrädesvis lyckats nå marknaden för privatpersoner och att styrelsen var mer restriktiv i sin kreditgivning generellt.

De nytagna lånen fördelade på säkerheter

När de nytagna lånen specificeras på säkerheter framgår att det 1870 endast beviljas ett nytt inteckningslån vid Sala sparbank medan antalet borgenslån var över hundra. År 1890 däremot hade inteckningslånen passerat borgenslånen i sammanlagd storlek, men däremot inte i antal (se tabell 5.2-5.4). Inteckningslånen var då betydligt mer framträdande än borgenslånen, sett till lånebelopp. Detta avspeglades också i lånens medel, största och minsta värden. Det genomsnittliga inteckningslånet var betydligt större än motsvarande borgenslånen. Fortfarande var dock kreditgivningen mot de övriga säkerheterna inte särskilt omfattande.

Tabell 5.2 Låneslagens andel av totalt antal nytagna lån samt totalt lånebelopp för de nytagna lånen år 1870, 1890 och 1910.

	Antal, andel				Belopp, andel			
	Inteckningslån	Borgenslån	Övriga	Oidentifierbara	Inteckningslån	Borgenslån	Övriga	Oidentifierbara
1870	<1	99	-	-	2	98	-	-
1890	10	83	4	3	47	25	15	13
1910	28	47	5	20	38	21	12	29

Källa: Styrelseprotokoll, kassaräkning år 1870, 1890 och 1910 (SSA).

Det sista nedslagsåret hade det skett en utjämning av värdena, detta dock samtidigt som andelen oidentifierade lån ökat kraftigt. Sett till antalet lån var emellertid borgenslånen fortfarande i majoritet, även om inteckningslånen andel ökat till nästan en tredjedel. Sammanfattningsvis kan konstateras att inteckningslånen över tid tog andelar från borgenslånen särskilt i relation till lånebeloppen. Borgenslånen fortsatte emellertid att vara betydande sett till antalet lån. Gruppen övriga lån hade inte någon framträdande position.

Inteckningslånen

Det totala lånesumman för inteckningslånen ökade kraftigt – särskilt mellan 1890 och 1910 (se tabell 5.3). Både max-värde och medelvärde nådde dock sin topp 1890. Detta berodde framför allt på att ett fåtal stora lån drog upp lånenivån. Inteckningslånen förefaller kring sekelskiftet 1900 ha blivit allt mer vedertagna. Detta avspeglas i ett ökat antal lån mellan 1890 och 1910, men också i att mindre inteckningslån

blev vanligare. De största lånen 1910 hade också i större utsträckning övrig säkerhet och baserades inte enbart på in-teckning.

Tabell 5.3 Nytagna in-teckningslån 1870 – 1910 fördelade på antal, belopp, medel, min. och max. värde (deflaterade värden, basår 1860, kpi enligt Myrdal – Bouvin)

	In-teckningslån					
	Antal	Summa	Medel	Median	Max.	Min.
1870	1	996	996	-	996	996
1890	27	133 590	4 948	2 006	30 090	90
1910	127	476 246	3 750	2 499	23 240	116

Källa: Styrelseprotokoll, kassaräkning år 1870, 1890 och 1910 (SSA).

Borgenslånen

Borgenslånen ökade i storlek mellan samtliga nedslagsår såväl vad gällde borgenslånen totala summa som medel och högsta värde (se tabell 5.4). En ökning av antalet lån syns också mellan år 1870 och 1890, men 1910 skedde en minskning. Detta låg också i linje med hur såväl banken och i synnerhet hur man på nationell nivå önskade förhålla sig till denna typ av lån.

Särskilt framträdande var den stora skillnaden mellan medelvärdena för 1890 och 1910. Denna förklaras dock främst av ett antal stora lån 1910 vilka drev upp medel och största värdet. En annan intressant förändring var den successiva minskningen av minimibelopp från 100 år 1870 till 25 respektive 23 för de efterföljande nedslagsåren. Borgenslånen tycks med andra ord ha blivit allt mindre viktigt över tid, vilket märks också då median och medelvärde jämförs, men att de långsamt höll på att försvinna kan inte fastställas i denna undersökning.

Tabell 5.4 Nytagna borgenslån 1870-1910 fördelade på antal, belopp, medel, min. och max värde (deflaterade värden, basår 1860, kpi enligt Myrdal – Bouvin)

	Borgenslån					
	Antal	Summa	Medel	Median	Max.	Min.
1870	113	46 199	408	249	2 988	100
1890	236	71 980	304	201	5 015	25
1910	215	260 334	1 210	465	29 050	23

Källa: Styrelseprotokoll, kassaräkning år 1870, 1890 och 1910 (SSA).

Övriga säkerheter

Användandet av övriga säkerheter var inte särskilt omfattande, vilket visas av att inga sådana lån togs år 1870, och att de var få såväl 1890 som 1910. Medelvärde, liksom storleken på både max. och min. värde

ökade dock över tid. De sammanlagda lånebeloppen var emellertid varken år 1890 eller 1910 i närheten av lånen mot intecknings- eller borgenssäkerhet.

Detta kan förklaras av att sparbanken ogärna accepterade andra säkerheter än borgen och inteckning, men kan också vara en effekt av att bankens låntagare sällan kunde presentera någon annan säkerhet. Inteckningslånen stärkta position både i relation till borgenslån och lån mot övriga säkerheter avspeglar sannolikt bankens syn på säkerheterna med kreditgivningen. Det förekom dock ett antal stora lån mot aktiesäkerhet. Dessa beviljades dock till välbärgade personer som därför också bör ha betraktats som säkra låntagare.

Tabell 5.5 Nytagna lån med övriga säkerheter 1870-1910 fördelade per antal, belopp, medel, min. och max. (deflaterade värden, basår 1860, kpi enligt Myrdal – Bouvin)

	Övriga låneslag					
	Antal	Summa	Medel	Median	Max.	Min.
1870	0					
1890	10	41 910	4 192	1 755	20 060	236
1910	24	150 780	6 281	3 486	46 480	46

Källa: Styrelseprotokoll, kassaräkning år 1870, 1890 och 1910 (SSA).

Slutsatser kring nyutlåningen

Inteckningslånen var betydligt färre till antalet än borgenslånen, men större sett till belopp. Möjligen tyder detta på att borgenslånen nyttjades på ett annat sätt än inteckningslånen. Borgenslånen kan till exempel ha använts som rörelselån för att täcka tillfälliga likviditetsproblem, medan inteckningslånen främst användes till investeringar i fastigheter och verksamheter. Valet av säkerhet avseglar möjligen också låntagarnas sociala situation där de mer välbärgade personerna kan ha nyttjat inteckningslån och de som saknade inteckningsbar egendom hänvisades till borgenslån. Detta kommer att studeras närmare i nästa kapitel.

Skillnaden i räntan – en halv till en procent – mellan borgens- och inteckningslån hade sannolikt en viss betydelse för valet av säkerhet, särskilt för större lån tagna på längre tid. Mer troligt är dock att bankens styrelse påverkade lånestrukturen efter nationella och egna prioriteringar. Trots att inteckningslånen gav lägre ränta för banken kunde de vara mer fördelaktiga än borgenslånen. Ofta var de mer långsiktiga och på större belopp än borgenslånen vilket innebar en stabil och relativt riskfri intäkt. Att borgenslånen inte försvann helt ur bankens låneverksamhet kan ha berott på sparbankens öppna attityd mot sämre bemedlade och på den starka tradition av borgenslån som fanns. Inteckningslånen ökade betydelse avspeglar också tillkomsten av

sparbanksregleringarna 1875 och 1892, och i någon mån också bankens egna reglementen.

Lånestocken i sparbanken år 1870, 1890 och 1910

Att enbart studera nyutlåningen under vissa nedslagsår är inte tillräckligt för att beskriva utlåningen i Sala sparbank. För att få en mer heläckande bild av lånestrukturen behövs en genomgång av lånestocken d.v.s. den totala kreditvolymen. Lånestocken kan definieras på följande sätt:

Föregående års lånestock +
nytagna lån under året-
nedskrivning av omsatta-
avslutade lån
=lånestocken vid respektive års slut

I denna undersökning kommer termen lånestock att användas som benämning på den totala utlåningens storlek – utestående lån – per sista december respektive nedslagsår.

I tabell 5.6 framgår att såväl antalet lån som lånens storlek ökade kraftigt under undersökningsperioden. Även de största lånen som beviljades växte konstant över tid medan de minsta lånen fortsatte att vara små och tämligen lika i storlek över tidsperioden. Lånens medelvärde uppvisade en tydlig ökning. Skillnaden mellan medelvärde och median blev tydlig från 1890. De många smålånen avspeglades då i att medianen var betydligt lägre än medelvärdet.

Antalet utestående lån ökade mellan 1870 och 1890 med över 200% och mellan 1890 och 1910 med 70%. Samtidigt växte lånebeloppen mellan samma år med över 500% respektive 440%. Denna kraftiga ökning till trots fortsatte de minsta lånen att vara mycket små över hela perioden. Detta kan betyda att sparbanken framförallt var småfolkets bank.

Tabell 5.6 Total lånestock med avseende på lånestorlek och antal 1870, 1890 och 1910 (deflaterat, basår 1860, kpi Myrdal – Bouvin)

	Antal	Summa	Medel	Median	Max	Min.
1870	355	130 100	366	199	9 156	25
1890	1 147	821 980	716	150	46 940	10
1910	1 942	5 144 023	2 649	1 017	187 198	10

Källa: Utlåningsböcker 1870, 1890 och 1910 (SSA).

Utlåningen i relation till sparandet¹³

Antalet sparare var betydligt fler än antalet låntagare. Denna slutsats kan sannolikt dras trots att det är fråga om andra undersökningsår (se tabell 5.7). Dessutom var lånebeloppen generellt sett betydligt större än vad sparbeloppen var. Detta är givetvis rimligt med tanke på att sparande är en förutsättning för utlåning och att banken på inlånings-sidan främst riktade sig mot de mindre bemedlade.

Tabell 5.7 Antal konton, sammanlagd behållning samt medelbehållning på sparkontona i Sala sparbank 1860 – 1912 (kr.)

	Antal konton	Behållning	Medelbehållning
1860	847	38 000	45
1880	2 072	292 000	141
1900	4 781	2 171 00	454
1912	7 987	4 627 000	579

Källa: Näsmark (1928) s. 39 f.

Lånestocken fördelad på säkerheter

Om utlåningen för respektive nedslagsår delas upp på säkerheter förstärks de slutsatser som dragits tidigare i kapitlet. Bland annat syns tydligt borgenslånen antalsmässiga dominans över hela perioden, liksom den värdemässiga övergången från borgenslånen till inteckningslån efter 1870 (se tabell 5.8). Även kategorin övriga säkerheter vann andelar på borgenslånen bekostnad. Detta stärker bilden av att Sala sparbank genomgick en moderniseringsfas under den aktuella perioden där de traditionella personkontakterna i form av borgenslån ersattes av mer formaliserade inteckningslån.

Tabell 5.8 Låneslagens andel av respektive års totala utlåning med avseende på antal lån och totala lånebelopp (%)

	Säkerhet							
	Borgen		Inteckning		Övrig säkerhet		Oidentifierbara	
	Antal	Storlek	Antal	Storlek	Antal	Storlek	Antal	Storlek
1870	86	75	5	12	1	1	1	12
1890	83	27	15	55	3	11	<1	7
1910	53	17	40	61	7	22	<1	<1

Källa: Låneböcker, kassaräkning 1870, 1890 och 1910. (SSA).

De övriga lånen kan i sin tur delas upp i två undergrupper där de fall då man använde sig av intecknings + borgenssäkerhet utgör den

¹³ Denna jämförelse finns endast gjord för år 1860, 1880, 1900 och 1912 se Näsmark (1928) s. 39 f.

ena och resterande säkerheter den andra delen. År 1890 bestod drygt 60 % av gruppen övrig säkerheter av in-teckning + borgen. Nästa nedslagsår hade denna siffra krympt till omkring en tredjedel. Den tydliga nedgången i användandet av in-teckning + borgen kan kopplas till den generella minskningen av borgenslån och att man från bankens sida förhöll sig mindre vänligt inställd till denna typ av lån.

Många av de övriga lånen 1910 (undantaget in-teckning + borgen) var i form av aktier eller depositionsbevis i andra banker. Som exempel kan nämnas att 50 aktier i Aktiebolaget Stockholms diskontbank utgjorde säkerhet för ett lån på 100 000 kr.¹⁴

Sala sparbanks utlåning i perspektiv

Sparbankerna i Västmanlands län utvecklades på det hela taget som sparbankerna i landet. Störst var skillnaden för in-teckningslånen där andelen för riket 1910 låg 9 procentenheter högre än för länet. Under 1870-talet syns också vissa skillnader. Borgenslånen låg då 8 procentenheter högre för landet än för länet. Det omvända förhållandet rådde på in-teckningssidan där länet hade 6 procent högre andel än landet.

Tabell 5.9 Fördelningen av lån på in-teckningslån, annat hypotek och borgenslån för Västmanlands läns respektive riket som helhet 1876-1910 i procent av totala lånebelopp

	Annat hypotek		Borgenslån		In-teckningslån	
	Länet	Riket	Länet	Riket	Länet	Riket
1876	6	5	43	51	51	44
1880	4	5	40	50	56	45
1885	4	5	42	48	54	48
1890	5	2	31	32	64	66
1895	5	2	27	26	68	72
1900	8	6	24	20	68	73
1905	8	2	22	18	70	79
1910	8	5	21	14	72	81

Källa: Nygren (1967) s. 359, 401.

För landets samtliga sparbanker var omkring hälften av lånebeloppen mot in-teckningssäkerhet 1876, medan motsvarande i Sala 1870 endast var drygt en tiondel (se tabell 5.8, men notera att det där tas hänsyn till de lån vars säkerheter inte kan fastslås). Beträffande borgenslånen var läget det motsatta då Sala sparbank hade hela tre fjärdedelar av sin kreditgivning mot borgen, medan riksgenomsnittet var drygt två femtedelar.

År 1890 var emellertid inte skillnaderna alls lika framträdande och framför allt hade den tidigare så omfattande borgenslåns-givningen i Sala minskat i omfattning. I Sala bestod detta år 27% av lånebeloppen

¹⁴ Låneböcker 1910 (SSA).

av krediter mot borgenssäkerhet, medan motsvarande siffra för sparbankerna i landet var 31%. På inteckningssidan noterades för Sala sparbank en kraftig ökning, men fortfarande var andelen inteckningslån i Sala något lägre – 55% för Sala mot 64% för landet som helhet och ungefär detsamma för länet. Sala hade också en mer utbredd användning av övriga säkerheter, där dock även lån mot kombinerad säkerhet av inteckning och borgen ingår.¹⁵ Även 1910 var Salas användning av inteckningslån särskilt låg.

Sala sparbank hade både 1890 och 1910 en påtagligt större utlåning än Oppunda sparbank i Katrineholm.¹⁶ I Oppunda sparbank stod dock borgenslånen för en mycket liten andel av bankens totala lånestock, medan inteckningslånen var i klar majoritet redan från 1881. Att det var en så stor skillnad mellan Sala och Oppunda sparbank berodde säkerligen på de båda samhällens karaktär. Eftersom Oppunda var ett expansivt stationssamhälle var troligtvis behovet av nybyggnationer avsevärt större än i Sala. En konsekvens av detta var att inteckningslånen hade en betydligt större betydelse i Katrineholm/Oppunda än i Sala. Den stora betydelsen av inteckningslånen i Oppunda kan också förklaras av sparbankens historiska roll år 1881 hade banken tydlig landsbygdsinriktning. En stor del av kreditgivning vid Oppunda sparbank kan då ha förväntats skett till bönder med den egna gården som inteckningssäkerhet. Samma roll hade banken även efter flytten till municipalsamhället Katrineholm. Detta gjorde att borgenslånen egentligen aldrig var någon viktig del av bankens kreditgivning.

Kommentarer

Sala sparbanks utlåning expanderade kraftigt under undersökningsperioden sett till såväl antalet lån, de totala lånebeloppen som medelvärdet på lånen. Då säkerhetsanvändningen analyseras märks framförallt en övergång från det utpräglade borgenslånsanvändandet 1870 till inteckningslån därefter. Detta avspeglas bland såväl de nytagna lånen som lånestocken. Lånen mot övrig säkerhet blev också med tiden allt viktigare.

Nyutlåningens andel av lånestocken sjönk med tiden från drygt en tredjedel till omkring en fjärdedel. Detta var förmodligen en följd av att andelen längre stående lån i form av inteckningslån ökade på bekostnad av de korta borgenslånen. I nyutlåningen avspeglas förskjutningarna mellan de olika låneslagen snabbare än i stocken och är också mer känslig för konjunkturella reaktioner.

Salas utlåningsstruktur tycks i de flesta avseenden ha överensstämt med den nationella och länsvisa utvecklingen. Den kraftiga tillväxten

---

¹⁵ Den kombinerade säkerheten av inteckning och borgen har i det regionala och nationella materialet fördelats annorlunda.

¹⁶ Petersson (2001) s. 162.

av krediter och övergången från borgens- till inteckningslån antyder att den lokala kreditmarknaden, såväl som den nationella genomgick en omvandling mot slutet av 1800-talet. I och med att användningen av borgenslånen minskade i betydelse blev också det personliga kontaktnätet mindre viktigt. Kredithantering blev mer formaliserad och styrd mot främst inteckningssäkerheter.

6 UTLÅNING TILL ”SMÅFOLKET”?

Sala sparbank var som nämnts tidigare främst ämnat som ett institut för inlåning och reglementet specificerade vilka grupper i samhället som banken främst strävade efter att ha som insättare. Dessutom uppgavs i reglementet från 1893 att banken företrädesvis var ämnad för personer boende i Sala stad. Vi vet däremot inte vilka banken förväntade sig att få som låntagare, trots att den verksamheten var ett viktigt led i bankens rörelse. Utlåning behandlas inte särskilt mycket i bankens stadgar (se kapitel 4). De enda uppgifter som återfinns rör säkerheterna och hanteringen av dessa. Detta, liksom de slutsatser som Nygren drar, talar om att användandet av säkerheter såg olika ut. Nygren konstaterar exempelvis att

Genom borgenslån kunde man [sparbanken – förf.s anmärkning] inrikta sig på dem som saknade belåningsbar egendom. Låneformen anknöt till det patriarkala synsätt som kännetecknade dessa halvt bankmässiga, halvt ideella institutioner...¹

Utifrån detta kan flera frågor som berör utlåningen i Sala sparbank formuleras. Vilka var sparbankens låntagare? Varifrån kom de? Var ambitionen, liksom när det gällde insättarna, att låntagarna skulle tillhöra det så kallade ”småfolket”? Vilka säkerheter använde sig låntagarna av? Dessa frågor är av största intresse bl.a. för att vår kunskap om låntagarna i mindre stadssparbanker är mycket begränsad. Det visas också av Nygrens sammanställningar som bara nämner låntagarna i översiktliga ordalag.³

I detta kapitel analyseras främst sparbankens roll som kreditförmedlare till privatpersoner. Kapitlet avser dock inledningsvis på ett mer övergripande plan svara på frågan om vilka som lånade i sparbanken, där låntagarna delas in i två kategorier; privatpersoner och övriga. För krediter till privatpersoner görs en fördjupad analys som utgår från yrke och sockentillhörighet; men även inkluderar en indirekt jämförelse mellan kreditgivning till individer boende i staden respektive på landsbygden, samt skillnader och likheter mellan långivning till män och kvinnor. I studien kopplas undersökningsvariablerna till lånestorlek, antal lån och användningen av olika säkerheter. En kartläggning av styrelseledamöterna och deras socialgruppsstillhörighet görs också. Denna delstudie utgör jämförelseunderlag för den

---

¹ Nygren (1966) s. 363.

² Näsmark (1928) s. 47 visar att det under 1870- och 1880-talen fanns en diskussion i banken om att låta även utlåningen, i linje med inlåningen, gå till vad som benämns ”småfolket”.

³ I t.ex. Nygren (1966), (1967).

forskning som visat att bankstyrelser, särskilt kring 1800-talets mitt, tenderade att låna ut medel till personer av samma yrkeskategori som de själva tillhörde.⁴ Vidare skall det undersökas huruvida ”insider-lending” förekom i Sala.⁵

I denna del av undersökningen är det med andra ord individerna som står i fokus. I kapitlet görs också jämförelser med resultat från andra studier för att se huruvida Sala sparbank i utlåningshänseende kan betraktas som en representativ sparbank eller inte.

Kapitlet utgår från de tre nedslagsåren 1870, 1890 och 1910 och bygger på låneböcker för respektive år. Husförhörslängder har använts främst för att fastställa yrkesstrukturen för Sala sparbanks låntagare (se kapitel två för en utförligare beskrivning kring material och metod).⁶

Låntagare i Sala sparbank

Låntagarna har som redan konstaterats delats in i två kategorier, privatpersoner och övriga. Med övriga avses exempelvis företag, kyrkliga verksamheter och kooperativ.

Privatpersoner intog under hela perioden en helt dominerande roll för bankens utlåning (se tabell 6.1). Detta resultat ligger i linje med den nationella utvecklingen. I såväl Sala sparbank som landets sparbanker som helhet fick också de övriga låntagarna med tiden en allt större betydelse.

Tabell 6.1 Utlåning fördelad på låntagare 1870, 1890 och 1910 (andelar i procent)

	Privatpersoner	Övriga
1870	100	0
1890	89	11
1910	85	15

Källa: Låneböcker 1870, 1890, 1910 (SSA).

---

⁴ Nygren (1985) s. 43, (1967) s. 23 ff., även Sommarin (1942) s. 146 diskuterar samma fråga.

⁵ Lamoreaux (1994), Petersson (2001) har beskrivit insider – lending. Petersson (2001) har visat att det var vanligt förekommande i Oppunda sparbank. Insider-lending innebär att styrelsemedlemmarna tenderade att låna ut till ”themselves, their relatives, or others with personal ties to the board”. Lamoreaux (1994) s. 4.

⁶ Vissa socknar finns representerade endast ett fåtal gånger, varför de har utgått ur denna del av studien. Se respektive tabell för uppgifter om vilka socknar som representerades.

Övriga låntagare - företag, frikyrkor och föreningar

Under det första nedslagsåret beviljades lån endast till privatpersoner. Detta kan tolkas som att banken enbart riktade sig mot denna grupp, men kan också vara en effekt av hur låntagaren framställs i källmaterialet, där t.ex. företag inte presenteras annat än med företrädarens namn. Att kringgå detta källproblem är emellertid inte möjligt, men trots allt torde detta ändå vara av marginell betydelse. Mer omfattande låneförbindelser bör rimligen ha specificerats med företagets namn eller klargjorts på annat sätt. Detta är något som bekräftas under de senare nedslagsåren av att de flesta riktigt stora lånen i banken också var de som gick till de övriga låntagarna där företagets eller organisationens namn tydligt framgår.

År 1890 påträffas tre lån som tillhör övriga låntagare. Samtliga dessa lån var påfallande stora. Störst var ett lån på 46 800 kr. till Åsänkningsbolaget i Västärna där säkerheten inte anges. Detta lån var också det årets största kredit.⁷ Näst störst var ett lån mot in-teckning till Sala bryggeri och vattenförening på 30 000 kr. Det minsta lånet i gruppen var på 10 000 kr. och togs av Sala skol- och kyrkoråd. Inte heller här finns någon säkerhet angiven. Dessa lån kan jämföras med det största lånet som togs av en privatperson detta år, nämligen E H Ringdahls lån på 20 000 kr. mot säkerhet av 50 aktier i Sala ångbryggeri.⁸ Slutsatsen är att lånen till företag och organisationer var stora åtaganden. Trots att de 1890 var så få som tre lån utgjorde de elva procent av den totala utlåningen.

År 1910 återfanns 38 lån i gruppen övriga fördelade på totalt 26 olika låntagare. Lånens medelstorlek på 17 000 kr. var avsevärt högre än privatpersonernas 2 000 kr. Bland övriga låntagare var särskilt företagsgruppen av stor betydelse. Dessa svarade för nästan tre fjärdedelar av lånebeloppen. De övriga låntagarna utgjordes av kooperativ, frikyrkor och föreningar vilka motsvarade drygt en fjärdedel. I de båda grupperna återfanns samtliga typer av säkerheter. In-teckningslånen svarade dock för mer än hälften av lånen bland såväl företag som hos gruppen med frikyrkor, kooperativ och föreningar. Det största lånet bland övriga låntagare var lånet till Sala Gysinge järnvägsaktiebolag på 161 100 kr.⁹ Detta lån kan jämföras med det största lånet som togs av en privatperson - bankir E J Öhmans lån på

---

⁷ I tabellen i kapitel fem har detta värde deflaterats, vilket inte är fallet här.

⁸ Sala ångbryggeri hade inte själva något lån i Sala sparbank, men däremot fanns ytterligare privatlån med aktier som säkerhet från detta företag.

⁹ Lånet togs mot flera säkerheter; in-teckning i bolagets järnväg, skuldförbindelse av Salas borgmästare O V Lundberg med hypotek (därav 50 aktier i Krylbo - Norbergs järnväg, 80 aktier i SWB järnvägsaktiebolag samt slutligen 3 aktier i Sala maskinfabrik). Vanligtvis hade dock låntagarna betydligt färre säkerheter. Låneböcker (1870) SSA.

100 000 kr. mot fem aktier i AB Stockholms diskontbank. Det nästföljande lånet i storleksordning var på 75 000 kr.

En skillnad mellan de båda delgrupperna var att borgenslån i större utsträckning användes av kooperativ, frikyrkor och föreningar (25% av lånen) än av företag. Detta har förmodligen sin grund i att dessa låntagare inte hade tillgång till belåningsbar egendom i samma utsträckning som företagen och att den enda möjligheten därmed var att nyttja borgenslån. Detta kan i sin tur vara en följd av att dessa organisationer var relativt nyinstiftade, vilket också visas av det ökande antalet föreningar i Sala, och att de därför inte hade några fastigheter att inteckna.¹⁰

Privatpersoners lån – bergsmannens och bondens kreditinrättning¹¹

För att ta reda på vilka som utgjorde sparbankens låntagare analyseras inledningsvis deras sockenstillhörighet.¹² Vilka låntagarna var är intressant av flera skäl. Först då relationen mellan låntagarna i sparbanken och de olika socknarna yrkesstruktur klargjorts kan slutsatser dras huruvida sparbankens låntagare utgjorde ett tvärsnitt av befolkningen eller inte.¹³ Låntagarnas yrkestillhörighet är även viktig i relation till vilka som agerade insättare.¹⁴ Studier har nämligen pekat på att många av insättarna var mindre bemedlade, t.ex. arbetare.¹⁵

I avsnittet om låntagarnas yrken görs fördjupade redogörelser endast för de mest framträdande socialgrupperna respektive nedslagsår.

---

¹⁰ Näsmark (1928) s. 243. Vid sidan av handels- och hantverksföreningar fanns i staden från 1870-talet också bl.a. baptist- och missionsrörelsen. Under slutet av seklet grundades också arbetar- och nykterhetsrörelsen, samt en idrottsförening. Helge (1989) s. 201 ff., 223.

¹¹ Till bergsmän räknas också de som i materialet benämns gruvjordsägare och som bönder räknas här också bl.a. hemmansägare, arrendator och brukare.

¹² Hur yrkesgruppskategoriseringen gjorts och vilka metodproblem som framkommit i samband med detta framgår av kapitel 2.

¹³ Se bl.a. Nordén (1995) som studerat Högsby sparbanks låntagare och relaterat dessa till de yrkesgrupper som fanns i samhället, se också Sjölander (1996) som undersökt Gävle stads sparbanks kreditgivning till olika yrkesgrupper, dock utan att i någon större utsträckning relatera dessa till stadens yrkesstruktur.

¹⁴ Dessvärre finns inte någon studie rörande spararna i Sala sparbank under denna tidsperiod. Den mest relevanta studien är sannolikt Kristina Liljas analys av spararna i gruvstaden Falun. (Lilja (2000).

¹⁵ Detta framgår av bl.a. Hellgren (1994) s. 25 f, Hellgren – Söderman (1995), bilaga 1, s. 35 f. Lilja (2000) s. 87 ff. Noteras bör att dessa individer vanligtvis sparade mindre belopp, men under längre tid.

Bönder och bergsmän var låntagare år 1870

År 1870 bestod låntagarna av i huvudsak två yrkeskategorier om man ser till lånens storlek. Den största av dessa båda kategorier utgjordes av bönder, bergsmän och jordägare, som svarade för drygt två femtedelar av lånen (se tabell 6.2). I denna grupp ingick huvudsakligen bergsmän från staden och bönder från landsbygden. Därefter följde de högre tjänstemännen och akademikerna, vilka hade nära en tredjedel av lånebeloppen. Bland dessa återfanns bl.a. personer med anknytning till domstolsväsendet (t.ex. nämndeman, rådman och notarie), skolpersonal (exempelvis skolmästare och filosofie magister) samt militärer (löjtnant och major). Bakom dessa grupper var det ett gap till småföretagare och hantverkare samt de okvalificerade arbetarna vilka svarade för en knapp tiondel av lånebeloppen. Övriga grupper hade mindre än fem procent vardera av det totala lånebeloppet (se tabell 6.2).

Tabell 6.2 Andelen lån av lånebelopp för yrkeskategorier år 1870 (%) [104 259 kr.]

Kategori	Andel
1a (storföretagare)	4
1b (högre tjänstemän, akademiker)	28
2a (småföretagare, hantverkare)	11
2b (lägre tjänstemän, affärsanställda, arb.ledare)	3
3 (brukare, bergsmän och jordägare)	42
4 (kvalificerade yrkesarbetare)	<1
5a (okvalificerade arbetare)	9
5b (jordbruksanställda)	2

Källa: Låneböcker år 1870 (SSA).

Lånen till den största gruppen d.v.s. brukare, bergsmän och jordägare utgjordes till två tredjedelar av borgenslån. Dessa var än mer betydelsefulla om man ser till antalet beviljade lån; 80% av samtliga lån till denna grupp utgjordes av borgenslån. Inteckningslånen svarade som en följd av detta för knappt en fjärdedel av det totala lånebeloppet, men en betydligt mindre andel, 8%, av antalet lån. Skillnaden mellan borgenslån och inteckningslån i denna grupp visas också av medelvärdet. Borgenslånen medelvärde var drygt 270 kr. vilket kan jämföras med inteckningslånen dryga 960 kr. Samma skillnad avspeglas också i lånens max.- och min.värden. Borgenslånen högsta värde låg på 1 600 kr., medan de minsta var på 50 kr. Motsvarande värden för inteckningslånen var 3 000 respektive 200 kr. Kort sagt var borgenslånen många till antalet, men mindre till beloppet jämfört med inteckningslånen. Trots att denna yrkesgrupp hade inteckningsbar egendom nyttjades således inteckningslån inte i någon större utsträckning. Detta kan bero på svårigheter och/eller kostnader förknippade

med hanteringen av denna säkerhet. För banken innebar användandet av borgenslånen att transaktionskostnaderna nästan helt bars av låntagaren eftersom denne ansvarade för att ordna borgensmän. Det kan också ha varit så att låntagarna använde borgenslån till löpande kostnader och inte som långsiktig finansiering, något som också antyds av att lånebeloppet är lägre.

För den näst största låntagargruppen, d.v.s. högre tjänstemän och akademiker var borgenslånen dominans ännu tydligare, än hos brukare, bergsmän och jordägare, såväl till belopp som antal. Hela 90% av antalet lån var borgenslån. Då även denna yrkeskategori förmodligen hade inteckningsbar egendom framstår det, åtminstone initialt, som lite märkligt att andelen borgenslån var så stor, men då man betänker att dessa individer var respekterade i samhället och troligtvis också innehade förmögenheter kan borgenslånen ha varit en bra lösning även för dessa individer. Deras ställning och ekonomi kan även ha gjort det lättare för dem att bära den något högre räntan som togs ut för borgenslånen. De som företrädde banken kände med stor sannolikhet dessa individer vilket kan ha underlättat låneproceduren.

Den grupp som bestod av småföretagare och hantverkare och som hade omkring en tiondel av lånen bestod huvudsakligen av olika hantverkare. I gruppen var framför allt borgenslånen framträdande med 70% av alla lån sett till lånebelopp. I jämförelse med de resterande säkerheterna, framförallt mot inteckning, hade dock dessa lån betydligt mindre medelvärde - knappt 300 kr. mot drygt 800 kr. Borgenslånen var inte heller särskilt stora. Det största lånet var på 1 000 kr.

Gruppen okvalificerade yrkesarbetare bestod nästan uteslutande av gruvarbetare. För dessa var borgenslånen helt dominerande och endast ett mindre inteckningslån beviljades till denna yrkesgrupp. Medelvärdet på borgenslånen var knappt 150 kr., det största lånet var på 350 och det minsta på 50 kr. Lånen var således samtliga tämligen små. Dessa krediter till gruvarbetare kan möjligen kopplas till deras önskan att göra inköp av andelar i gruvan för att förändra sin yrkessituation. Detta motsägs dock något av att lånen var borgenslån och dessutom jämförelsevis små lån. Andra tänkbara tolkningar är att gruvarbetarna, trots att de inte tillhörde samhällets topp, var betrodda individer eller att man från styrelsens håll önskade stimulera denna grupp som låntagare då de möjligen var betydande insättare.

En mer generell slutsats som kan dras och som också förtjänar att lyftas fram är att personer med flera lån och de som hade lån mot olika säkerheter också tog olika stora lån beroende på vilken säkerhet som användes. Inteckningslånen var vanligen större än borgenslånen, vilket förstärker resonemanget om att inteckningslånen nyttjades för mer långsiktiga investeringar, medan borgenslånen användes för kort-

siktiga rörelsekrediter.¹⁶ Bland de som hade flera lån mot samma säkerhet, tenderade krediterna att vara relativt lika varandra i storlek.¹⁷

Då yrkesstrukturen på låntagarna i Sala sparbank jämförs med den genomsnittliga yrkesfördelningen i socknarna visar det sig att det fanns vissa tydliga skillnader. Bland annat var gruppen högre tjänstemän och akademiker synnerligt viktiga för bankens utlåning medan dessa personer inte ens motsvarade en procent av samhällets och omgivningens befolkning. Det motsatta förhållandet, rådde för grupperna okvalificerade arbetare; jordbruksanställda samt småföretagare och hantverkare. I synnerhet för de senare kunde man ha väntat sig en något större låneandel.

Låntagarna representerade således inte befolkningssammansättningen i samhället. I synnerhet var arbetare samt småföretagare och hantverkare underrepresenterade, medan bl.a. de högre tjänstemännen och akademikerna samt bönder, bergsmän och jordägare var överrepresenterade.

Stabila kreditrelationer 1890

Låntagarna i sparbanken 1890 utgjordes till drygt hälften av individer från kategorin brukare, bergsmän och jordägare. Bakom denna grupp var det ett stort hopp till övriga yrkeskategorier där småföretagare och hantverkare utgjorde nästföljande yrkesgrupp med drygt en tiondel av lånebeloppet. Resterande yrkesgrupper hade samtliga mindre än en tiondel vardera (se tabell 6.3).

Tabell 6.3 Yrkeskategoriernas respektive fördelning av lånebeloppsandel år 1890 (%) [321 063 kr.]

Yrkeskategori	Andel
1a (storföretagare)	8
1b (högre tjänstemän, akademiker)	7
2a (småföretagare, hantverkare)	13
2b (lägre tjänstemän, affärsanställda, arb.ledare)	2
3 (brukare, bergsmän och jordägare)	55
4 (kvalificerade yrkesarbetare)	6
5a (okvalificerade arbetare)	6
5b (jordbruksanställda)	2

Källa: Låneböcker 1890, registerbok 1890 (SSA).

¹⁶ Detta kan exemplifieras av bl.a. bonden Johan Sollenbergs båda lån; ett inteckningslån på 600 kr. och ett borgenslån på 150 kr., bergsmannen L G Sahlin, Sala och dennes båda inteckningar om 1000 respektive 150 kr. samt två borgenslån om vardera 200 kr. Låneböcker (1870) SSA.

¹⁷ Bland dessa kan JE Ahlins båda borgenslån nämnas – på 50 respektive 100 kr. samt Erik Danielssons lån om 100, 100 respektive 200 kr. Låneböcker (1870) SSA.

Gruppen brukare, bergsmän och jordägare utgjordes huvudsakligen av hemmansägare, men här återfanns även åtskilliga arrendatorer, bergsmän, gruvjordsägare och bönder, där de gruvanknutna främst kom från staden och de övriga, med vissa undantag, kom från landsbygden. Låntagarna från staden bestod av ett trettiotal personer medan de från landsbygden utgjorde ett par hundra. Drygt 60% av den senare gruppens utgjordes av inteckningslån. Den resterande andelen bestod i princip av borgenslån. Om antalet lån studeras är däremot förhållandena omvända. Borgenslånen var i majoritet med över 200 stycken, medan inteckningslånen var knappt 50 till antalet. Detta illustreras ytterligare också av att medelvärdet på borgenslånen och inteckningslånen var drygt 280 kr. respektive nästan 2 300 kr. Även de högsta värdena var mycket olika. Det största inteckningslånet var på 20 000 kr., medan motsvarande borgenslånen endast var på 6 000 kr. Att denna socialgruppskategori främst nyttjade inteckningssäkerheterna för stora lån ter sig rimligt då gruppen till stor del bestod av personer med inteckningsbar egendom. Storleken på de olika låneslagen antyder också att intecknings- och borgenslånen, liksom 1870, användes till olika ändamål. Inteckningslånen skulle således ha använts för långsiktiga och större investeringar, medan borgenslånen användes för kortsiktiga behov eller som rörelsekapital.

Småföretagarna och hantverkarna hade 1890 endast 7 nya inteckningslån. Trots detta var deras sammanlagda lånebelopp något större än för gruppens 75 borgenslån. Inteckningslånen var således avsevärt större än borgenslånen. Medelvärdet, max. och min. värden för inteckningslånen var närmare 3 100, 7 000 samt 1 000 kr., medan motsvarande för borgenslånen var knappt 250, 2 800 och 15 kr. Även dessa individer ägde fastigheter och hade också rörelser, som kan ha använts som säkerhet. Lånestrukturen följer därmed samma mönster som för brukare, bergsmän och jordägare.

Gruppen storföretagare hade endast ett fåtal lån, totalt 7 stycken, varför slutsatser rörande denna grupp är svåra att dra. Värt att notera är dock att denna grupp hade ett förhållandevis högt medelvärde på sina lån, drygt 3 800 kr., och en stor blandning av säkerheter där borgenslånen svarade för de mindre lånebeloppen.

Jämfört med 1870 minskade borgenslånen betydelse fram till 1890. Även 1890 förekom det dock att låntagaren hade flera borgenslån; ibland med spridd storlek på lånebeloppen, ibland med relativt likartade lånebelopp.

Brukare, bergsmän och jordägare var även 1890 – i likhet med 1870 – överrepresenterade som lånekunder jämfört med befolkningsstrukturen. I gengäld uppvisade socknarnas befolkning en betydligt större andel arbetare. Denna grupp hade omkring en fjärdedel av befolkningen, men endast några procent bland låntagarna. Storföretagarna

samt de högre tjänstemännen och akademikerna hade också en stark överrepresentation i sparbankens utlåning, sammanlagt svarade dessa båda grupper för 15% av sparbankens kreditgivning, medan de utgjorde en ytterst liten del av befolkningen.

Jämfört med 1870 hade gruppen brukare, bergsmän och jordägare ökat sitt kreditinnehav. Däremot hade gruppen med högre tjänstemän och akademiker påtagligt minskat sin andel jämfört med 1870. En annan tydlig förändring var borgenslånens minskade relativa betydelse beloppsmässigt samtidigt som de fortfarande var många till antalet.

Akademiker och militärer 1910

År 1910 utgjorde gruppen bestående av högre tjänstemän och akademiker som med en tredjedel av lånebeloppen utgjorde den största lånekategorin. I denna lånegrupp återfanns bl.a. militärer¹⁸ samt akademiker¹⁹ (se tabell 6.4). Denna grupp följdes av småföretagare och hantverkare med bl.a. handlare av olika slag, samt hantverkare²⁰ som stod som låntagare för en fjärdedel av det sammanlagda lånebeloppet. Denna grupp följdes av den tidigare dominerande gruppen av brukare, bergsmän och jordägare²¹, med drygt en femtedel av lånebeloppen. Övriga grupper låntagare hade krediter motsvarande mindre än 10% av den totala utlåningen.

Den tidigare största gruppen med brukare, bergsmän och jordägare hade således passerats av två yrkesgrupper. En av dessa – högre tjänstemän och akademiker var f.ö. viktiga också under det första nedslagsåret. Att denna grupp tillsammans med småföretagarna och hantverkarna expanderat i sådan omfattning hänger troligtvis samman med att staden börjat återhämta sig efter gruvans nedläggning och att det därmed fanns ett behov av krediter till nya yrkesgrupper, stadens befolkning hade också vuxit påtagligt. Denna omvandling av staden avspeglas också av bergsmännens minskade andel vilket även innebar att hela gruppen av brukare och borgensmän minskade i betydelse.

---

¹⁸ Här ingick bl.a. löjtnant, kapten och underlöjtnant.

¹⁹ Exempelvis apotekare, läkare, adjunkt och rådman påträffades i denna grupp.

²⁰ I denna grupp återfanns t.ex. målare, skomakare, byggmästare, skraddare och smed.

²¹ Hemmansägare, arrendatorer och bergsmän var framträdande i denna grupp.

Tabell 6.4 Yrkesfördelningen i Sala sparbank år 1910 (% av lånebelopp) [1 419 998 kr.]

Yrkeskategori	Andel
1a storföretagare	8
1b högre tjänstemän, akademiker	33
2a småföretagare, hantverkare	25
2b lägre tjänstemän, affärsanställda, arbetsledare	9
3 brukare, bergsmän och jordägare	21
4 kvalificerade yrkesarbetare	3
5a okvalificerade arbetare	<1
5b jordbruksanställda	<1

Källa: Låneböcker år 1910 (SSA).

Lånen till högre tjänstemän och akademiker skedde till hela 80% av lånebeloppen mot övriga säkerheter. Bland dessa krediter fanns exempel på mycket stora lån. Det största var på 100 000 kr. och togs av bankiren E J Öhman från Stockholm, som redan tidigare hade lån på 130 000 kr. Borgens- och inteckningslånen togs mot betydligt lägre belopp än de som beviljades mot övriga säkerheter. De största inteckningslånen för denna yrkeskategori låg på 8 000 kr. och det största borgenslånet på 6 000 kr.

Den näst största gruppen låntagare d.v.s. småföretagare och hantverkare tycks ha haft helt andra förutsättningar att få lån jämfört med högre tjänstemän och akademiker. Inom kategorin småföretagare och hantverkare, användes till hela 60% inteckningar. Den resterande utlåningen var relativt jämt fördelad mellan borgen och övriga säkerheter. Det största inteckningslånet var på 47 000 kr. Detta lån togs av grosshandlare K A Andersson från Sala. Denna yrkeskategori hade annars ett medelvärde på lånen på drygt 4 700 kr. vilket antyder att man normalt sett inte hade så stora lån i denna yrkeskategori. Gruppen hade också betydligt fler lån totalt sett än vad högre tjänstemän och akademiker hade – 155 mot 46. Krediterna till småföretagare och hantverkare kan till stor del ha utgjorts av lån till olika rörelser. Detta kan dock inte beläggas av det källmaterial som använts till denna studie.

Även bland brukare, bergsmän och jordägare intog inteckningslånen en framträdande roll med över hälften av kategorins lånebelopp. Borgenslånen svarade ännu 1910 för nästan 40% av gruppens krediter för en oväntat stor andel. Sett till antalet lån var borgenslån t.o.m. dominerande med det dubbla antalet jämfört med inteckningslånen. Inteckningslånen var således liksom tidigare betydligt större än borgenslånen, både vad gällde genomsnitt och högsta värde. På samma sätt som tidigare användes inteckningslånen förmodligen till större investeringar medan borgenslånen täckte mindre kreditbehov.

Då låntagarnas yrkesstruktur jämförs med den genomsnittliga yrkesfördelningen i samhället framträder i likhet med tidigare några mycket påtagliga skillnader. Medan låntagarna till över 40% återfanns bland storföretagare; högre tjänstemän och akademiker, motsvarar dessa båda grupper bara några procent av socknarnas befolkning. Det stora kreditbehov som i synnerhet högre tjänstemän och akademiker verkar ha haft kan förklaras av egen företagsverksamhet med omfattande investeringsbehov, men också av stora privatlån för t.ex. köp eller investeringar i fastigheter. Även gruppen småföretagare och hantverkare, vilka kan ha haft behov av krediter för egen verksamhet samt lägre tjänstemän, affärsanställda och arbetsledare var relativt överrepresenterade bland sparbankens låntagare.

Övriga yrkeskategorier var relativt underrepresenterade bland sparbankens låntagare. Den tydligaste nedgången uppvisade gruppen brukare, bergsmän och jordägare vilkas andel av sparbankens utlåning minskade kraftigt jämfört med tidigare undersökningsår. Detta avspeglar bland annat samhällets omvandling från agrar- till industrisamhälle, men också att bankens upptagningsområde möjligen kan ha förändrats. Såväl kvalificerade- som okvalificerade arbetare samt jordbruksanställda uppvisade liksom tidigare är en underrepresentation bland låntagarna.

Kvinnors krediter – en studie av låntagarnas könsstruktur

Eftersom denna undersökning syftar till att analysera kreditgivning till individer är det också av vikt att se könsfördelningen bland sparbankens låntagare. Denna fråga är särskilt intressant eftersom tidigare undersökningar om sparbankssparandet visat att en stor del av insättarna var kvinnor.²² Dessutom förändrades lagstiftningen under den aktuella perioden på områden som berörde kvinnor. Kvinnorna hade fått lika arvsrätt år 1845, vilket påföljande år följdes av möjligheten att bedriva egen näringsutövning. Från år 1858 kunde också en ogift kvinna som fyllt 25 år förklaras myndig. År 1884, sänktes också myndighetsåldern till 21 år. Gemensamt för flera av dessa förändringar var att de öppnade försörjningsmöjligheterna för kvinnor, särskilt i städerna.²³

Lånen till kvinnorna i Sala sparbank motsvarade 1870 endast 6% av den totala utlåningen. Skillnaden mellan männens och kvinnornas

---

²² Se exempelvis Hellgren (1994), Hellgren - Söderman (1995) samt Lilja (2000) där samtliga visar att sparbanksinsättarna ofta utgjordes av kvinnor, även om de vanligtvis satte in mindre belopp än männen. Kvinnorna sparade också i de flesta fall mer långsiktigt än vad männen gjorde.

²³ *Den svenska historien* 8 s. 281 f., Göransson (1993) s. 135.

låneandelar var ännu tydligare 1890 då männen hade hela 98% av lånebeloppen. Under det sista nedslagsåret 1910 var dock kvinnornas andel 8% av nyutlåningen (se tabell 6.5).

Tabell 6.5 Kvinnors och mäns andel av Sala sparbanks utlåning till privatpersoner 1870, 1890 och 1910 (121 429 kr., 734 721 kr., 3 783 623 kr)

	Män	Kvinnor
1870	94	6
1890	98	2
1910	92	8

Källa: Låneböcker 1870, 1890, 1910 (SSA).

Att kvinnorna var ovanliga som låntagare kan bero på flera faktorer. Det är bl.a. tänkbart att kvinnorna själva inte stod för lånen, utan att en make eller släkting stod som ansvarig. Att så skulle vara fallet emotsägs dock av att man från sparbankshåll hade en positiv inställning till kvinnliga insättare. På detta område var sparbankerna föregångare. Det är emellertid möjligt att sparbanken inte hade samma uppfattning om kvinnor som låntagare. Den låga andelen kvinnliga låntagare kan också förklaras av att de hade få belåningsbara tillgångar samt utvecklade kontaktnät som kunde utgöra borgensförbindelser. En annan anledning till kvinnornas låga andel kan vara att det inte fanns några kvinnor i styrelsen (se avsnittet om styrelsen senare i detta kapitel) och att kvinnorna därmed hade få kontaktytor med de som beslutade om krediter. Kvinnorna kan också ha haft bättre möjligheter att skaffa sig krediter via den icke-institutionaliserade kreditmarknaden än via banken.²⁴ Bland de kvinnor som emellertid hade belåningsbara tillgångar återfanns ofta änkor vilka utgjorde en begränsad grupp i samhället. Om man tar hänsyn till ekonomins och näringslivets organisation och de värderingar rörande kvinnors position i samhället som var förhärskande vid denna tid är det inte heller särskilt förvånande att kvinnors låneandel var låg.

År 1870 var 14 kvinnor låntagare med sammanlagt 16 lån i sparbanken. Intressant nog var kvinnornas lånemedelvärde högre än männens; 423 kr. mot 339 kr. (se tabell 6.6). Detta kan delvis förklaras av att kvinnorna kan ha övertagit lån från t.ex. sin avlidne make, vilket bekräftas av att många kvinnor var änkor eller att de kvinnor som verkligen hade råd att ta lån var de som var mer välbärgade än den genomsnittlige mannen.

År 1890 däremot hade männen ett högre medelvärde; 647 kr. mot kvinnornas 490, samt också ett avsevärt högre högsta lån; 20 000 kr. mot kvinnornas 3 000 kr. Denna förändring från 1870 kan vara en

²⁴ Detta kommer att analyseras mer ingående i doktorsavhandlingen.

återspeglings av mer restriktiv kreditstruktur och en förändring i synen på kvinnor som låntagare från styrelsens håll. Det statistiska underlaget är dock för litet för att det ska vara möjligt att dra några säkra slutsatser.

Lånemedelvärdet för männen var 1910 återigen lägre än kvinnornas. Männen medelvärde var på knappt 2 000 kr. medan kvinnornas var på dryga 2 400 kr. Det högsta lånebeloppet hos männen var 100 000 kr., medan motsvarande värde hos kvinnorna var mer blygsamma 30 000 kr. Detta visar att lånespannet bland männen var betydligt större än bland kvinnorna. En viss försiktighet bör iakttagas vid tolkningen av resultatet eftersom antalet kvinnliga låntagare var så litet.

Tabell 6.6 Mäns respektive kvinnors medel, max. och min. lån för 1870, 1890 och 1910 (ej deflaterade värden)

	Medel		Max		Min	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
1870	339	423	4 500	3 000	25	50
1890	647	490	20 000	3 000	10	10
1910	2 000	2 400	100 000	30 000	9	10

Källa: Låneböcker 1870, 1890, 1910 (SSA).

Detta resultat kan jämföras med vad som framkommit i tidigare studier. I en analys av utlåningen i Gefle stads sparbank framgår att kvinnorna svarade för omkring 6% av lånen 1870 och cirka 11% år 1890.²⁵ Det vill säga kvinnornas andel i denna bank var något högre än vad som noterades i Sala. I Högsby sparbank förefaller andelen kvinnliga låntagare ha varit lägre än i Gävle. Strukturen påminde således mer om Sala sparbanks kundammansättning men var fortfarande mer betydande.²⁶

Dessa jämförelser pekar på att det fanns få kvinnliga låntagare hos sparbankerna även om andelen tycks ha varit högre i de båda andra bankerna. Resultatet verkar inte direkt avhängigt av de lokala förhållandena då viss likhet mellan Sala och de aktuella sparbankerna i Gästrikland och Småland fanns. Sala sparbanks ringa utlåning till kvinnor var således inte unik.

Långväga låntagare?

I detta avsnitt har låntagarna kategoriserats utifrån sin sockentillhörighet. Analysen ger en uppfattning om storleken på sparbankens upptagningsområde och kan också bidra till att förklara låntagarnas socialgruppsammansättning.

²⁵ Sjölander (1996) s. 39.

²⁶ Nordén (1995) s. 41.

Endast de socknar där det fanns låntagare vid samtliga nedslagsår ingår i tabellerna nedan (se även kartan i bilaga 5). Resterande socknar har placerats i gruppen ”övriga”. Uteslutande de socknar som hade krediter motsvarande 10% eller mer av Sala sparbanks utlåning behandlas mer ingående i denna analys.

Låntagarnas sockentillhörighet 1870

År 1870 svarade personer bosatta i Sala stad för nästan hälften av alla lån. Därefter var det ett långt steg till Norrby socken med 13% och Kumla socken som hade mindre än en tiondel av lånen. Övriga socknar hade alla betydligt lägre andelar (se tabell 6.7).

Tabell 6.7 Olika socknars andel av Sala sparbanks utlåning och upptagningsområdets befolkning 1870 [130 622 kr.]

Socken	Andel av lånebelopp	Andel av befolkningen i upptagningsområdet
Sala stadsförsamling (SF)	46	21
Norrby	13	9
Kumla	9	7
Kila	7	10
Västfärnebo	5	24
Sala landsförsamling (LF)	5	6
Västerlövsta	4	14
Möklinta	3	9
Övriga	8	-

Källa: Låneböcker år 1870 (SSA), husförhörslängder för Sala SF, Norrby, Kumla, Kila, Västfärnebo, Sala LF, Enåker, Västerlövsta, Nora, Möklinta, Tärna, Simtuna, Fläckebo och Västerby. Anm. Övriga utgörs av Simtuna, Fläckebo, Västerby, Enåker, Nora och Tärna

Tabell 6.7 visar att Sala stads invånare nyttjade sparbanken som låneinrättning i mycket stor utsträckning. Stadsbefolkningens betydelse som låntagare var därmed betydligt större än de enskilda landsbygdssocknarna. Med tanke på att Sala sparbank var en stadssparbank är detta förvisso inte överraskande. Även Norrby var något överrepresenterat på låntagarsidan i relation till andelen av befolkningen. Motsatt förhållande rådde för Västfärnebo, Västerlövsta, Nora och Möklinta. Norrby, Kumla och Kila låg samtliga nära Sala och det är därför rimligt att just dessa socknar var relativt välrepresenterade.

I *Sala stadsförsamling* var särskilt två yrkeskategorier viktiga låntagare. Den största, sett till lånestorlek, var gruppen med högre tjänstemän och akademiker. Dessa svarade för nästan hälften av det totala lånebeloppet i Sala stad. Drygt 80% av gruppens lån utgjordes av borgenssaker. Trots detta kan man förmoda att en viktig del av lånen till denna kategori människor kan ha haft anknytning till nyförvärv, nybyggnation eller underhåll av fastigheter. Knappt en tredjedel av

lånen i Sala stad gick till gruppen brukare, bergsmän och jordägare. I denna kategori rör det sig i stor utsträckning om stadens bergsmän. Även hos denna grupp var borgenslånen mest framträdande och motsvarade nästan 80% av denna yrkeskategoris totala lånebelopp.

I *Norrby* bestod krediterna nästan uteslutande av borgenslån, som till både belopp och antal dominerades av gruppen med brukare, bergsmän och jordägare – vilket främst innebar bönder.

Även i *Kumla* socken stod brukare, bergsmän och jordägare för majoriteten av lånen och även här utgjordes gruppen framförallt av bönder. Borgenslånen var dock inte lika tydligt framträdande och de sammanlagda in-teckningslånen var något större. Det är dock svårt att dra några slutsatser av detta eftersom antalet lån var få. Totalt beviljades detta år bara ett in-teckningslån och drygt tio borgenslån i Kumla socken.

Låntagarnas sockentillhörighet 1890

Sala stadsförsamling dominerade sparbankernas utlåning, även 1890 med drygt en tredjedel av kreditvolymen, vilket emellertid var en minskning jämfört med föregående nedslagsår. I likhet med 1870 var *Norrby* och *Kila* de viktigaste kreditområdena vid sidan av Sala stad. Övriga socknar hade andelar lägre än tio procent av kreditvolymen.

Tabell 6.8 Olika socknars andel av Sala sparbanks utlåning och upp-tagningsområde 1890 [533 117 kr.]

Socken	Andel av lånen	Andel av befolkningen
Sala SF	37	24
Norrby	17	8
Kila	10	8
Möklinta	9	12
Västerlövsta	9	14
Västfärnebo	5	21
Kumla	4	7
Sala LF	4	6
Utanför undersökningsområdet	2	-
Övriga	3	-

Källa: Låneböcker år 1890, husförhörslängder för Sala SF, *Norrby*, *Västerlövsta*, *Kila*, *Möklinta*, *Sala LF*, *Västfärnebo*, *Kumla* socknar år 1890.

Anm. Övriga utgörs av *Nora*, *Simtuna*, *Fläckebo*, *Enåker*, *Tärna* och *Altuna*.

Sala stad var liksom *Norrby*, även 1890 överrepresenterat i förhållande till befolkning. För *Möklinta* och *Västerlövsta* var däremot förhållandet det omvända. Då *Norrby* var beläget nära Sala är det inte förvånande att denna socken var viktig även 1890.

År 1890 svarade gruppen brukare, bergsmän och jordägare för drygt en tredjedel av lånen i Sala stadsförsamling. Denna grupp var viktig redan 1870. Men till skillnad från det första nedslagsåret används

inteckningssäkerhet till 85% av lånebeloppet. I princip utgjordes den resterande delen av borgenslån. Ett nästan omvänt förhållande fås om antalet lån studeras; d.v.s. borgenslånen var där i klar majoritet med 70% av det totala antalet lån. Detta visar på en lånestruktur bestående av få, men relativt stora inteckningslån och många, men mindre borgenslån. De näst största grupperna låntagare i Sala stad var småföretagare och anställda samt längre tjänstemän och affärsanställda som svarade 16% av lånebeloppen vardera. Borgenssäkerhet användes till dryga hälften av lånebeloppen, inteckningslån till nästan en tredjedel och inteckning med borgen till de resterande 15%.

Den tredje största lånekategorin i Sala stad var storföretagare och högre tjänstemän som svarade för 13% av det totala lånebeloppet. Hälften av lånen togs mot inteckning som säkerhet och den andra hälften togs med kombinerad säkerhet av inteckning och borgen. Antalet lån till denna kategori av människor var endast ett fåtal, varför det är svårt att dra några slutsatser. Högre tjänstemän och akademiker som var en mycket viktig låntagargrupp 1870 var i stort sett orepresenterade 1890.

I *Kila* var det i huvudsak grupperna brukare, bergsmän och jordägare samt småföretagare och hantverkare som lånade i sparbanken. Den sistnämnda gruppen hade dock betydligt färre lån än brukare och bergsmän. Även här bekräftas bilden av få men stora inteckningslån och små men många borgenslån.

Hela 90% av lånen i *Norrby socken* utgjordes av krediter till brukare bergsmän och jordägare. I denna kategori svarade inteckningssäkerheterna för 84% av lånebeloppen medan borgenssäkerheterna stod för endast 16%. Antalsmässigt var dock borgenslånen i majoritet (76 mot 24%). Med tanke på att Norrbys näringsliv var jordbruksdominerat är det inte förvånande att inteckningslånen hade sådan omfattning, då det därmed fanns inteckningsbara fastigheter.

Låntagarnas sockentillhörighet 1910

År 1910 svarade Sala stad för drygt hälften av lånen, vilket var en betydligt större andel än vad staden hade 1890 och något större än vad man hade 1870. Dessutom hade gapet till de övriga socknarna ökat väsentligt. Den största låneandelen vid sidan av staden svarade Kila socken för med 7%. Sala sparbank tycks med andra ord ha utvecklats till en mer utpräglad stadssparbank jämfört med i första hand 1890 (se tabell 6.7 - 6.9).

Tabell 6.9 Olika socknars andel av Sala sparbanks utlåning och upp-tagningsområdets befolkning 1910 [4 420 679 kr.]

Socken	Andel av lånen	Andel av befolkningen
Sala SF	52	31
Kila	7	7
Norrby	6	6
Sala LF	6	5
Möklinta	6	11
Kumla	5	7
Västerlövsta	4	15
Västfärnebo	4	17
Övriga	10	-

Källa: Låneböcker år 1910 (SSA), husförhörslängder för Sala SF, Kila, Norrby, Sala LF, Möklinta, Kumla, Västerlövsta, Västfärnebo (SVAR). Anm. Övriga utgörs av Simtuna, Fläckebo, Altuna, Tärnsjö, Fjärdhundra, Romfartuna, Enåker, Östervåla och Tärna

I *Sala stadsförsamling* var yrkeskategorin med småföretagare och lägre tjänstemän den mest framträdande låntagargruppen 1910. Sammanlagt motsvarade dessa lån en fjärdel av lånebeloppen. En majoritet, 68%, av dessa bestod av in-teckningslån, följt av nästan en fjärdedel som bestod av in-teckning med borgen och en mindre del, knappt 10%, hade enbart borgens-säkerhet.

Låntagarna och bankstyrelsen

Tidigare forskning har visat att bankstyrelsernas sammansättning var avgörande för hur kreditgivningens fördelades. Huruvida så var fallet i Sala sparbank skall undersökas i detta avsnitt.²⁷

Sala sparbanks styrelse var till sin struktur en stabil inrättning. Detta gällde såväl personernas yrkestillhörighet som i någon mån vilka personer som specifikt satt i styrelsen. Styrelseledamöterna satt vanligen under minst fem år. Kvinnor fanns inte vid något tillfälle under den studerade perioden representerade i styrelsen. Den enda uppgift kvinnorna hade i sparbanken var av administrativt slag, som bokhållare.²⁸

²⁷ Styrelsens sammansättning presenteras för respektive nedslagsår. Med andra ord tas inte någon hänsyn till när i tiden själva lånet togs och vilka som satt i styrelsen vid det tillfället, då detta inte är möjligt att studera utan mer omfattande studier.

²⁸ Detta gäller bl.a. Hilda Rydin och Siri Aminoff som båda verkade som bokhållare. Se Näsmark (1928) s. 70.

Tabell 6.10 Styrelseledamöternas yrkeskategoritillhörighet (antal)

Yrkeskategori	1870	1890	1910
1a storföretagare	4	-	1
1b högre tjänstemän, akademiker	4	3	4
2a småföretagare, hantverkare	4	4	4
2b lägre tjänstemän, affärsanställda, arbetsledare	-	1	-
3 brukare, bergsmän, jordägare	-	-	-
4 kvalificerade yrkesarbetare	-	-	-
5a okvalificerade arbetare	-	-	-
5b jordbruksanställda	-	-	-

Källa: Styrelseprotokoll 1870, 1890 och 1910 (SSA). Anm. Samtliga i styrelsen ingående ledamöter ingår i förteckningen ovan, d.v.s. sålunda även sådana som avträdde eller tillkom under året vilket motiverar varför antalet styrelseledamöter inte överensstämmer med det antal som uppges i kapitel 4.

År 1870 kom fyra personer från kategorin storföretagare och lika många var också från gruppen småföretagare och hantverkare samt högre tjänstemän och akademiker. Vid nästa nedslagsår, 1890, kom tre från kategorin högre tjänstemän och akademiker, fyra från småföretagar- och hantverksgruppen samt en från gruppen lägre tjänstemän, affärsanställda och arbetsledare. Det sista nedslagsåret, 1910, kom fyra personer från gruppen småföretagare och hantverkare och lika många kom från högre tjänstemän och akademiker. En person var storföretagare (se tabell 6.10). Om man jämför styrelsens sammansättning med låntagarstrukturen finner man att gruppen brukare, bergsmän och jordägare, som dominerade kreditgivningen både 1870 och 1890, inte alls fanns representerade i styrelsen.

Styrelsen dominerades av i första hand de högsta socialgrupperna. Dessa var 1910 också viktiga som låntagare. År 1890 var emellertid skillnaden i yrkestillhörighet mellan låntagarna och styrelsen framträdande. Detta utesluter dock inte att det finns kontakter mellan styrelsen och låntagarna. Såväl storföretagarna i styrelsen som låntagarna från gruppen högre tjänstemän och akademiker bör ha tillhört stadens societet. Godsägarna i styrelsen kan vidare ha haft kännedom och kontakter med traktens lånesökande bönder. År 1910 var dock läget något annorlunda. En viss förskjutning mot att styrelseledamöterna i större utsträckning avspeglade kredittagarnas yrkesstruktur tycks då ha skett. Nygrens tes om att styrelseledamöterna tenderade att låna ut till "sina egna", d.v.s. samma yrkesgrupper som man själv tillhörde, tycks därmed bara delvis stämma.

Ingen av styrelseledamöterna från 1870 och 1890 hade egna lån i banken under dessa nedslagsår. Detta innebär dock inte att man helt kan avfärda förekomsten av "insider lending". Sådan kan ha förekommit under andra år än nedslagsåren och kan dessutom ha skett till t.ex. släktingar till styrelsemedlemmar.

1910 däremot var situationen en annan eftersom flera styrelsemedlemmar även var låntagare. Rådman E Ekbom hade ett inteckningslån på 5 000 kr., taget samma år. Även godsägare A Fromell hade ett lån, på hela 32 000 kr., liksom grosshandlare P A Isacson vars lån på 6 000 kr. togs år 1898 och förnyades år 1907. Samtliga av dessa lån var mot inteckning som säkerhet. Dessa lån var alla sådana som man tog under tiden man satt i styrelsen.

De tidiga reglementena för Sala sparbank innehöll ingen begränsning av styrelseledamöternas möjlighet att ha sparmedel i banken. Däremot nämndes inget i stadgarna om huruvida styrelseledamöterna fick ha lån i banken eller inte. Det är därför inte särskilt förvånande att flera styrelseledamöter 1910 även var låntagare. Mer förvånande är kanske att styrelsen under de båda tidigare nedslagsåren inte uppträdde som låntagare. Detta kan förklaras av att personerna inte hade behov av att ta lån, men även av hur bankens praxis i denna fråga var utformad.

Huruvida styrelsen ansågs ha rätt att ha egna lån i banken diskuterades på nationell nivå bl.a. under slutet av 1880-talet. Flera politiker menade att detta inte var något problem, så länge lånen beviljades mot realsäkerhet. I 1892 års sparbankslån tilläts också styrelseledamöter ta lån mot inteckning medan borgenslån inte var tillåtna.²⁹

Styrelseledamöterna torde ha haft mycket stora möjligheter att styra över vilka som skulle få möjlighet att låna i banken. För att bankens agerande skulle anses legitimt krävdes därför att styrelseledamöterna uppfattades som trovärdiga av bankens kunder. Detta kan förklara varför styrelseledamöterna kom från de övre samhällsklasserna, liksom varför så få av låntagarna kom från de lägre.

Medan styrelseledamöterna kom från de högre skikten i samhället fanns låntagarna till större del inom mellansocialgrupperna, och då i synnerhet bland brukare, bergsmän och jordägare. Spararna tycks däremot i stor utsträckning ha kommit från de lägre samhällsklasserna.

Sammanfattning och slutsatser

Sala sparbanks utlåning var koncentrerad till privatpersoner. Lån till företag och organisationer förekom sparsamt, men ökade något över tid. De lån som förekom var dock på avsevärt större belopp än lånen till privatpersoner. Säkerheterna som lämnades var av olika typer, men såväl lån mot aktier och obligationer som intecknings- och borgenslån var vanliga. Ofta lämnades flera av dessa säkerheter samtidigt, vilket förmodligen var ett sätt för banken att försäkra sig om att lånet skulle betalas tillbaka och ett sätt att förstärka en inteckning. Detta innebar att vissa säkerheter kopplades till delar av lånet – t.ex. aktier för hälft-

---

²⁹ Sjölander (2000) s. 72.

ten av lånebeloppet och inteckning för den andra hälften. För sparbankerna innebar detta också en ökad riskspridning.

Borgen var den vanligaste säkerheten vid krediter till privatpersoner 1870. Den enda grupp låntagare som använde inteckningslån och som också i någon större utsträckning hade inteckningsbar egendom var brukare, bergsmän och arrendatorer. Borgenslånen var ändå i klar majoritet också här. Något förvånande var det dock att en annan kategori som förmodligen också innehade fastigheter, nämligen storföretagare och högre tjänstemän, inte använde sig av inteckningslån.

Att andelen högre tjänstemän och akademiker var så hög bland låntagarna, i relation till samhällets yrkesstruktur, kan förklaras av att det var just denna grupp som var med och bildade banken. Dessa kan ha haft personliga nätverk med strategiskt viktiga personer vilket kan ha resulterat i bättre förutsättningar för att beviljas lån. Detta skulle i så fall peka i samma riktning som tidigare undersökningar av Ingemar Nygren, nämligen att styrelsen tenderade att låna ut till likartade grupper som man själv kom ifrån.

Kategorin okvalificerade arbetare var den tredje största låntagargruppen 1870. Då dessa huvudsakligen bestod av gruvarbetare från Sala, är det tänkbart att de hade ambitionen att köpa mark eller gruvandelar. Dessa personer kan också ha förts in som gruvarbetare i materialet, trots att de i själva verket redan ägde eller arrenderade andelar i gruvan och/eller hade mark och därmed borde betraktas som bergsmän. Gruppens lån var dock förhållandevis små, vilket gör det svårt att dra säkra slutsatser.³⁰

En orsak kan vara att de ansvariga för banken var mer säkra på att få igen kreditbeloppet om det lånades ut till någon man kände. De personliga kontaktnäten kan vidare förklara den utbredda användningen av borgenssäkerheter, trots att låntagarna i många fall hade tillgång till en inteckningsbar egendom. Detta indikerar också att sparbanken ännu drygt 40 år efter grundandet flitigt användande borgenslån. År 1870 hade med andra ord inteckningar och övriga säkerheter ännu inte slagit igenom i Sala.

Fram till 1890 ökade framför allt gruppen brukare, bergsmän och arrendatorers betydelse för sparbankens utlåning. Även såväl storföretagare som högre tjänstemän och akademiker var viktiga låntagare. Underrepresenterade bland låntagarna var även detta år de okvalificerade arbetarna och jordbruksanställda. Dessa hade begränsade möjligheter att få lån p.g.a. dåliga säkerheter. Deras kreditbehov var sannolikt inte heller så stora.

Inteckningslånen blev mot slutet av 1800-talet allt viktigare, även om borgenslånen fortfarande var betydande. Inteckningslånen bevilja-

---

³⁰ Framtida forskning skulle dock via t.ex. bouppteckningar kunna ge klarhet i frågan om dessa individer köpte fastigheter och/eller mark.

des normalt sett till avsevärt högre värden än borgenslånen, men de senare var fortfarande fler till antalet. Denna förändring låg i linje med den nationella utvecklingen.

Fram till 1910 genomgick inte sparbankens kundstruktur några dramatiska förändringar. En förändring var dock att företag och organisationer blev mer betydelsefulla för bankens utlåning. Trots denna utveckling innehade borgenssäkerheterna en viktig roll särskilt i kombination med in-teckning.

Även om Sala sparbank var en stadssparbank var upptagningsområdet för kreditgivningen mer vidsträckt än enbart Sala stads församling. Detta var särskilt tydligt under 1800-talet. Nära hälften av krediterna 1870 gick till låntagare i staden. Motsvarande andel var 1890 var två femtedelar, men ökade fram till 1910 till över hälften av lånen. Dessa andelar var i samtliga fall större än vad stadens befolkningsunderlag gav anledning att förvänta. Banken var följaktligen i första hand en stadssparbank även om krediter beviljades också till den kringliggande regionen. Utvecklingen mot en tydligare stadsorientering kan vara en effekt av att staden uppvisade så att man har större kreditbehov än landsbygden. Konkurrenten om landsbygdens kunder från kreditinstitut i andra städer ökade också sannolikt i och med att kommunikationerna förbättrades. Även detta kan vara en förklaring till att de övriga socknarna minskade i betydelse som utlåningsmarknader. Vissa landsortssocknar i närheten av Sala, bl.a. Norrby och Kila, hade trots detta fler låntagare än vad deras befolkningsunderlag gav anledning att förvänta.

Kvinnornas andel av lånen i Sala sparbank var endast mellan 2 och 8 procent för de aktuella nedslagsåren. Denna låga andel avspeglade samhällets långsamma omvandling, efter att kvinnan vid mitten av 1800-talet började tillmätas en självständig ekonomisk roll. Den låga andelen lån till kvinnor kan bero på att styrelsen var restriktiv till att låta kvinnor lyfta lån. Detta är emellertid inte något som nämns i reglementen och instruktioner utan hade i så fall mer karaktären av en informell institution. En del av de lån som beviljades till män – t.ex. krediter till jordbrukare – var förmodligen också att betrakta som familjelån. Att mannen då stod som låntagare var närmast naturligt eftersom han sannolikt var lagfaren ägare till gården. I de fall då en kvinna själv stod som låntagare saknades sannolikt en man i hushållet, eller så var krediten avsedd för den verksamhet som var specifikt kopplad till kvinnan i fråga. Det kan också tänkas att kvinnorna inte ansökte om lån därför att behovet helt enkelt inte fanns.

7 FALLER EN SÅ FALLER ALLA? EN STUDIE AV BORGSMÄNNEN

Det relativt utbredda användandet av borgenslån i Sala sparbank, särskilt under 1870 kan tolkas på flera sätt. Det kan ha varit ett led i övergången från icke-institutionaliserade kreditmarknaden med bl.a. privatbankirer som viktiga aktörer, till bankbaserad och institutionaliserad kreditmarknad. Sparbanken kunde i sitt uppbyggnadsskede dra fördel av de personliga relationer som fanns inom lokalsamhället och som byggde på tillit mellan människor, i synnerhet beträffande borgenslån. En andra förklaring varför borgenslån användes så flitigt var för att de bättre kunde möta de sämre bemedlades kreditbehov. Detta visades dock i det förra kapitlet inte vara fallet i Sala sparbank, eftersom det inte var dessa individer som lånade i banken och som därmed inte heller använde sig av borgenslån. Den minskade betydelsen för borgenslån kan också tyda på en förändrad syn på utlåningen, då det inom bankväsendet mot slutet på 1800-talet allt oftare ansågs att inteckningslån innebar en mindre risk för banken än borgenslånen.

I förra kapitlet konstaterades att vi har ringa kunskap om vilka som iklädde sig rollen som borgensmän.¹ Det visades också att borgenslån förekom i större utsträckning i Sala än i andra sparbanker.² Vid en jämförelse med länets övriga sparbanker konstateras att dessa genomgående för åren 1885 och 1897, hade betydligt lägre andelar borgenslån än vad Sala sparbank hade. Detta gäller också i förhållande till rikets sparbanker 1885.³ I detta kapitel ska borgenslånen kartläggas

---

¹ Borgenär och borgensman kommer att användas synonymt i detta kapitel.

² Petersson (1999) s. 87, (2001) s. 162. I Oppunda sparbank var borgenslånen nästintill obefintliga. Det finns flera uppenbara skillnader mellan Oppunda sparbank och Sala sparbank som kan förklara denna skillnad. Oppunda sparbank bildades senare och var lokaliserad i ett expansivt stationssamhälle, vilket kan jämföras med Sala som var ett äldre samhälle med verksamheter knutna framförallt till gruvan.

³ Uppgifter ur styrelseprotokoll 1886, 1898 (SSA) som insänts till konungens befallningshavare i Västmanlands län, där det framkommer att Sala 1885 hade lägst andel inteckningslån i länet och högst andel borgenslån. Inteckningslånets andel för riket var 48% och Sala 23% (att jämföras med t.ex. Västerås stads sparbank 56%, Köpings 41%, Arboga 46% och länssparbanken nära 30%). Motsvarande för borgenslånen var för riket 24% och Sala hela 58% (Västerås 26%, Köping 48%, Arboga 26% samt länssparbanken 50%). För 1897 saknas de nationella uppgifterna. Sala sparbank hade dock 33% mot borgen och 53% mot inteckning. För länssparbanken gällde att man hade 25% mot borgen och 61 mot inteckning. Dessa uppgifter ligger i linje med de resultat av lånestrukturen som presenteras i kapitel 5. (Västerås sparbank; 69% mot inteckning, 15% mot borgen,

ytterligare och framför allt kunna redogöra för borgensmännens roll i det lokala finansiella systemet. Bland annat diskuteras i detta kapitel hur stora borgensåtaganden som borgenärerna hade och om det förekom att borgensmannen hade egna lån i banken.⁴

Denna delstudie ska belysa vilka samhällskikt som borgensmännen kom ifrån, jämfört med låntagarna. En direkt fråga är huruvida låntagarna valde borgensmän från samma samhällskikt eller geografiska område som de själva kom ifrån. Därefter fördjupas analysen i ett avsnitt där de mer framträdande borgensmännen behandlas, d.v.s. sådana som borgade för flera lån eller för stora belopp. Dessutom klargörs om man som borgensman också hade egna lån. Avslutningsvis behandlas de komplicerade relationer mellan borgensmän och låntagare som tar sig uttryck i ett korsvist borgande samt styrelsemedlemmarnas relation till borgensmännen.

Betrodda borgensmän – en yrkesfördelad studie

I detta avsnitt analyseras vilka yrken borgensmännen hade. Endast de socialgrupper med större andelar av borgensåtagandena blir föremål för studier.

Bergsmän och bönder - borgensmän 1870

År 1870 svarade brukare, bergsmän och jordägare för nästan tre femtedelar av borgensåtagandena. Med tanke på hur Sala med omgivning var organiserat näringsgeografiskt d.v.s. med gruv- och jordbruksanknuten verksamhet är detta inte förvånande. Brukare, bergsmän och jordägargruppen följdes av högre tjänstemän och akademiker som svarade för nära en fjärdedel av borgensåtagandena. Den sistnämnda gruppen bestod bl.a. av militärer och anställda inom rättsväsendet och det är sannolikt att man från sparbankshåll hyste stort förtroende för. Denna slutsats förstärks av att dessa personer var relativt få till antalet i samhället men ändå var viktiga som borgensmän och låntagare i sparbanken. Därefter följde småföretagare och hantverkare med en tiondel av borgensåtagandena något som i stort avspeglar Sala stads yrkesstruktur. Resterande kategorier hade alla mindre än en tiondel av borgensåtagandena. Bland dem som hade en låg representation fanns framförallt arbetare och anställda vilka var välrepresenterade i samhället men obetydliga som borgensmän och låntagare (se tabell 7.1)

Köpings sparbank 57% mot inteckning och 10% mot borgen, Arboga inteckningslån 43% och borgens 17%).

⁴ Det skall poängteras att borgensmän inte bara förekom i rena borgenslån, utan även inom kategorin övriga lån där borgensåtaganden kombinerades med en annan säkerhet, framförallt med inteckning.

Tabell 7.1 Borgensmän och låntagare fördelade på yrkestillhörighet år 1870 (%) [186 606 kr]

Yrke	Andel borgensmän	Andel låntagare	Yrkesfördelning i Sala med omnejd
1a (storföretagare)	-	4	<1
1b (högre tjänstemän, akademiker)	24	28	<1
2a (småföretagare, hantverkare)	10	11	12
2b (lägre tjänstemän, affärsanställda, arb.ledare)	1	3	1
3 (brukare, bergsmän, jordägare)	58	42	30
4 (kvalificerade yrkesarbetare)	<1	<1	<1
5a (okvalificerade arbetare)	7	9	28
5b (jordbruksanställda)	-	2	26

Källa: Låneböcker 1870 (SSA). Anm: Andel låntagare kommer från tabell 6.2 och andel genomsnittlig yrkesfördelning kommer från bilaga 4 (sammanställd socialgruppsfördelning 1870-1910).

Andelen låntagare respektive borgensmän uppvisade generellt sett relativt likartade andelar. Ett undantag var dock brukare, bergsmän och jordägare som var överrepresenterade som borgensmän jämfört med både deras andel som låntagare och i relation till yrkesfördelningen i Sala med omnejd. På det hela taget förefaller det dock som om låntagarna ofta sökte sina borgensmän inom det egna sociala skiktet. Särskilt förefaller gruppen brukare, bergsmän och jordägare ha varit väl accepterad och överrepresenterad som borgensmän. Detta berodde säkerligen på att de ägde jord.

Borgensmännens stabilitet 1890

Drygt hälften av borgensmännen utgjordes 1890 av brukare, bergsmän och jordägare. Denna grupp följdes av högre tjänstemän och akademiker där i synnerhet de förstnämnda gruppen också var viktig som låntagare (se tabell 7.2). Därefter följde småföretagare och hantverkare samt lägre tjänstemän, affärsanställda och arbetsledare som vardera svarade för en tiondel av åtagandena. De resterande grupperna bestående av bl.a. arbetare, men också storföretagare, utgjorde mindre än en tiondel vardera. Den ringa förekomsten av arbetare bland borgensmän men förklaras av att de inte alltid kan ha setts som solida borgensmän då de ofta saknade förmögenhet, eller umgicks i ”rätt” sociala kretsar.

Tabell 7.2 Borgensmän och låntagare fördelade på yrkestillhörighet 1890 (%) [696 003 kr.]

Yrke	Andel borgensmän	Andel låntagare	Yrkesfördelning i Sala med omnejd
1a (storföretagare)	<1	8	<1
1b (högre tjänstemän, akademiker)	19	7	1
2a (småföretagare, hantverkare)	10	13	14
2b (lägre tjänstemän, affärsanställda, arb.ledare)	8	2	2
3 (brukare, bergsmän, jordägare)	56	55	27
4 (kvalificerade yrkesarbetare)	<1	6	5
5a (okvalificerade arbetare)	5	6	23
5b (jordbruksanställda)	<1	2	27

Källa: Låneböcker 1890, registerböcker 1890 (SSA). Uppgifterna om låntagarna från tabell 6.3.

Även 1890 förefaller borgensmän och låntagare ha kommit från ungefär samma yrkesgrupper som låntagarna. Störst avvikelse från detta mönster uppvisade de högre tjänstemännen och akademikerna där borgensåtaganden låg 12 procentenheter högre (19 mot 7%). Förmodligen ansågs denna grupp vara trovärdiga borgensmän, samtidigt som deras andel bland låntagarna var avsevärt större än deras andel av befolkning gav anledning att förvänta. Avvikelser från mönstret att man valde borgensmän från samma grupp syns dessutom hos storföretagarna, som var välrepresenterade som låntagare men nästintill obefintliga som borgensman.

I relation till yrkesfördelningen i Sala med omnejd förekom brukare, bergsmän och jordägare frekvent som borgensmän. Även högre tjänstemän och akademiker intog viktiga positioner som borgensmän i Sala. Att dessa tillsammans med bönderna var viktiga borgensmän förklaras sannolikt även detta år av att de antingen var betrodda i samhället och/eller att de hade en viss förmögenhet. Att dessa grupper även i stor utsträckning förekom som låntagare låg i linje med gruppernas kreditbehov. Däremot förekom borgensmän i betydligt mindre utsträckning bland de okvalificerade arbetarna samt bland de jordbruksanställda.

Hemmansägare som borgensmän 1910

Av tabell 7.3 framgår att nästan hälften av 1910 var borgensmännen verksamma som brukare, bergsmän och jordägare. Även om denna grupp fortfarande hade en hög andel av borgensmännen innebar det en nedgång jämfört med 1890. Att gruppen fortfarande var vanlig som borgensmän kan med stor sannolikhet förklaras av deras jordäggande och allmänna trovärdighet. En tredjedel av borgensmännen var högre tjänstemän och akademiker. Denna grupp hade – jämfört med 1890 –

ökat avsevärt i relativ betydelse som borgensmän. Även gruppen småföretagare och hantverkare hade vuxit något i betydelse som borgensmän, men framför allt som låntagare.

Tabell 7.3 Borgensmän och låntagare fördelade på yrkestillhörighet 1910 (%) [2 683 964 kr]

Yrke	Andel borgensmän	Andel låntagare	Yrkesfördelning i Sala med omnejd
1a (storföretagare)	3	8	<1
1b (högre tjänstemän, akademiker)	33	33	<1
2a (småföretagare, hantverkare)	12	25	9
2b (lägre tjänstemän, affärsanställda, arb.ledare)	3	9	2
3 (brukare, bergsmän, jordägare)	46	21	44
4 (kvalificerade yrkesarbetare)	2	3	3
5a (okvalificerade arbetare)	<1	<1	8
5b (jordbruksanställda)	<1	<1	33

Källa: Låneböcker 1910 (SSA).

Borgensmännens fördelning på yrken överensstämde relativt väl med regionens yrkesfördelning. Ett undantag utgjorde gruppen jordbruksanställda, där varken borgensåtaganden eller lån förekom i någon större utsträckning, samtidigt som denna grupp var en viktig del i samhället. Kategorin hade sannolikt varken behov av krediter alternativt möjlighet att ta krediter eller möjlighet att agera som borgensmän.

Jämförelse av borgensmännens yrkestillhörighet 1870 – 1910

Fördelningen av borgensmännen på yrkeskategorier uppvisade sammanfattningsvis en stor stabilitet under hela den undersökta perioden. Den minskade betydelsen för brukare, bergsmän och jordägare ersattes på det hela av en ökad betydelse för högre tjänstemän och akademiker. Genom att brukare, bergsmän och jordägare samtidigt minskade i betydelse som låntagare stärktes bilden av att Sala sparbank mer eller mindre uttalat önskade verka som stadssparbank. De högre tjänstemännen och akademikernas växande betydelse kan hänga samman med att dessa förmodligen hade stort inflytande i samhället och därför betraktades som trovärdiga borgensmän.

Borgensmännens yrkesstruktur 1870, 1890 och 1910 överensstämde mer med låntagarnas yrkesstruktur än med yrkesstrukturen i sockarna. Detta kan förklaras av att det antagligen var lättare för en låntagare att be någon från samma samhällskikt att agera borgensman, än att be en person från någon annan kategori. Detta kan också ha sammanfallit med bankens intresse. Ur borgensmannens perspektiv var det viktigt att känna förtroende för den man borgade för. En per-

sonlig kunskap om låntagaren var den förutsättning för att man skulle gå i borgen. Detta antyder i sin tur att kreditsystemet i Sala byggde på en traditionell struktur där kontakterna mellan samhällets sociala grupper var begränsad. Kanske var detta en konsekvens av att Sala var gruvberoende åtminstone under 1800-talet och därmed hade en tydlig indelad yrkesmässig struktur.

Borgensmännens könstillhörighet

Även bland borgensmännen återfanns, i likhet med låntagarna, mycket få kvinnor. Under 1870 borgade männen för 97 procent av lånen medan kvinnorna svarade för tre procent. Av dessa var det endast en som borgade för en annan kvinna - Sofie Löfstedt borgade för 600 kr. för demoiselle Emma Winqvist. I övriga fall borgade kvinnor för män detta år. Männen svarade 1890 för näst intill 100% av borgensåtagandena. Kvinnornas representation som borgensmän ökade dock åter till tre procent 1910. De kvinnliga borgensmännen detta år var sammanlagt 34 stycken fördelade på 57 lån. Vid sju tillfällen borgade en kvinna för en annan kvinnas lån. Den ringa representativiteten gör det dock svårt att dra några vidare slutsatser huruvida kvinnor borgade för kvinnor.

Borgensmännens bostadsort

I detta avsnitt skall frågan om varifrån borgensmännen kom besvaras. Resultaten relateras därefter till varifrån låntagarna kom samt den förväntade yrkesfördelningen i Sala med omnejd.

Salabor 1870

År 1870 kom nästan 40 procent av borgensmännen från Sala stad. Därefter följde Kila socken med en femtedel, Norrby som hade 17 procent och Kumla 14 procent. Resterande socknar hade relativt små andelar (se tabell 7.4).

Tabell 7.4 Andel borgensmän utifrån lånebelopp år 1870 (%) [186 606 kr.]

Socken	Andel borgensmän	Andel låntagare	Befolkningsfördelning i Sala med omnejd
Sala	36	46	21
Kila	19	7	9
Norrby	17	13	9
Kumla	14	9	7
Sala LF	6	5	6
Möklinta	2	3	13
Västfärnebo	2	5	23
Västerlövsta	2	4	12
Altuna	<1	-	-
Utanför upptagningsområdet	<1	-	-
Östervåla	<1	-	-
Övriga	-	8	-

Källa: Låneböcker 1870 (SSA), för låntagarna och den genomsnittliga sockensfördelningen se tabell 6.7.

Sala hade alltså störst andel bland borgensmännen med drygt en tredjedel. Detta var dock en lägre andel än vad staden hade bland låntagarna, men en avsevärt högre andel än vad Sala stads befolkning gav anledning att förvänta. Då låntagarna i stor utsträckning kom från Sala är det föga förvånande att också borgensmännen kom från Sala, om än i något mindre utsträckning. Till skillnad från Sala stad hade emellertid Kila större representation bland borgensmännen än bland låntagarna. Även Kilas andel av borgensmännen var betydligt större än deras befolkningsunderlag. Detsamma gällde också Norrby och Kumla. För övriga socknar var fördelningen mellan borgensmännen och låntagare relativt lika. De platser som hade relativt hög andel var samtliga sådana som ligger nära Sala. Man kan förmoda att banken liksom låntagarna föredrog borgensmän som man kände till och som också bodde nära Sala av praktiska skäl. Västfärnebos, Västerlövstas och Möklintas låga andelar av borgensmännen motsvaras av en marginell betydelse som låntagarområden.

Större spridning på borgensmännen 1890

Med en femtedel av borgensmännen boende i Sala var staden den viktigaste bostadsorten för borgensmännen, men andelen var avsevärt lägre än andelen låntagare och Sala stads andel av regionens befolkning (se tabell 7.5). I stort sett överensstämde borgensmännens och låntagarnas geografiska hemvist relativt väl.

Tabell 7.5 Andel borgensmän utifrån lånebelopp år 1890 (%) [696 003 kr.]

Socken	Andel borgensmän	Andel låntagare	Befolkningsfördelning i Sala med omnejd
Sala	21	37	25
Norrby	18	17	8
Västerlövsta	13	9	14
Kila	11	10	8
Västfärnebo	9	5	21
Sala LF	7	4	6
Möklinta	6	9	12
Tärna	5	-	-
Kumla	4	4	7
Utanför undersökningsområdet	4	2	-
Enåker	1	-	-
Övriga	<1	3	-

Källa: Låneböcker 1890 (SSA), registerböcker 1890 (SSA). För andel låntagare och sockensfördelningen se tabell 6.8. Anm. Övriga, d.v.s. mindre än en procent vardera hade Nora, Simtuna, Fläckebo, Altuna och Tärnsjö.

Jämfört med 1870 var det geografiska upptagningsområdet för borgensmännen mer utspritt. Sala stad hade påtagligt minskat i betydelsen medan mer perifera socknar som Möklinta, Västfärnebo och Tärna spelade en viktigare roll för rekryteringen av borgensmän.

Salabor och långväga borgensmän år 1910

Fram till 1910 ökade Sala stads andel av borgensmännen något, men den stora förändringen var framväxten av en stor grupp långväga borgensmän (se tabell 7.6). Hela 13% kom 1910 från områden utanför Sala med omnejd, bl.a. Stockholm, Uppsala, Enköping och Västerås. Jämfört med låntagarna var Salaborna kraftigt underrepresenterade som borgensmän. För socknarna kring staden rådde dock förhållandevis lika andel.

Tabell 7.6 Andel borgensmän utifrån lånebelopp år 1910 (%) [2 683 964 kr.] samt låntagare och genomsnittlig sockenfördelning.

Socken	Andel borgensmän	Andel låntagare	Befolkningsfördelning i Sala med omnejd
Sala	24	52	31
Utanför undersökningsområdet	13	-	-
Norrby	7	6	6
Kila	6	7	7
Kumla	6	5	7
Sala LF	6	6	5
Västfärnebo	6	4	17
Tärna	5	-	-
Möklinta	5	6	11
Västerlövsta	3	4	15
Tärnsjö	1	-	-
Övriga	17	7	-

Källa: Låneböcker 1910 (SSA). För andel låntagare och sockenfördelning se tabell 6.9. Anm. Övriga består av socknarna Simtuna, Fläckebo, Enåker, Altuna, Östervåla, Fjärdhundra och Romfartuna. Huvuddelen består dock av de som av olika anledningar inte går att specificera närmare p.g.a. att deras adress kan finnas i flera socknar eller att den inte uppges. Anledningen till att värdena för låntagarna ej blir 100% är att även andra socknar fanns representerade (se tabell 6.9).

Den ökade användningen av borgensmän som inte kom från regionen kan förklaras av förbättrade kommunikationer. Det gjorde det lättare att skaffa en borgensman generellt, dessutom var det lättare för styrelsen att kontrollera individerna oavsett var de var bosatta någonstans. Den ökade rörligheten i och med förbättrade kommunikationer kan också ha lett till större omflyttning mellan olika regioner, även av personer som var väl kända av banken.

Jämförelse av borgensmännens hemmahörighet 1870 – 1910

Trots att Sala sparbanks borgensmän till stor del kom från staden 1870 var karaktären av stadssparbank mindre tydlig vad gällde borgensmännen än vad den var för låntagarna. Detta kan möjligen vara en konsekvens av att landsbygdens jordbrukare och gårdsägare sågs som säkra borgenärer men förklaras också av att inslaget av arbetare var stort i staden. Spridningen av borgensmännens geografiska hemvist var ungefär densamma 1870 som 1890. En viktig skillnad var dock Salas tydliga nedgång som hemort för borgenärer. Detta betyder att de andra socknarna ökade sin andel något jämfört med 1870. Något oväntat var det inte de närmast belägna socknarna som ökade mest, utan de som var belägna på längre håll från staden. En kombination av förbättrade kommunikationer och ett ökat kreditbehov i dessa områden kan dock förklara denna utveckling. Den stora andelen borgensmän från landsbygdssocknarna kan också förklaras av att dessa ansågs

solventa p.g.a. jordägandet och därför var bra borgensmän. Att Salaborna inte var mer representerade som borgensmän 1910 kan återigen bero på att en person på landsbygden väl uppfyllde bankens krav på solvens och att kontakterna mellan stads- respektive landsbygdsbor hade förbättrats.

Borgensmän från det egna samhällsskiktet

Det fanns på flera sätt ett tydligt samband mellan låntagare och borgensmän. Vid en sammanställning av borgenslånen framgår att låntagare och borgensmän i hälften eller fler av förbindelserna kom från samma yrkeskategori (se tabell 7.7). Detta samband var till att börja med ännu starkare vad gällde den geografiska samhörigheten, men avtog ju mer ”utsocknes” som kom in som borgensmän. Om man istället studerar relationen mellan stad och land så blir kontaktnäten desto tydligare. De som bodde på landsbygden borgade i hög utsträckning för varandra liksom att de boende i staden borgade för en annan stadsbo.

Tabell 7.7 Andelen där låntagare och borgensman tillhör samma socialgrupp, socken eller område 1870 – 1910 (%)

	Socialgrupp	Socken/församling	Stad eller landsbygd
1870	60	75	95
1890	46	59	94
1910	66	46	74

Källa: Låneböcker 1870, 1890, 1910 (SSA).

I en studie av kreditgivningen mellan personer i några skånska socknar 1800 – 1870 förstärks denna bild av att individer ofta hade finansiella relationer med människor i den egna närheten.⁵ Detta pekar på att man ofta försökte lösa sina kreditbehov inom en relativt snäv sfär som förenades av yrkesgruppsstillhörighet och/eller geografisk anknytning. Samma slutsats kan dras rörande förbindelserna mellan låntagare och borgenärer i denna studie – d.v.s. borgensmännen kom från samma grupper som låntagarna.

Betydelsefulla borgensmän

I den följande delen av kapitlet analyseras de borgensmän som var särskilt viktiga för det lokala finansiella systemet. Med viktiga avses i detta fall att borgensmannen antingen borgade för stora belopp och/eller att man borgade vid flera tillfällen. De viktiga borgensmännen analyseras också utifrån förekomsten av egna lån och vissa indi-

⁵ Svensson (2001) s. 164.

vider presenteras mer ingående som exempel.⁶ Inledningsvis redovisas en kvantitativ kartläggning av borgandets omfattning på individnivå.

Kvantitativ beskrivning över borgensmännen

Antalet borgensåtaganden illustreras i tabell 7.8. Det vanligaste var att agera borgensman endast en gång, men som framgår av tabellen förekom det också att man agerade borgensman ett flertal gånger. Mellan 1870 och 1890 mer än fördubblades antalet borgensengagemang. Med tanke på den minskade andelen borgenslån i relation till total kreditgivning är detta anmärkningsvärt. Det kan dock tyda på att spridningen av säkerheter ökat då fler personer är involverade i borgenslånen. Möjligen skulle detta kunna vara en förklaring till att borgenslånen inte minskade nämnvärt i omfattning mellan 1890 och 1910, trots att ambitionen var att dra ner på användandet. Detta kan därför tolkas som att banken valde att sprida riskerna genom att använda sig av fler borgensmän snarare än att upphöra med borgenslån p.g.a. större risk.⁷

Varje person som borgade hade statistiskt sett mer än ett borgensåtagande och 1890 utgör toppåret med nära två åtaganden per borgensman. Därefter sker en tillbakagång, som dock inte är så kraftig att den understiger värdet för 1870 (se tabell 7.8).

---

⁶ Detta resonemang skall f.ö. utvecklas i doktorsavhandlingen där en undersökning avser besvara om man som låntagare/borgensman hade täckning för sina låne-/borgensåtaganden.

⁷ I denna studie har hänsyn tagits till de lån som har satts om, vilket inte är fallet i Hellgren (2000).

Tabell 7.8 Borgensmännens borgensåtaganden åren 1870 – 1910
(antal borgenärer fördelade på antal borgensåtaganden)

Antal borgensåtaganden	1870	1890	1910
1	343	670	1007
2	59	167	217
3	25	69	72
4	12	58	61
5	4	34	27
6	2	15	15
7	1	17	5
8		4	12
9		8	1
10	1	2	2
11			3
12		2	1
13	1	3	1
14		1	
15			1
16			
17			1
Summa personer	448	1050	1426
Summa åtaganden	646	2023	2376
Genomsnittligt antal åtaganden/person	1,4	1,9	1,6

Källa: Låneböcker 1870, 1890, 1910, registerbok 1890 (SSA). Anm. En person kan agera borgensman åt samma person flera gånger.

Detta skulle kunna tyda på en spridning av risk, kanhända som en följd av en förändrad syn på borgenslånen. Detta förklarar dock inte varför vissa personer accepterades som borgenärer vid så många tillfällen, upp till 17 gånger, 1910. Tvärtom pekar denna upprepade användning av samma borgenärer på att riskerna koncentrerades till ett mindre antal personer. Å andra sidan kan denna utveckling förklara varför banken, låntagaren eller rent utav någon av borgensmännen ibland krävde upp till fem borgensmän per lån. Det var emellertid främst storleken på åtagandena snarare än antalet åtaganden som påverkade bankens risk.

Många och stora borgensåtaganden

I detta avsnitt görs särskilda nedslag för vissa individer där samtliga deras åtaganden redovisas. Mängden av och storleken på borgensåtagandena avspeglar det förtroende som banken hade för en enskild borgensman.⁸

⁸ Det förekom såväl rena borgenslån som borgen i kombination med andra säkerheter varför vissa lån inte kan jämföras med de separata uppgifterna om borgenslån, eftersom de ingår i gruppen övriga lån där också andra säkerheter ingår.

1870

Det genomsnittliga åtagandet per lån ligger på mellan 127 och 566 kr., vilket motsvarade mellan en femtedels och en årslön. Då en årslön var omkring 500 kr. detta år innebar det samtidigt att de sammanlagda åtagandena för en borgensägare kunde bli relativt omfattande Tydligast var detta för bergsmannen P Nordstedt som med sina 13 åtaganden borgade för hela 5 810 kr. (se tabell 7.9).⁹

Tabell 7.9 Borgensmän med flest antal åtaganden 1870

Person	Antal borgensåtaganden	Storlek på åtaganden i kr.	Genomsnittlig storlek på åtaganden i kr.	Egna lån i kr.
P Nordstedt, bergsman, Sala	13	5 810	447	nej
Israel Ålander, bergsman, Sala	10	2 428	243	360
J E Ersson, -, Ölsta	7	2 690	384	nej
L E W Fromell, bergsman, Sala	6	2 340	390	1 200
C J Myrberg, -, Tullsta	6	2 030	338	nej
Anders Olsson, bergsman, Sörby	6	760	127	100
J F Feltenberg, smed, -	5	1 150	230	100
Elias Hellblom, bergsman, Sala	5	2 830	566	400
Erik Ersson, bonde, Albäck	5	1 380	276	250

Källa: Låneböcker 1870 (SSA). Anm. Streck anger att uppgift saknas. Kursiv stil visar individer som presenteras i figur.

Nordstedts största enskilda borgensåtagande var till inspektören Johan Hedberg i Svepsnäs, för vilken Nordstedt gått i borgen för 1 500 kr. Dessutom hade Hedberg ytterligare ett lån på 500 kr. som Nordstedt borgade för. Vidare borgade Nordstedt bl.a. för bergsmannen L G Sahlin från Sala som hade tre lån om totalt 550 kr. och nämndemannen Jan Ersson från Sörbo på 450 kr. Nordstedt själv hade däremot inga lån. Från 1870 var han dock styrelseledamot i banken vilket antyder att han var en betrodd person.

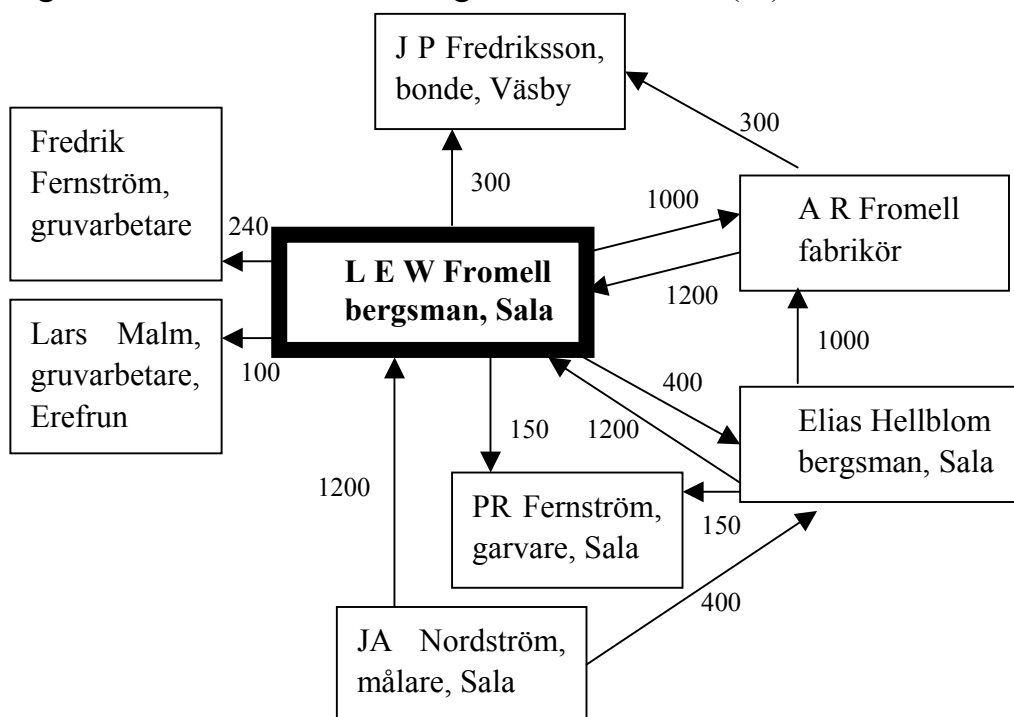
Näst flest borgensåtaganden hade Salabon och bergsmannen Israel Ålander med sina tio förbindelser. Ålanders sammanlagda borgensåtaganden var 2 428 kr. Även han för L G Sahlin – d.v.s. samma person som också Nordstedt borgade för. Ålander borgade vid sammanlagt tre lånetillfällen tillsammans med Nordstedt. Det största borgensåtagandet om 800 kr. gjordes till mältaren A J Andersson i Norrbäck. Ålander hade också ett eget borgenslån på 360 kr. i sparbanken, där för övrigt bergsmannen P Nordstedt var en av borgensmännen.

Bergsmannen L E W Fromell från Sala hade 6 borgensåtaganden. Dessa var på sammanlagt 2 340 kr., där det största åtagandet på 1 000 kr. var till fabrikören A R Fromell. L E W Fromell hade även ett eget

⁹ Larsson (1986) s. 139.

lån på 1 200 kr., där A R Fromell var en av de tre borgensmännen. Bergsmannen E Hellblom och målaren J A Nordström från Sala var de båda övriga borgensmännen. Komplexiteten i borgensrelationerna illustreras med L E W Fromells nätverk i figur 7.1.

Figur 7.1 L E W Fromells borgensnätverk 1870 (kr)

Källa: Låneböcker 1870 (SSA).

L E W Fromells nätverk är ett bra exempel på ”rundgång” som fanns i systemet. Det illustrerar också de problem som kunde uppstå om någon lämnade detta nätverk. Samtidigt var dock fördelarna uppenbara så länge som systemet var stabilt. Figur 7.1 tydliggör också det korsborgande som fanns mellan individer och som kommer att diskuteras senare i detta kapitel.

Ett flertal av de personer som hade många borgensåtaganden var bergsmän boende i eller i närheten av Sala. Detta antyder att det var viktigt för såväl banken som borgensmännen själva att man kände till varandra. I de fördjupade beskrivningarna av borgensmän som gjorts ovan märks också att det vara vanligt att borgensmännen och låntagare tillhörde samma yrkeskategori och/eller kom från samma plats. Då man borgade tillsammans med någon annan var yrkestillhörighet och geografisk hemvist en viktig parameter.

I tabell 7.11 har de största borgensåtagandena 1870 sammanställts. Samtliga av dessa borgensmän hade minst två åtaganden. Tre av dem hade dessutom egna lån. Om tabellen jämförs med resultaten från den tidigare undersökningen av borgenslånen (se kapitel 5) framgår att det genomsnittliga borgensåtagandet var större än snittet på borgenslånen.

Det största enskilda borgenslånet var på nästan 4 500 kr. och enligt tabellen nedan har det största åtagandet 5 810 kr. I jämförelse med vad en arbetare tjänade låg det sammanlagda åtagandet per person – för denna grupp av ”storborgare” - på mellan fyra och tio årslöner för en arbetare.

Tabell 7.10 Borgensmän med störst borgensåtaganden år 1870 (kr.)

Namn	Totalbelopp kr.	Antal åtaganden	Genomsnittlig storlek på borgensåtagandet i kr.	Egna lån, belopp i kr.
P Nordstedt, bergsman, Sala	5 810	13	447	nej
N Svederus, -, -	4 400	3	437	nej
P E Wallstensson, -, -	3 600	2	1 800	nej
<i>E Hellblom</i> , bergsman, Sala	2 830	5	566	400
J Er. Ersson, -, Ölsta	2 690	7	384	nej
L Jansson, -, Sinäs	2 500	2	1 250	nej
A Jansson, -, Runviken	2 500	2	1 250	nej
I Ålander, bergsman, Sala	2 428	10	243	360
<i>L E W Fromell</i> , bergsman, Sala	2 190	6	365	1 200
Christina Eriksson, änka, Kivsta	2 100	2	1 050	nej

Källa: Låneböcker 1870 (SSA). Anm. – anger att uppgifter om titel och/eller adress saknas. Kursiv stil visar individer som presenteras i figur.

P Nordstedt hade inte bara flest borgensåtaganden, utan dessa åtaganden hade också störst sammanlagt värde (se tabell 7.10).

Om *N Svederus* finns endast få uppgifter. Det kan dock konstateras att denne borgade för två personer; dels löjtnanten och baronen H Bennet från Sala för 800 kr., dels för kaptenen och postmästaren C O Franell från Sala vid två tillfällen om 600 respektive 2 000 kr. Vid de båda sistnämnda tillfällena borgade Svederus tillsammans med samma personer nämligen kaptenen Alarik Fredenberg och P E Wallstensson.

Dessa borgensåtaganden uppvisar två mönster. De med få åtaganden tycks ha borgat för större belopp än de som hade fler åtaganden. Borgensmännen hemmahörande i Sala utgjordes i stor utsträckning av bergsmän. Det var också dessa som hade både störst och flest engagemang.

Då borgensåtagandena var mycket stora i jämförelse med den genomsnittliga årslönen i samhället väcks frågan borgenärernas allmänna ekonomiska situation. I en studie av By socken i södra Dalarna konstateras för perioden 1840 – 1860 att såväl bönder och jordbrukare som bergsmän i stor utsträckning var skuldsatta. Skulderna varierade

från omkring 200 kr. hos bönderna till över 550 kr. hos bergsmännen. Detta skall sättas i relation till deras förmögenheter som för bergsmännens del var omkring 1 800 kr. och för bönderna och jordbrukarna cirka 650 kr. I synnerhet jordbrukarna var med andra ord starkt skuldsatta. I relation till resultat i denna studie, som förvisso berör en senare period, tycks många ha haft skulder som vida översteg deras årslöner. Detta säger emellertid inte särskilt mycket om inte deras fordringar också presenteras. Dessa skall emellertid inte undersökas i denna studie, men väl i doktorsavhandlingen. Att skuldsättningsgraden i synnerhet gentemot sparbanken, särskilt för vissa personer, var hög råder inga som helst tvivel om.

1890

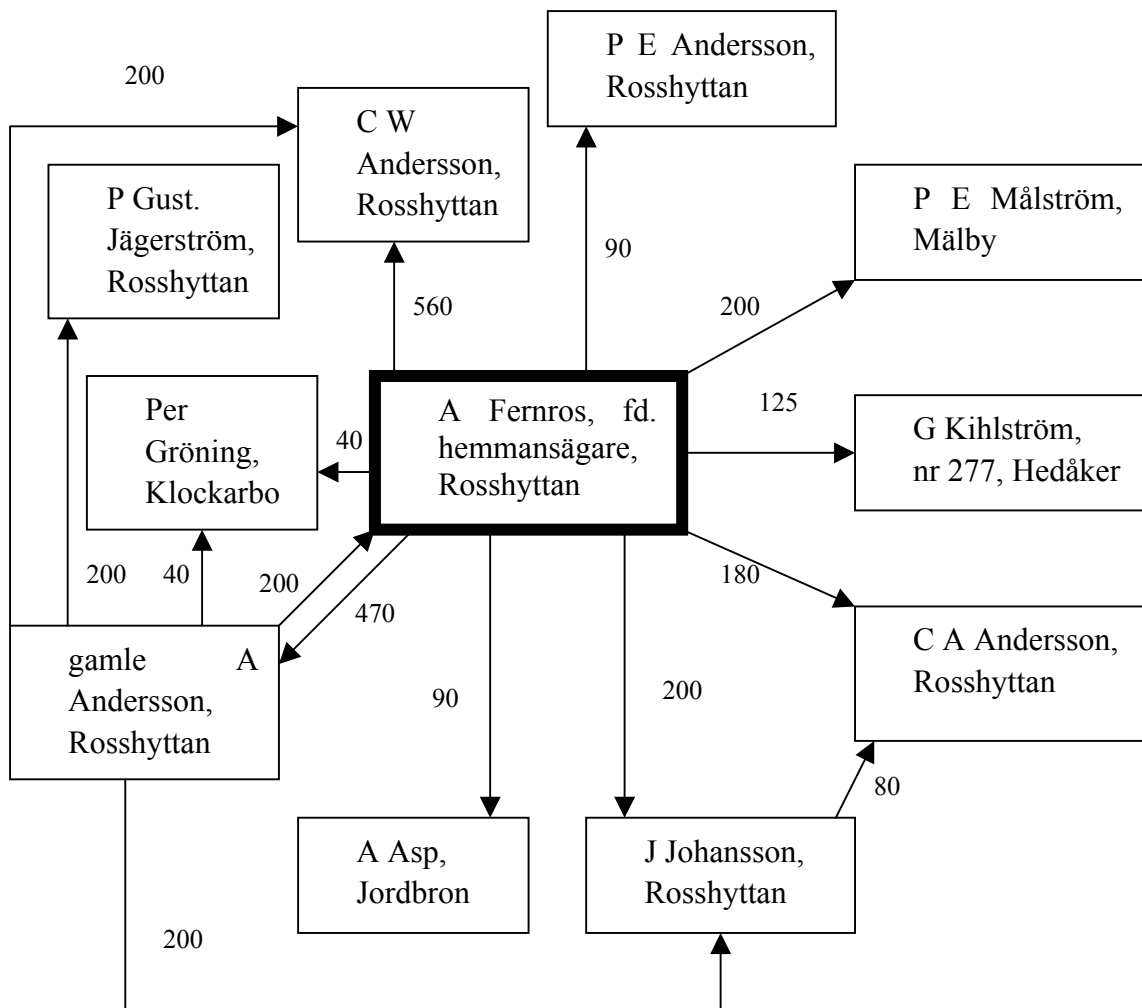
Antalet personer med tio eller fler borgensåtaganden var 1890 sammanlagt åtta (se tabell 7.11). Den som hade flest borgensåtaganden var hemmansägaren *A E Eriksson* från Sörbäck. Denne hade förbindelser motsvarande 10 095 kr., där det största var på 3 000 kr. till Oskar Ahlenblad i Usansbo. Eriksson hade inte själv något eget lån. Både vad gällde hans sammanlagda borgensåtaganden och det högsta enskilda borgensbeloppet var Erikssons förbindelser avsevärt större än för övriga borgensmän med många åtaganden. Erikssons åtaganden motsvarade nästan 17 årslöner för en arbetare.¹⁰

Tre personer hade tretton borgensåtaganden. En av dem var f.d. hemmansägare *A Fernros* från Rosshyttan som borgade för totalt 2 025 kr. åt sammanlagd tio personer. Det största enskilda åtagandet var på 560 kr. till *C W Andersson*, som också var bosatt i Rosshyttan. Fernros hade två egna lån om totalt 200 kr.

---

¹⁰ Larsson (1986) s. 139.

Figur 7.2 A Fenros borgensnätverk 1890 (kr)

I figur 7.2 visas hur Fernros relationer såg ut. Ett fall av korsborgande märks (vilket skall analyseras senare i detta kapitel). Vidare syns hur de individer som Fernros hade kontakt med också hade relationer sinsemellan. Dessa visar att olika nätverk var sammanbundna med varandra.

I likhet med illustrationen av borgensnätverk för 1870 märks också 1890 att relationerna i nätverket inte bara gick åt ett håll. De nätverk som skapades hade såväl för- som nackdelar. Ett system där vissa individer genom ett stort antal åtaganden bär ett tungt ansvar ökar risken i systemet. Å andra sidan kan det ha varit just detta som skapade stabiliteten.

En av personerna som hade tolv borgensåtaganden var *J W Mellberg*, hemmansägare från Gullvalla. Åtagandena var på 3 810 kr. och fördelade på tio personer. Det största åtagandet var på 1 350 kr. för *V Jansson* från Gullvalla. Mellberg hade hela fem egna lån om totalt 1 415 kr. Fyra av de personer som borgade åt Mellberg var också sådana som Mellberg själv agerade borgensman för. Detta, lik-

som andra exempel, pekar på att individer med flera borgensåtaganden ofta borgade åt personer från samma plats som de själva.

Tabell 7.11 Borgensmän med flest antal åtaganden år 1890 (antal)

Person	Antal borgensåtaganden	Storlek på åtaganden kr.	Genomsnittlig storlek på borgensåtagandet	Egna lån i kr.
A E Eriksson, hemmansägare, Sörbäck	14	10 095	721	nej
A Fernros, fd. hemmansägare, Rosshyttan	13	2 025	156	5 250
C G Miström, -, Stampers		1 445	111	180
C G Evert, handlande, Sala		3 275	252	nej
J A Werner, sergeant, Broddbo	12	1 590	133	nej
J W Mellberg, hemmansägare, Gullvalla		3 810	318	1 415
A E Zachrisson, hemmansägare, Delbo	10	1 610	161	nej
W Johansson, gruvjordsägare, Fredbergs		815	82	475

Källa: Låneböcker 1890 (SSA), registerbok 1890 (SSA). Anm. Kursiv stil visar individer som presenteras i figur. – visar att titel saknas.

De största sammanlagda personliga borgensåtagandena uppgick 1890 till drygt 10 000 kr. (se tabell 7.11). Detta har vilket redovisats mer ingående ovan då denne sammanföll med den person som också hade flest borgensåtaganden. Gemensamt för många av borgensmännen var att de hade ingått ett flertal förbindelser och att de bakomliggande lånen kunde variera avsevärt i storlek från några hundra till flera tusen kronor.

Tabell 7.12 Borgensmän med de största åtagandena år 1890 (kr.)

Person	Totalt belopp i kr.	Antal åtaganden	Genomsnittlig storlek på borgensåtagandet i kr.	Egna lån i kr.
J E Ersson, hemmansägare, Ölsta	10 650	9	1 183	13 500
A Andersson, hemmansägare, Röcklinge	10 360	4	2 590	nej
A E Eriksson, hemmansägare, Sörbäck	10 095	14	721	nej
A J Andersson, hemmansägare, Boda	6 800	3	2 267	250
P E Åhlberg, hemmansägare, Nötmarken	6 580	5	1 316	300
O Lönnqvist, fd. byggmästare, Sala	6 500	2	3 250	nej
And. Ersson, hemmansägare, Hedåker	6 390	7	913	nej
And. Persson, hemmansägare, Kyllinge	6 275	8	784	1 200

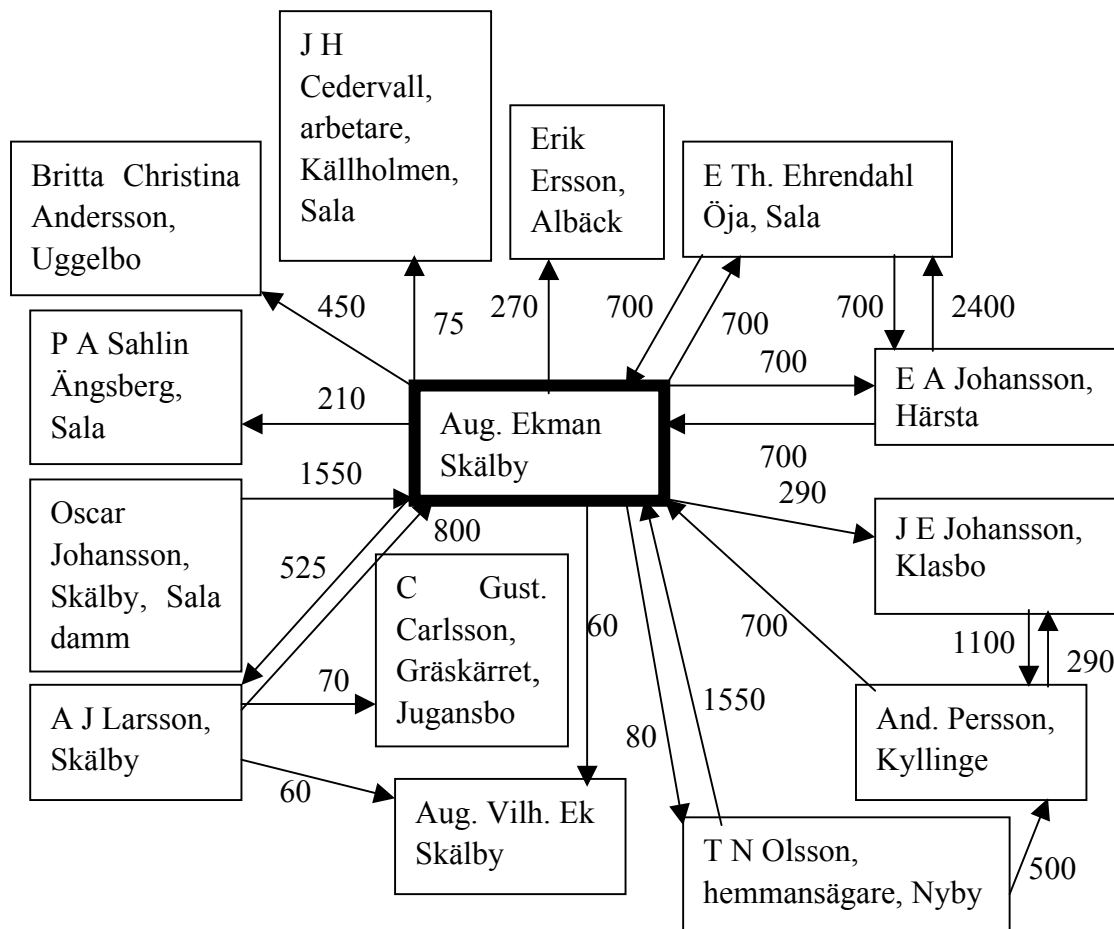
Källa: Låneböcker 1890 (SSA), registerbok 1890 (SSA).

Flertalet av de som var inblandade i flera eller stora borgensåtaganden 1890 var hemmansägare och vanligen från landsbygden.

1910

I figur 7.3 nedan visas August Ekmans borgens- och lånerelationer 1910. Flera fall av korsborgande förekom också detta år. Dessutom hade flera av de ingående personerna i systemet också inbördes relationer. Detta antyder att Ekmans nätverk var en del av ett större system som inte nödvändigtvis kretsade kring Ekman.

Figur 7.3 Aug. Ekmans borgensnätverk 1910 (kr.)

Källa: Låneböcker år 1910 (SSA).

I flera av de borgensrelationer som Ekman var inblandad i förekom korsborgande. Detta tyder på att de som ingick i nätverken kände, eller åtminstone kände till varandra, eftersom hela nätverket var beroende av att de kunde lita på varandra. Kanske räckte det med en rekommendation från någon man som låntagare litade på, men troligen kände man varandra närmare sedan tidigare. Detta var möjligt så länge staden inte var så stor och de kontakter individerna i staden hade förmodligen var kontakter som man haft sedan länge. De flesta personerna i figur 7.3 var från staden eller dess omedelbara närhet, vilket antyder att kreditnätverken var lokalt förankrade. Intressant nog var också den ovan ingående And. Persson från Kyllinge den person som hade störst åtaganden 1910. Aug. Ekman var också en betydelsefull person i detta avseende så dessa personers nätverk och var därmed sammanlänkade.

Borgenssystemet var av stor betydelse även 1910, och nio personer hade över tio borgensförbindelser. Jämfört med tidigare nedslagsår var det dessutom vanligare med stora lån kopplade till borgenssäkerhet.

Till en del förklaras detta av att banken för vissa av dessa stora lån kombinerade inteckning med borgenssäkerhet. De största åtagandena (se tabell 7.14), med undantag för det extrema värdet för O V Lundberg, motsvarade över trettio årslöner för en arbetare.¹¹

Tabell 7.13 Borgensmännen med flest antal åtaganden 1910

Person	Antal åtaganden	Belopp i kr.	Genomsnittlig storlek på borgensåtagande i kr.	Egna lån i kr.
<i>Anders Persson</i> , Kyllinge	17	7 290	429	1 600
A J Andersson, Kyllinge	15	7 275	485	1 155
Axel Th. Aldén, hemmansägare, Knutshyttan	13	16 040	1234	8 500
C Carlsson, sågverksägare, Varmsätra	12	15 690	1308	23 000
<i>Aug. Ekman</i> , Skälby	11	3 160	287	3 050
J O Holmberg, hemmansägare, Hede	11	3 115	283	660
A E Eriksson, Sörbäck	10	20 400	2040	13 000
Otto J Myrberg, hemmansägare, Engsholmen	10	10 900	1090	3 500
L E Pettersson, Gullvalla	10	2 500	250	nej

Källa: Låneböcker 1910 (SSA).

Gårdsägaren *Anders Persson* från Kyllinge hade med sammanlagt 17 åtaganden till 12 personer de mest omfattande förbindelserna till antalet. Den enskilt största borgensförbindelsen var på drygt 2 500 kr. till F N Olsson från Nyby. Persson hade också tre egna lån om totalt 1 600 kr. En av borgensmännen utgjordes av just F N Olsson. Bland Perssons borgensförbindelser återfanns också ytterligare två personer som själva borgade för Perssons lån.

Två personer hade elva borgensåtaganden. *Aug. Ekman*, Skälby hade åtaganden motsvarande nära 3 200 kr. Dessutom hade Ekman tre egna lån om drygt 3 000 kr. Vid tre tillfällen förekom det även att de personer som Ekman borgade för även borgade för honom. Hedebon J O Holmbergs åtaganden som borgensman uppgick till drygt 3 100 kr. Även denne hade tre egna lån om sammanlagt 660 kr. Korsborgande förekom således också i detta fall.

De som var vanligt förekommande som borgensmän hade vanligen själva också just borgenslån. Bland 1910 års borgensåtaganden särskiljs särskilt en persons förbindelser, nämligen Otto Viktor Lundberg (se tabell 7.15) vars åtaganden var extrema i många åtaganden. Lundberg var borgmästare i Sala och denne kan därför ha agerat borgensman utifrån andra än privata intressen. Särskilt det stora lånet på

¹¹ Larsson (1986) s. 139.

161 100 kr. taget av Sala- Gysinge- Gävle järnvägsaktiebolag i vilken Lundberg också satt i styrelsen indikerar att det möjligen inte var frågan om Lundbergs privata ekonomi.¹² Lundbergs övriga borgensåtaganden tycks däremot ha varit till privatpersoner.¹³

Tabell 7.14 De största borgensåtagandena efter belopp år 1910

Namn	Totalbelopp i kr.	Antal borgens-tillfällen	Genomsnittlig storlek på borgensåtaganden i kr.	Egna lån, belopp (kr.)
Otto Viktor Lundberg, borgmästare, Sala	167 330 kr.*	4	4 200	8 000
Gustaf Melin, -, -	33 000 kr.	2	16 500	nej
E V Larsson, hemmansägare, Ingbo	22 245 kr.	8	2 800	6 200
A E Eriksson, -, Sörbäck	20 400 kr.	10	2 000	13 000
Axel Johansson, -, Visbäck	20 035 kr.	6	3 300	nej
Maria Karlsson, -,-	20 000 kr.	2	10 000	nej
Karl Funkvist, -, Tomta	20 000 kr.	2	10 000	nej
J E Larsson, gruvjordsägare, -	17 650 kr.	4	4 400	nej
O Gundersén, -,-	16 310 kr.	4	4 100	nej
Axel Th. Aldén, hemmansägare, Knutshyttan	16 040 kr.	13	1 200	8 500
C Carlsson, sågverksägare, Varmsätra	15 690 kr.	12	1 300	23 000

Källa: Låneböcker 1910.

Jämförelse mellan åren

Jämfört med 1870 var borgensrelationerna mer utbredda 1890. Flera borgensmän hade mer än tio förbindelser, samtidigt som de sammanlagda borgensbeloppen ökat något. Även bland gruppen med stora borgensåtaganden var det vanligt med korsborgande. Mellan varje nedslagsår ökade storleken på de totala borgensåtaganden – något som låg i linje med den generella låneutvecklingen. Detta framgår särskilt om de största sammanlagda borgensåtagandena jämförs med årslöner för arbetare. Under det tidiga nedslagsåret motsvarade dessa strax över tio årslöner men hade 1910 ökat till över 30 årslöner. Samtidigt ska man dock ha i åtanke att flera av de stora borgenslånen, i synnerhet under 1900-talet kombinerade borgen med inteckning. Många av de mest betydelsefulla borgenärerna 1870 var bergsmän. 1890 var hemmansägarna mest framträdande, vilket också var fallet 1910. Detta visar att landsbygdens befolkning blev allt viktigare. Detta kan bero på de förändringar som ägde rum i Sala t.ex. i och med gruvans ned-

¹² Key – Åberg (1906) s. 1143.

¹³ Näsmark (1923) s. 336.

gång, men också på att landsbygdsbefolkningens fastighetsinnehav var en stabil grund för de finansiella relationerna. Ytterligare en slutsats är att det inte tycks ha varit samma personer som över tid fungerade som borgensmän annat än i undantagsfall. Varje nedslagsår hade med andra ord sina viktiga personer i borgensnätverket. Några av dessa personer kommer att utgöra exempel i nästa avsnitt.

Korsborgande - ”Faller en så faller alla”?

I ett antal fall då borgensrelationerna studerades uppmärksammades att borgensmän även uppträdde som låntagare och då fick borgen av personer som de själva borgat för d.v.s.¹⁴:

Andersson lånar -> Johansson borgar

Johansson lånar -> Andersson borgar

Detta fenomen liknar det som förekommer då företaget har stora aktieinnehav i varandras företag, något som benämns korsvist ägande.¹⁵ Med denna utgångspunkt kan relationen mellan två personer i en låntagar - borgenssituation benämnas korsvist borgande, fortsättningsvis förkortat korsborgande.

Korsborgande som fenomen pekar på att det lokala finansiella systemet både var traditionellt då det med stor sannolikhet hörde ihop med privatbankirernas verksamhet, men framför allt att det var denna säkerhet som först och främst nyttjades av banken från grundandet. Det lokala finansiella systemet tycks också ha varit stabilt. Borgenssystemet drabbades av få problem, vilket indikerar att systemet, trots sina uppenbara nackdelar, var stabilt. Korsborgandet innebar samtidigt att denna typ av nätverksrelationer var ett risktagande från bankens sida. Särskilt om en eller flera individer drabbas av förluster - ”faller en så faller alla”. Det finns fler frågor i anknytning till detta som förtjänar att studeras bl.a. vilka konsekvenser det korsvisa borgandet konkret fick för banken, låntagaren och borgensmannen. Vid en konkurs skulle inte bara låntagaren drabbas, utan kanske hela nätverket av förbindelser. Detta problem har också belysts i en studie av konkurser i Sala av Maria Lindgren.¹⁶ Lindgren visade att många av de handlare som gick i konkurs i Sala år 1869 hade nära samhörighet med varandra och att en konkurs i en handelsrörelse spreds även till andra handlare, även om det skedde över en längre tid.

Korsborgande 1870

I figur 7.16 visas hur korsborgandet såg ut i praktiken mellan L E W Fromell och de personer som denne hade korsborgande relationer till.

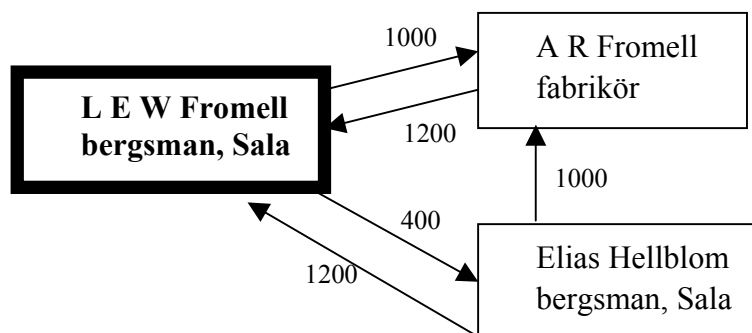
¹⁴ Denna illustration är endast en förenkling. Man hade fler än en borgensman, vanligen två.

¹⁵ ”Korsägande ” (1992).

¹⁶ Lindgren (1999).

Här märks bl.a. hur A R Fromell borgade tillsammans med Elias Hellblom för L E W Fromells lån. Samtidigt borgade även Hellblom för A R Fromells lån vilket ytterligare stärkte kontakterna mellan de tre personerna.

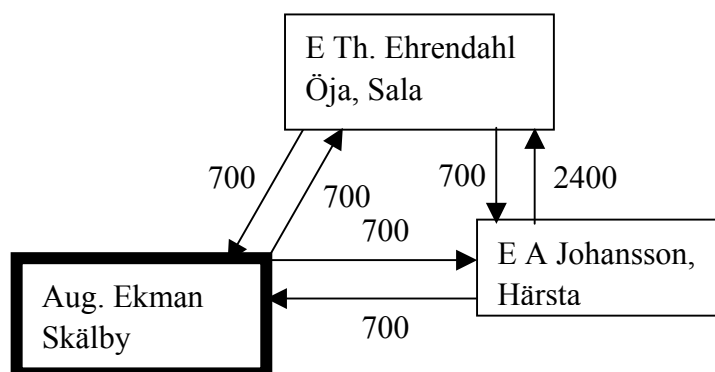
Figur 7.4 Illustration av L E W Fromells korsborgande 1870 (kr)

Källa: Låneböcker 1870 (SSA)

Vilka individer var inblandade i korsborgandet? Utifrån de ovan nämnda tabellerna 7.10-7.15 framgår att vissa individer tycks ha varit särskilt aktiva och därmed ställas i ytterligare fokus just genom korsborgandet.

Figur 7.5 Borgensnätverk 1910, exemplet Aug. Ekman (kr.)

Källa: Låneböcker år 1910 (SSA).

Som framgår av borgensnätverket i figur 7.5, såväl som i 7.4, fanns ett slags "rundgång" mellan låntagarna och borgensmännen som i slutändan resulterade i att beloppen nästan kunde "kvittas" dem emellan. Eftersom borgenssystemet byggde på personlig kännedom och tilltro kan man förmoda att denna borgandets "rundgång" närmast

var en konsekvens av tjänster och gentjänster. Om Ekman borgade för Johansson förväntade sig Ekman kanske att Johansson skulle borga för honom (se figur 7.5). Detta måste bankstyrelsen ha känt till och därmed sanktionerat. Och varför skulle de reagera negativt om det som för oss ur ett rationellt ekonomiskt perspektiv framstår som riskabelt, i själva verket bidrog till stabilitet, säkerhet och långsiktighet.

Styrelseledamöter som borgensmän

Styrelsen bestod 1870 som konstaterats i föregående kapitel av personer som tillhörde kategorin storföretagare samt småföretagare och hantverkare. Borgensmännen var inte någon direkt spegling av dessa kategorier, även om såväl över- som medelklasserna tycks ha varit viktigare låntagare i jämförelse med arbetarklassen. Den person som hade såväl störst som flest borgensåtaganden 1870, bergsmannen P Nordstedt från Sala, var från detta år även styrelseledamot. De flesta av hans åtaganden hade förmodligen tillkommit före detta år. Det finns inget som tyder på att denne p.g.a. att han var styrelseledamot åtog sig borgen. Det kan tvärtom ha varit så att han invaldes i styrelsen för att banken hade goda erfarenheter av Nordstedt som borgensman, litade på hans omdöme och personkännedom och därför såg honom som en lämplig förstärkning av styrelsen.

År 1890 bestod styrelsen av tre högre tjänstemän och akademiker, fyra småföretagare och hantverkare samt en lägre tjänsteman. Denna fördelning överensstämde relativt väl med hur borgensmännen fördelade sig med ett väsentligt undantag nämligen att bönder och jordägare som utgjorde över hälften av alla borgensmän inte återfanns i styrelsen över huvudtaget. Vid det sista nedslagsåret var en storföretagare, fyra högre tjänstemän och akademiker samt fyra småföretagare och hantverkare representerade i styrelsen. Bönder och jordägare var även de underrepresenterade i styrelsen efter sekelskiftet. Det var då ännu tydligare att styrelsen i huvudsak bestod av personer från de övre samhällsskikten. Detta ligger även i linje med hur utvecklingen såg ut för borgensmännen om man undantar den stora andelen brukare, bergsmän och jordägare.

Med undantag för P Nordstedt år 1870 (som diskuterats tidigare) var inte några av styrelseledamöterna representerade som borgensmän i banken under de aktuella nedslagsåren.

Sammanfattning och slutsatser

Detta kapitel har visat hur ofta man borgade, vem som borgade, samt konsekvenser av borgandet. Bland de slutsatser som kan dras är att borgensmännen generellt sett tillhörde samma yrkesgrupper som låntagarna. Det har i denna studie också belagts att låntagaren vanligen använde sig av borgensmän från samma socialgrupp och socken som

låntagaren själv tillhörde. Detta är inte särskilt märkligt med tanke på att det torde ha varit enklare att hitta en borgensman inom samma samhällsskikt som man själv tillhörde än att skapa nya sociala kontakter. Sparbanken förefaller således ha sett dessa grupper låntagare och borgensmän som relativt trovärdiga – möjligen i kombination att de hade större kreditbehov än andra grupper i samhället. Mycket få borgensmän utgjordes av kvinnor. Borgensmännen kom oftast från Sala stad. Ortens dominans stod dock inte i relation till befolkningmängden. Relativt sett kom en större andel borgensmän från landsbygdskommunerna. Detta kan ha varit en konsekvens av att dessa, om de var självägande bönder, hade en förmögenhet och säkerhet som även gjorde dem till trovärdiga borgensmän. Efter sekelskiftet kom också en stor andel borgensmän utifrån det traditionella upptagningsområdet. Huruvida detta beror på flytt och ökad rörlighet eller på att man faktiskt hade större kontaktytor och därmed andra möjligheter att hitta borgensmän går däremot inte att uttyda.

Borgensmännen var i stort lika låntagarna vad avser yrkestillhörighet, kön och hemvist och även om det inte har undersökts mer ingående i denna studie är det möjligt att anta att det berodde på att man som låntagare ofta valde att ha en borgensman med samma bakgrund som man själv hade. Det antyds framför allt av resultat som presenteras i andra studier.

Många av borgensmännen hade också egna lån i sparbanken, ibland till relativt stora belopp, vilket gjorde att det sammanlagda åtagandet blev stort. Analysen pekar också på förekomsten av korsborgande d.v.s. då en person agerar borgensman för en låntagare som i sin tur sedan agerar borgensman då den ursprunglige personen tar ett lån. Korsborgandet innebär, åtminstone på pappret, många faror. Om en låntagare går i konkurs och därmed tvingar borgensmännen att agera kan detta leda till en dominoeffekt eftersom borgensmännen i sin tur kan tvingas i konkurs o.s.v. Då sparbanken emellertid, som belagts i kapitel fyra, inte gjorde några omfattande förluster just på borgenslånen förefaller systemet ha varit stabilt. Denna slutsats förstärks också av att borgenssystemet fanns kvar så sent som 1910 då det annars kunde förväntas att banken hade eliminerat samtliga lån av denna karaktär genom att inte tillåta några sådana nya lån. Det lokala finansiella systemet kan med andra ord initialt verka mycket primitivt då man förlitade sig på personliga kontakter och nätverk långt in på 1900-talet, men å andra sidan visar det också att sparbanken lokalt var väl medveten om sitt agerande och de fördelar som fanns med borgenslånesystemet. Sala sparbank torde också ha varit förespråkare för att detta system skulle behållas, trots att diskussioner på nationell nivå fördes i motsatt riktning. Sala sparbank kan därför beskrivas som en traditionell och i många avseenden konservativ bank.

8 SUMMARY AND CONCLUSIONS

The purpose of this licentiat-paper was to study a Swedish savings bank and its lending structure. More specifically this included the borrower - as well as the loan-composition. Another area of research dealt with the security the borrower used – i.e. who used which type of security and to what extent.

One ambition (and part of the hypothesis) is to, in a forth-coming, comparative study, see whether or not private bankers and savings banks showed similarities when it came to these types of issues. The question of whether savings banks took over the customers from the private bankers will hopefully be answered, as well as the question of the size of these two types of lenders. This comparison between savings banks and private bankers is yet another field where a great deal of study needs to be done. One hypothesis is that there was a close connection between the two and therefore they also had a similar customer structure. This has influenced some of the questions asked in this paper – especially those concerning guarantee loans and co-signers.

The study covers the second half of the 19th century to the beginning of the 20th century – from 1860 to 1910, but focused mainly on the years 1870, 1890 and 1910. Since this was a case study the object of this study has been a savings bank situated in a city. The city, Sala, had approximately 3 500 inhabitants in 1860 and twice as many in 1910. This very much makes it an average city in Sweden during this period in terms of population. The city was dependant on silver mining especially during the early years of the study, while the mines importance decreased over the years until the mine was finally shut down in the early 20th century. Because of the mine, the city had a somewhat characteristic structure when it came to the professions found. Some individuals, *bergsmän*, were both miners as well as landowners. Sala also had craftsmen and tradesmen along with other professions belonging to a city. The surroundings of Sala consisted mainly of farming districts, and the professions found outside of Sala were consequently related to agriculture. Sala also had two commercial banks, but apart from them the savings bank seem to have had little competition – the private bankers excluded. Naturally there were other savings banks and commercial banks, but they were all situated some distance away.

A clear expansion both in number and size of the loans in the Sala savings bank was stated. The average size of the loans increased from almost 400 crowns in 1870 to more than 2 600 crowns in 1890. This was also reflected in the average, as well as in the largest, value.

Rather surprisingly the minimum tended to be very low throughout the entire period. In comparison a yearly salary for a worker in this area during these years increased from approximately 500 crowns in 1870 to 900 crowns in 1910. This means that especially the average loan in 1910 seems to have increased to higher levels than it did during the 19th century compared to a workers yearly salary. This increase also clearly showed when studying the median in relation to the average size of the loan and in comparison to the average loan.

The use of various securities changed over time. Guarantee loans were very important in 1870, both when it came to the size and to the number of loans. In 1890 however the guarantee loans only remained important when it came to the number of loans. Instead the mortgage loans constituted more than half of the loans in terms of the size of the loan. This difference can to some extent be explained by an institutional change, where the mortgage loans were considered to be better for the savings banks since they were a more stable security. Still the laws concerning securities, as well as the Sala savings banks' own regulations, were not very specific. They rather worked as guidelines for the savings banks board. After the turn of the century the mortgage loans were even more important, and the guarantee loans were even less important than in 1890 and were also just outnumbered by other securities (such as stock and where both mortgage and guarantee were combined) as well.

When Sala was compared to the country as a whole it was clear that the guarantee loans seem to have been much more important for Sala in 1870 than for other savings banks. Rather surprisingly the importance of guarantee loans during 1890 and 1910 was a bit lower than for the whole of Sweden. Since this was the case for the mortgage loans as well – while other securities had a higher level – this must be due to the increased use of other securities where loans combining mortgage and guarantee security were found which to some extent can explain the high share.

Initially it has to be stated whom the borrowers were when it came to individuals and others i.e. companies, associations and churches. The lenders consisted of only individuals in 1870. Naturally, this might have been a result of the way the savings bank received information from the borrower or entered the information concerning the borrower in its books; thus hiding the fact that one individual might be a company or church representative. However since this was clearly stated in the following years there is no reason to believe that this was the case in 1870. Therefore, neither companies nor associations or churches were represented as borrowers in 1870. In 1890 they still did not have much representation, which goes also for 1910 where the representation only reached 15% at the most. One major difference

can be seen between the loans of individuals and those of others. The loans to churches, associations and companies were notably fewer, but for much larger amounts.

When studying the individuals their gender becomes of major interest since a large share of the savers consisted of women, even though they did not save as large amounts as the men did. The women also tended to save on a more long-term basis. Women, however, were hardly represented as borrowers. A slight increase might indicate that this changed after the turn of the century, but apart from that it can be stated that borrowers in the savings bank were men. Rather surprisingly, when taking a closer look at the loans, women had higher average loans than the men did, with the exception of 1890. This indicates that those women who actually borrowed were somewhat exceptional – probably because they were unusual women, e.g. widows with a fortune.

Who were the lenders then since the savers consisted to a large extent of workers and lower categories? This customer group was in line with the group of savers that the savings banks were aimed for. When it came to the borrowers however, the groups in society, which the savings bank focused on, were not specified. When studying this it was obvious that the group consisting of farmers, “bergsmän” and landowners were important, especially during the 19th century. Next in importance was the upper-class group with academics, higher employees and civil servants. This group also included those connected to the military, which became an important group in the 20th century. Workers along with employees had scarce representation. Craftsmen and small-scale entrepreneurs increased in importance over time. Most of these changes can be explained by the changes in Sala itself. The military became more important since they established a drill field nearby after the turn of the century. The farmers remained important, but with the silver mine being on the decline the importance of the “bergsmän” decreased leading to a decrease for the entire group. This also explains why craftsmen and entrepreneurs became more important in the 20th century. Starting a business was probably a way for previous “bergsmän” to survive the shut down of the mine.

When studying each year more thoroughly it was rather surprising to see that the major group in 1870 – farmers, bergsmän and landowners – used guarantee loans for 2/3 of their loans, while the remaining 1/3 consisted of mortgage loans in terms of total size. This was surprising since this was a group where many of the individuals obviously owned land – land that could have been used to get a mortgage loan, especially since mortgage loans had a lower interest. Mortgage loans had mostly a half to one-percent lower interest rates than the guarantee loans. When studying the average size of mortgage loans

and guarantee loans respectively, there was a clear difference in size. The mortgage loans were on almost 960 crowns which was twice a yearly salary, while the guarantee loans only reached approximately 270 crowns – a half yearly salary for a worker. This, along with other figures, means that while the guarantee loans were many, but small, the mortgage loans were big, but few. This conclusion was evident also when it came to the group of academics, with the exception that they had an even higher level of guarantee loans. Accordingly, the conclusion was therefore that the mortgage loans were used for long-term investments while guarantee-loans were used for short-term credits. This difference can probably be explained by a transaction cost analysis – it was more difficult and demanded more active procedures to get a mortgage loan which included obtaining official records and proof that the estate was not already mortgaged. Guarantee loans, on the other hand, demanded less of the bank as well as the borrower, since no official records were needed – only the signatures of co-signers and witnesses. The board was also most likely to know many of the individuals applying for a loan and thus little further information was needed.

In 1890 there was a change – from the use of guarantee loans to mortgage loans – in the group consisting of farmers, “bergsmän” and landowners. 60% of the loan size consisted of mortgage loans. There was also a vast difference in the average size of the mortgage loans and guarantee loans. The last reached almost 300 crowns while the first mentioned reached 2,300 crowns. Among the craftsmen and small-scale entrepreneurs there was a similar pattern in the use of mortgage- and guarantee loans. In 1910, in the group consisting of higher educated and employees, other securities than mortgage- or guarantee loans were preferred. The loans in this group were also exceptionally large. Many used stocks as security, as well as mortgages and guarantees at the same time. Among the small-scale entrepreneurs and the craftsmen, mortgage loans were preferred. Additionally, this was the case also for farmers and landowners.

The results presented above become even more interesting when compared to what the total professional categories looked like. First of all there was a high percentage of workers in Sala and its surroundings – between 40 and 50 percent. This means that a common group in the area was not represented as borrowers in the savings bank. Considering that the workers also were common as savers, the fact that they hardly were represented as borrowers becomes even more striking. However there might be a few reasonably simple answers to this. First of all they might not have had the same demand for credit. Secondly and more importantly they probably did not own anything which could be used as security since their possessions must have been lim-

ited – which therefore also is the case when it comes to their possibilities to use co-signers. Then there is also the bank's perspective where the board becomes interesting. The board consisted of people from the top two categories from the upper classes, consisting of for instance higher and lower employees, craftsmen and tradesmen. Their knowledge and contacts with workers therefore must have been limited. Rather surprisingly farmers, “bergsmän” and landowners were not at all represented on the savings bank board. This is notable particularly with regards to the vast representation this group had as borrowers. To some extent the representation can probably be explained by this group's landowning. They, especially individuals living in the city, also might have had a closer connection to the members of the board, than the workers had.

Where did the borrowers come from? During the first year of study, 1870, almost half of the borrowers came from the city. The rest consisted of borrowers from more than 10 parishes, but mainly those close to Sala were represented to any obvious extent. The savings bank was then a lender to those living in the city. This was the case in 1890 too, although Sala's share had decreased remarkably. Still the other parishes that were important were those close to the city. In 1910 Sala had more than half of the borrowers again, and the shares of the other parishes were evened out; hence the difference between those near Sala and those far away increased. One conclusion is that Sala savings bank more and more became the “Sala credit bank” although the reception area also included other places, but to a less extent. Several factors probably led to this. Better infrastructure would have made it possible for individuals living far away to borrow in the savings bank. And along with the consequences of increased competition from other banks, as well as the fact that the board might have changed their view on borrowers from the countryside, the board might instead have focused on customers from Sala – still allowing others than city people to borrow in the bank. Additionally, the demand for credit in the parishes surrounding Sala might have decreased, and farmers might have preferred using mortgage institutions instead.

Most guarantors came from the group consisting of farmers, “bergsmän” and landowners. Since they also were the most important group of borrowers this is hardly surprising – it would be within his own group a borrower could and would look for a co-signer. If compared to the board and how they must have reasoned, it is most likely that they knew most of these individuals in person and more importantly if they accepted someone as a borrower they also accepted them as guarantors on the same criteria. Most of all they were aware of the fact that the co-signer also had assets that could be used when needed

i.e. if the borrower was unable to fulfil his or her commitments. The same argument can most likely apply for higher educated as well as the craftsmen. However, for those categories it probably was even more important that they had close ties to the board, although the fact that they owned property or land still was of major importance.

A majority of all the co-signers were men. Women only made up 3% of all the obligations in 1870 and 1910. Since none of the board members nor borrowers were women, this is not surprising either. Due to low representation it is difficult to state whether or not a female borrower preferred a female co-signer or not. Compared to the savers, women were strongly underrepresented as members of the board, as borrowers as well as co-signers, which can be explained by the fact that women were living under different circumstances when it came to possibilities to marry, own property, run a business and reaching lawful age. It should be noted, however, that savings banks were ahead of their time when it came to allowing women to be in control of their own savings. It seems though as if the same cannot be seen in relation to women and borrowing or co-signing.

Most of the guarantors came from Sala and parishes nearby in 1870. However, in 1890 the share of guarantors from Sala had decreased and other parishes had larger shares than during 1870. Also the connection between the distance to Sala and the co-signers' residence is not as obvious as the connection between borrowers and distance to Sala. In 1910 Sala still had the largest share of guarantors, approximately 1/3. Strikingly enough this is followed by a large category of individuals coming from places situated far away from Sala, such as Stockholm and Gävle. Whether they were individuals coming from or trading in Sala, or whether they actually came from somewhere else cannot be stated without further studies.

Some co-signers acted as such on several occasions. This raised questions with regard to their possibilities to cover any demands from the bank, in particular since many of those individuals had loans of their own. Most importantly, what would have happened if the bank demanded one of these co-signers to pay for a loan where this individual acted as a guarantor? A bankruptcy of a borrower might easily have led to a domino effect if this person was unable to fulfill his or her commitment towards the bank and this individual had loans of his own. In many cases the co-signer for a person was someone for whom the borrower previously had acted as co-signer. This puts emphasis on a very important phenomenon called "cross-co-signing". The cross-co-signing can be illustrated in the following way:

Hansson borrows -> Sjöberg co-signs
Sjöberg borrows -> Hansson co-signs.

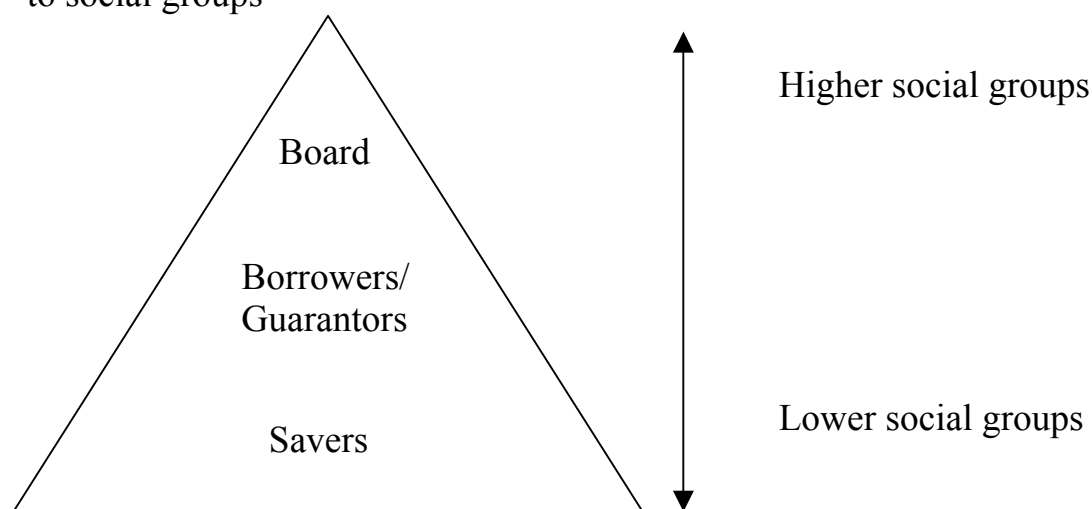
This would seem to be a weak link in the savings bank's borrowing structure. However, few losses on this type of loans were made in Sala. Most losses seem to have been on mortgage loans in the 20th century, where borrowers went bankrupt and in many cases the bank solved this by obtaining their property at the public auction with the purpose of selling it later on with no loss, or preferably a profit.

In relation to the savings bank's board only three cases of obvious insider lending was found, all in 1910. According to the Lamoreux definition there might still be some cases where there was a close connection to one another, for instance those who acted as guarantors several times. The relationship between this person and the board members still needs to be examined through for instance network studies to see if these individuals were neighbours, members of the same clubs etceteras.

The cross-co-signing system hence was a stable system, probably due to its extensive social control and network of individuals. Then why did Sala savings bank decrease its use of guarantor loans if they were doing fine? This is probably related to the attitude on a national level as well as the regulations which also probably was related to the institutional change. The mortgage loans were considered more secure, and the guarantor loans rather "primitive". There was also an institutional change where the attitude toward different types of loans produced a more specified legal framework. For instance mortgage loans were preferred to guarantee loans.

One of the most important conclusions in this licentiate-paper concerns the structure of the professions that the individuals had in relation to Sala savings bank. Roughly the structure can be described with the figure 8.1 below.

Figure 8.1 Illustration of the individuals in the savings bank in relation to social groups

Consequently the savers of the bank made it possible for other groups in society to borrow. This while the board, consisting of the higher social groups tended to be those in control of the saving as well as the lending structure.

Further studies would include a comparative perspective on for instance other banks along with private bankers. Private bankers would be of major interest since they probably favored individuals as borrowers and would therefore likely have had a close connection to the network of borrowers and guarantors in relation to the savings banks. Questions raised in relation to this would be which relationship to private bankers the savings bank had. Did, for instance, the savings bank take over the customers of the private bankers? Studying savings banks of different sizes and/or in different areas would also add to our knowledge on how local prerequisites would add to the structure of the savings banks. Furthermore the life cycle hypothesis would be interesting in relation to the lending structure. When did the borrowers lend in life and what was the loan used for? It would also be of major interest to see how often the networks between borrowers and guarantors changed. This can be studied by creating networks with for instance one year apart. By doing this more facts regarding the borrower – guarantor relation, length and strength (meaning amount borrowed for) would tell us more about the network and how it changed. By studying bankruptcies, mortgages, estate inventories etceteras we would probably find answers to many of the questions raised above in regard to private bankers and savings banks.

Bilaga 1: Socialgruppskategorier (utifrån Norman¹) funna i Sala sparbanks kundkrets med tillägg och namngivna grupper anpassade för denna studie

1a. Storföretagare (och godsägare)

bergshauptman, brukspatron, bruksägare, delägare i kvarn, direktör, disponent, fabriksägare, fabrikör, färgfabrikör, garverifabrikör, godsägare, greve, handskfabrikör, kakelfabrikör, kvarnägare, patron, possessionat, sågverksägare, velocipedfabrikör

1b. Högre tjänstemän och akademiker (här ingår också vissa uppdragstitlar t.ex. nämndeman, kyrkovärd)

adjunkt, agronom, amanuens, Asor², baningenjör, bataljonsläkare, bergsrådman, borgmästare, demoiselle, doktor, doktor provincialläkare, exekutor, fd. kapten, fd. nämndeman, fd. rektor, fil.doktor, fil.kand, fil.mag., fjärdingsman, förste stadsläkare, gruvingenjör, häradsdomare, häradshövding, ingenjör, inspektör, kanslisekreterare, kapten, komminister, kontraktprost, kronofogde, kronolänsman, kyrkoherde, kyrkovärd, landshövding, lantmätare, lantmäteriauscultant, lektor, löjtnant, major, mamsell, notarie, nämndeman, redaktör, rektor, rådman, skolmästare, slottsarkitekt, stadskamrer, studerande, t.f. provincialläkare, tf. länsman, tidningsredaktör, trafikchef, v. kollega³, veterinärläkare, vid Åbo akademi, vo. kammar-skrivare, änka/prostinna

2a. Småföretagare (inom industri och handel), hantverkare (med eller utan mästartitel)

agent, bagare, barberare, bleckslagare, bokbindare, bokhandlare, byggare, byggmästare, eldare, fd. handlare, fotograf, färgare, garvare, gelbgjutare, gjutare, grishandlare, grosshandlare, gårdfarihandlare, gästgivare, handelsidkerska, handlare, kakelugnsmakare, klensmed, kopparslagare, korgmakare, mjölnare, murare, målare, mältare, möss-handlerska, plåtslagare, sadelmakare, sejlare⁴, skomakare, skräddare, slaktare, smed, snickare, sockerbageriidkerska, stolssnickare, svarvare, tapetserare, tegelmästare, trädgårdsmästare, tunnbindare, tyghandelsänka, urmakare, vagnmakare, åkare

---

¹ Se Norman (1974) s. 325 ff.

² Troligtvis avses assessor – dvs. en högre jurist enligt SAOL.

³ Denna var t.o.m. 1905 lärare vid lägre läroverk enligt *Svensk uppslagsbok*.

⁴ Sejlare=repstagare enligt *Nordisk familjebok*.

2b. Lägre tjänstemän, affärsanställda, arbetsledare

bankkamrer, bankkassör, banktjänsteman, banmästare, bokhållare, faktor, fanjunkare, fd. byggmästare, fd. folksskollärare, fd. gruvstigare, fd. skollärlärling, fjärdingsman⁵, folkskollärare, folkskollärlärling, förman, gruvfogde, gruvförman, handelsbiträde, handelsresande, inspektör, kandidat, kassör, kontorist, kontorsbiträde, länsman, metodistpredikant, orgelnist, pastor, polis, poliskonstapel, postiljon, postmästare, predikant, resehandlare, sergeant, skollärare, slöjdlärling, stationsbokhållare, stationsföreståndare, stationsinspektör, stationskarlsförman, stationsmästare, stigare⁶, sågförman, sågverksbokhållare, tjänsteman, vagnförman, verkmästare

3. Brukare, bergsmän och jordägare

arrendator, bergsman, bonde, bondson, bondson, brukare, fd. arrendator, fd. bergsman, fd. bonde, fd. brukare, fd. gruvjordsägare, fd. hemmansägare, gruvjordsägare, gruvjordsägaränka, gårdsägare, gårdsägarinna, hemmansbrukare, hemmansägare, hemmansägarhustru, jordägare, lantbrukare, lägenhetsägare, nr X⁷, rusthållare, ägare, ägobrukare

4. Kvalificerade yrkesarbetare

banvakt, bergssprängare, bryggare, elektromontör, filare, förrådsnickare, hovslagare, hållkarl⁸, konduktör, korpral, källarmästare, ladugårdskar, ladugårdsskötare, lagervaktmästare, lasarettsvaktmästare, lokeldare, lokförare, lokomotivputsare, maskinist, mejerist, plåtslagare, postbetjänt, pumpare, reparatör, reservpostbetjänt, sergeant, sjöman, skorstensfejare, spinnare, stationskarl, stenhuggare, stins, sågare, sågfilare, timmerman, trafikchefsassistent, typograf, vagnmakare, vagnpustare, åkare

5a. Okvalificerade arbetare (inom industri och stadsnäring)

arbetare, arbetskarl, bergslagsarbetare, byggnadsarbetare, fd. gruvarbetare, fd. hyttarbetare, fd. soldat, garvargesäll, gruvarbetare, hyttarbetare, kolvakt, kyrkovaktare, körkarl, lastmätare, lumpsamlare, magasinskar, måleriarbetare, postvaktmästare, skomakarlärling, skradderiarbetare, snickeriarbetare, stationskarl, stenarbetare, sågarbetare, sågverksarbetare, sömmerska, tegelbruksarbetare, telefonarbetare, tingsvaktmästare, tornvaktare, träarbetare, verkstadsarbetare, volontärskomakare, väverska

---

⁵ Denna fungerade som biträde åt landsfiskaler.

⁶ Stigare = gruvförman.

⁷ X = bergsmannens/gruvarbetarens nummer.

⁸ Denna person skötte verksamheten vid skjutsstationer enl. Andolf (1978) s. 49 ff.,

5b. Jordbruksanställda, anställda inom husligt arbete

dagkarl, dräng, fattighjon, fd. piga, fd. soldat, fördelsman, fördelstare, hushållerska, jordtorpare, kusk, piga, soldat, stalldräng, statardräng, statare, statkarl, torpare, torpägare, understödstagare

Bilaga 2: Källorna – användning av dem och deras utseende

Material från Sala stads sparbank¹

Detta avsnitt tar upp de olika materialtyper från Sala sparbanks arkiv som legat till grund för denna studie. Här inkluderas hur materialet har används och vilka svårigheter som var förknippade med användandet av dessa. Detaljnivån kommer sig av en önskan att åskådliggöra metod- och materialproblematiken.

Utlåningsböcker

Det sparbanksmaterial som huvudsakligen använts vid kartläggningen av lånestocken är utlåningsböcker.² Utlåningsböckerna innehåller uppgifter om såväl låntagaren som själva lånet. Beträffande låntagaren gäller att dennes efternamn alltid finns med. Oftast finns också förnamn eller initialer. Andra uppgifter som fås ur samma material rör låntagarens titel och hemvist, vilka med vissa undantag, återfinns i materialet (se tabell ett). Vad gäller själva lånet anges alltid lånebeloppet i utlåningsmaterialet och säkerheten, medan räntesatsen endast anges i undantagsfall.³ Sala sparbank byter vid ett tillfälle system för hur utlåningen redovisas. Detta komplicerar användningen av materialet, men på det hela taget gäller att den information som kan erhållas är ungefär densamma, trots de ovanstående förändringarna.⁴

Ett metodproblem som uppkommit rörande lånestocken är emellertid att den för vissa år måste undersökas från och med det att lånet togs, då lånets storlek efter bl.a. omsättningar annars inte kan klargöras. Upplysningar om detta måste därför ibland sökas i annat material – kassaräkningarna.

---

¹ För en mer generell beskrivning av sparbanksmaterial, dess användning samt för en övergripande källkritisk diskussion rörande samma material se Petersson (1997) och Nygren (1967) s. 176 ff.

² Benämningen av dessa böcker varierar över tid i Sala sparbank. Det kan dock konstateras att innehållet i stort förblir detsamma oavsett benämning. Exempel på böcker i Sala sparbank som innehåller den önskade informationen: ”registerbok för utlåningsrörelsen”, ”register för stående lån” och ”huvudbok för utlåningsrörelsen”. Gemensamt för dessa är att de alla innehåller information om lånen, när de togs samt säkerheterna och låntagarna. Fortsättningsvis kommer dock denna typ av böcker att samlas under benämningen **låneböcker** (SSA).

³ Se kapitel 4 för redogörelse av räntesatserna.

⁴ Nygren (1970) s. 7 ff. påpekar att det var vanligt med förändringar av redovisningsprinciperna i sparbankerna. Detta stämmer också överens med vad som påträffats i Sala sparbanks utlåningsmaterial. I Sala sparbank redovisas lånen år 1870 i lånestocken med skuldsedelsdatum, vilket också är det datum som denna studie av lånen baserar sig på för detta nedslagsår. De övriga nedslagsåren redovisas i denna studie utifrån det datum de förts in i låneböckerna.

Inteckningslånen i utlåningsböckerna

Datumet för själva inteckningen angavs vid vissa tillfällen, likaså angavs ibland vilken fastighet som intecknades. Emellanåt konstaterades dock bara att en inteckning blivit gjord. Kompletterande uppgifter om inteckningens taxeringsvärde och brandförsäkringsvärde⁵ kan också erhållas. För år 1910 är uppgifterna om teckningslånen över lag mer informationsrika än för de tidigare nedslagsåren.

Borgenslånen i utlåningsböckerna

I låneböckerna finns inte bara uppgifter om låntagarna, utan också borgensmännen nedtecknade med efternamn, men endast undantagsvis med förnamn eller initialer. Yrkestitel förekommer, men mer vanligt är att adressen finns nedtecknad. Här kan det således finnas svårigheter att identifiera olika individer. Ett undantag utgörs av 1890 där det finns en ytterligare källa som specificerar individer; det sk. låneregistret vilket beskrivs nedan.

Tabell B 2.1 Tillgänglig information i lånestocksmalet 1870, 1890 och 1910

	Titel		Adress		Säkerhet och lånebelopp
	Låntagarna	Borgensmännen	Låntagarna	Borgensmännen	
1870	ja	nej	ja	vanligen	ja
1890	nej	nej	vanligen	ja	ja
1910	ibland	vanligen	ja	vanligen	vanligen/ja

Källa: Låneböcker, kassaräkning 1870, 1890, 1910, låneregister 1890 (SSA). Anm. "Ibland" avser relativt vanligt, och "vanligen" avser en majoritet av fallen och "ja", med några fåtal undantag, alltid. "Nej" betyder att informationen ej återfinns i sparbanksmaterial, utan måste sökas i annat material.

Generella identifikationsproblem i undersökningen

För samtliga nedslagsår i undersökningen gäller att materialet från sparbanken inte ger tillräcklig information för att skilja individer från varandra. Särskilt stora problem föreligger 1890. Genom att t.ex. kontrollera dessa individer, mot annat material, såsom husförhörslängder är det dock möjligt att få närmare information om personerna. Denna kontroll görs exempelvis genom att studera huruvida det bor personer med samma namn i samma by. Om det inte finns flera personer med

---

⁵ Av styrelseprotokollen framgår att lån mot inteckning ibland gavs mot förbehållet att brandförsäkring krävdes. I januari 1870 konstaterades exempelvis "Fann direktörerna skäligen att bevilja detta lån med villkor att Lindberg förser bevis att äbyggnaderna å tomterne är brandförsäkrade." Lånet var på 3 550 kr.

det namnet kan individen sålunda identifieras. Om så inte är fallet är det emellertid inte möjligt att separera de båda individerna åt vilket i förekommande fall leder till att denna individ förs in i en kategori ”oidentifierade individer”.

Ibland är det svårt att avgöra kön på låntagarna i sparbanksmaterialet, särskilt då endast initial/-er anges. Vid kontroll mot husförhörslängder kan det dock påvisas att kvinnornas namn genomgående skrivs ut; av artighet gentemot dem eller för bankens egen tydlighet. I studien har därmed utgångspunkten att samtliga individer med initialer var män.

En uppgift som visar sig vara mycket användbar vid identifiering är de nummer Sala silvergruvas bergsmän hade. Dessa nummer fördes ofta in i sparbanksmaterialet och eftersom dessa var personspecifika ger de exakt information vid identifiering.

Låneregister från 1890

Utlåningsmaterialet från år 1890 kompletteras med ett register i vilket låntagarens och/eller borgensmannens åtaganden återfinns med hänvisning till det lånenummer som åtagandet hade.⁶ Registret underlättar i vissa fall identifieringen och separationen av annars tveksamma låntagare. Tyvärr ingår i detta material även omsatta lån. Därför kan inte låneregistret användas separat för att beräkna antalet borgens- och låneantaganden.

Kassaräkningen och användandet av detta material

I kassaräkningsmaterialet redovisas de ekonomiska aktiviteter som ägde rum kronologiskt i banken. Där finns bl.a. uppgifter om insättningar och uttag, amorteringar samt uttagandet av lån. Denna undersökning kan dock inte baseras på kassaräkningen eftersom den inte ger någon information om bl.a. lånens säkerhet. Materialet kommer dock att användas då det ger en möjlighet att kontrollera de uppgifter rörande lånebelopp och låntagare, som angivits i styrelseprotokoll och låneböcker. Huvudanledningen är emellertid att se omsättningarna av lånen. Överensstämmelsen mellan de båda materialen visade sig vara bra och de olika materialtyperna *kompletterar* ofta varandra i fråga om uppgifter kring titel, adress och liknande. I vissa fall tycks emellertid adressuppgifterna ha varit oklara då t.ex. personen flyttat, alternativt har adressen angivits utifrån by, gård eller liknande vilket gör att man kan uppfatta samma person som två olika. I dessa fall har utgångspunkten varit de uppgifter som lämnats i låneböckerna, då dessa överlag är de mest informationsrika och också utgör huvudmaterial i denna studie.

---

⁶ Denna typ av register saknas exempelvis i Oppunda sparbank. Se Petersson (1999).

Nyutlåningen och styrelseprotokoll

För att studera nyutlåningen används huvudsakligen *styrelseprotokoll* för respektive nedslagsår. Dessa innehåller efternamn och initial eller namn på låntagaren. Dessvärre är detta material relativt sparsamt vad avser information om vilka yrken och bostadsort låntagarna hade. Yrke och hemvist kan i undantagsfall fås ur annat sparbanksmaterial, t.ex. från länestocken. Säkerheten angavs inte alltid i materialet, men för de nya lån som utgjordes av inteckningar noterades detta oftast. Med tiden utökades även denna informationen till att även omfatta inteckningsobjektets namn och inteckningsdatum. För de nytagna lån som angavs som borgenslånen gäller att dessa endast i vissa fall innehöll information om borgensmännen såsom deras titel och adress. Även här gäller att kompletterande uppgifter får sökas i stockmaterialet.

Tabell B 2.2. Informationen som kan erhållas kring nyutlåningen för respektive nedslagsår 1860 – 1910

	Låntagarens namn	Låntagarens adress	Låntagarens titel	Säkerhet	Borgensmannens namn	Borgensmannens adress	Borgensmannens titel	Lånebelopp
1860	Ja	Sällan	Vanligen	Sällan	Nej	Nej	Nej	Ja
1870	Ja	Ibland	Ibland	Ja	Ja	Vanligen	Sällan	Ja
1880	Ja	Vanligen	Sällan	Nej	Nej	Nej	Nej	Ja
1890	Ja	Sällan	Sällan	*Ja	*Ja	*Ibland	*Nej	Ja
1900	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Ja
1910	Ja	Nej	Nej	*Vanligen	*Ja	*Ja	*Sällan	Ja

Källa: SP 1860, 1870, 1880, 1890, 1900, 1910 (SSA), Länestocksmaterial 1890, 1910. Anm. * markerar att uppgifterna hämtats ur länestocksmaterial för respektive år. Informationen rörande borgenslånen för åren 1860, 1880 och 1900 finns med i tabellen trots att detta inte undersöks vidare, detta för att visa vad som saknas.

En nackdel med styrelseprotokollen, i vilken de nytagna lånen presenteras, är att de saknar information om vilka lån som avslogs och motiveringar om detsamma. Detta är dock av mindre betydelse för denna undersökning.⁸

För vissa år har tidigare uppgivna titlar också i undantagsfall använts det efterföljande nedslagsåret och då endast vid det tillfällena då identifieringen av personen var säkerställd.

⁷ Styrelseprotokollen har även genomgått för samtliga år mellan 1860 och 1910 för att söka händelser av intresse och betydelse för denna studie.

⁸ Denna information återfinns dock i Gävle, se Sjölander (1996) s. 47 ff. som exempelvis visar antal och belopp på de avslagna lånen. I Katrineholm var de avslagna lånen endast undantagsfall, se Petersson (2001)

Övrigt källmaterial

Förutom det ovan nämnda primärmaterialet används särskilt statistiskt material som t.ex. befolkningsstatistik och sparbanksstatistik. Även annat material som kan ge information om enskilda individer i staden nyttjas. Det rör sig om *handelskalendrar*, som inte bara namnger handlare (och specificerar handels-titeln ytterligare; som exempelvis tillägget ”detalj-handlare”, ”gross-handlare” osv.), utan också ämbetsmän, industriägare och fabrikörer. Ett problem med detta material är emellertid att informationen bygger på frivillig rapportering, vilket gör att fullständigheten inte kan garanteras. Dessutom finns i huvudsak endast stadsbor i materialet, vilket gör att landsortsbefolkningen i detta avseende förblir okänd.⁹

Ett annat, betydligt viktigare material som använts för att kartlägga vilka som förekom bland låntagare och borgensmän i de undersökta socknarna 1890 är *husförhörslängder*. I dessa återfinns vanligen en persons titel, alltid efternamn samt förnamn eller initial/-er, adress samt familjesammansättning. Det sistnämnda ingår inte i denna studie. I husförhörslängder inkluderades också de som ingick i hushållet respektive bodde på ägorna eller var anställda på gården eller i familjen.¹⁰ Detta har särskilt använts för att identifiera personer. Husförhörslängder och kyrkböcker har också använts för att klargöra yrkesstrukturen i socknarna.

Det kan uppkomma problem vid användandet av husförhörslängder. Låntagarna och borgensmännen kan ha flyttat sedan lånet togs. Detta gäller särskilt de lån som togs långt före nedslagsåret. Vid flertal tillfällen har det även framkommit att låntagarna, eller den ansvariga för lånets införande i utlåningsboken, har uppgett vad som förefaller vara olika adresser, men som vid närmare undersökning visar sig vara samma plats. Ibland uppges t.ex. gårdsnamnet och ibland byn.¹¹

---

⁹ Sandgren (1999) resonerar ytterligare kring problem med användandet av handelskalendrar s.148 ff.

¹⁰ Se husförhörslängder för socknar enligt bilaga år 1890 (ULA). Se också Clemensson – Andersson (1990) s. 137 för översiktlig information om husförhörslängder.

¹¹ Ett annat problem berör de individer som hade vanligt förekommande namn och som inte går att skilja åt med hjälp av adressen. Ibland uppges hela namnet och ibland initial eller initialer. Svårigheter är förstås mest påtagliga då endast en initial anges. Detta kan dock kringgåas genom att studera dessa individers borgensmän. Om samma borgensman förekommer flera gånger kan det antas att denne s.a.s. ”tillhör” samma låntagare - vilket möjliggör identifiering av låntagaren i vissa fall. Vissa individer påträffas inte heller i husförhörslängderna. I dessa fall beror det troligen på att en del av befolkningen var rörlig och därmed undgick att inkluderas i husförhörslängderna.

Bilaga 3: Lånebevis från år 1896¹

Avskrift, kursiverad stil är uppgifter ifyllda för hand.

Framsida:

No 176

Till Sala sparbank eller order betalar undertecknad ovilkorligen, genom insättning i Bankens kassa efter tre månaders förutgången å någöndera sidan skedd uppsägning, och i hvarje fall senast 180 dagar från nedanstående belåningsdag eller den 28 Sept 1896 en summa af *Trehundra femtjo /350/* Kronor, som jag till låns undfått emot å andra sidan tecknade säkerhet; och ifall betalningen skulle öfver tiden uteblifva, förbinder jag mig att erlægga, jemte kapital och ersättning för alla Bankens omkostnader vid lånets indrivande eller bevakande, ränta å två tredjedels procent i månaden för den tid efter förfallodagen kan uteblifvas hvilket härmed försäkras.

Nora S^o Fallet den 24 mars 1896

Jan Larsson

Låntagare

Yrke: _____

Hemvist: *Fallet adress Tärnsjö*

Belånad den 28 mars 1896

Vittnen till egenhändiga namnteckningarna:

A Arvid Andersson

Yrke: _____

Hemvist: *Fallet Tärnsjö*

Lars Jonsson

Yrke: _____

Hemvist: *Tärnsjö*

OBS! Antalet dagar liksom förfallodagen bör icke af lånesökanden utsättas förr än lånet erhålles.

Lånesumman utskrifves både med bokstäfver och siffror.

Låntagarens hemort utsättes tydligt.

---

¹ Från kassaräkning 1896 (SSA).

Baksida:

För omstående förbindelse gå undertecknade en för begge och begge för en i en full borgen såsom för egen skuld dag som å andra sidan står

A Andersson, Gädtsjö

Yrke: *Hemmansägare 11/18 mantal*

Hemvist: *Nora S^o Tärnsjö*

Lars Olssons Enka Anna Anders Dotter

Yrke: *Bonde Enka*

Hemvist: *Nya Holm Tärnsjö*

Vittnen till egenhändiga namnteckningarna:

den ene skrivit sitt namn den andra sitt bomerke

A Arvid Andersson

Yrke: _____

Hemvist: *Fallet Tärnsjö*

Johan Lungren

Yrke: _____

Hemvist: *Holm Tärnsjö*

OBS! Läs detta!

Borgensförbindelsen bör ega följande lydelse: ”För omstående förbindelse gå undertecknade, en för begge och begge för en (en för alla och alla för en), i full borgen såsom för egen skuld, försäkras.”

Om säkerheten utgöres af in-teckning eller annat hypotek, bör anteckning derom göras på denna sida.

Låntagarens och löftesmännens titlar och yrken samt adresser böra under namnen alltid utsättas.

Låntagares och löftesmäns egenhändiga namnunderskrifter skola alltid vara af trenne vittnen bestyrkta. Om icke båda eller alla löftesmännen äro samtidigt närvarande och underskrifva borgensförbindelsen, så bör en hvar af löftesmännens namnteckning bestyrkas af två samtidigt närvarande vittnen. Äro låntagare eller löftesmän icke skrifkunnige, bör förbindelsen skrivas af det ena vittnet.

Låntagare bör tillse att vittnen tagas endast kända, trovärdiga och **odjävliga** personer.

Bilaga 4: Sammanställd socialgruppsfördelning 1870 - 1910

I tabellen nedan återfinns en sammanställning av socialgruppskategorierna i Sala stad med omnejd där viktning skett i förhållande till befolkningens storlek och upptagningsområdets förändring. Tillägg till befolkningssammansättningen har gjorts i takt med att upptagningsområdet för banken blivit större. Tabellen utgör underlag i de fall där låntagare och borgensmän jämförs med den förväntade yrkesfördelningen. Ur respektive tabells källhänvisning framgår vilka de aktuella socknarna var.

Tabell B 4.1: Socialgruppsfördelningen, viktad i förhållande till folkmängd år 1870, 1890 och 1910 (%)

	1870	1890	1910
1a (storföretagare, godsägare)	<1	<1	<1
1b (högre tjänstemän, akademiker)	<1	1	<1
2a (småföretagare, hantverkare)	12	14	9
2b (lägre tjänstemän, affärsanställda, arbetsledare)	1	2	2
3 (brukare, bergsmän, jordägare)	30	27	44
4 (kvalificerade yrkesarbetare)	<1	5	3
5a (okvalificerade arbetare)	28	23	8
5b (jordbruks-anställda)	26	27	33

Källa: **1870**: Husförhörslängder Sala SF, Norrby, Kila och Kumla, 1870 (ULA). **1890**: Husförhörslängder Möklinta, Västerlövsta, Västfärnebo, Norrby, Kumla, Kila, Sala LF, Sala SF, 1890 (ULA). **1910**: Församlingsböcker för Sala SF, Västerlövsta, Västfärnebo, Tärna, Norrby, Sala LF, Östervåla, Möklinta och Kila år 1910 (ULA).

Bilaga 5: Karta över Sala med omnejd

Källa: Nationalencyklopedien

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Källor

Otryckta källor

SVAR, Ramsele (SVAR)

Husförhörslängder och församlingsböcker:

Kila 1870, 1890, 1910

Kumla 1870, 1890, 1910

Norrby 1870, 1890, 1910

Uppsala Landsarkiv (ULA)

Husförhörslängder:

Enåker 1870, 1890, 1910

Fjärdhundra 1910

Fläckebo 1870

Fläckebo 1870, 1890, 1910

Kila 1870, 1890, 1910

Kumla 1870, 1890, 1910

Möklinta 1870, 1890, 1910

Nora 1870, 1890

Norrby 1870, 1890, 1910

Romfartuna 1910

Sala landsförsamling (LF) 1870, 1890, 1910

Sala stadsförsamling (SF) 1870, 1890, 1910

Simtuna 1870, 1890, 1910

Tärna 1870, 1890, 1910

Tärnsjö 1910

Västerby 1890

Västerlövsta 1870, 1890, 1910

Västfärnebo 1870, 1890, 1910

Sala sparbanks arkiv (SSA)

Kassaräkning 1870, 1890, 1896, 1910

Låneböcker 1870, 1890, 1910

Mapp märkt ”sparbanken”

Registerbok 1890

Styrelseprotokoll 1860, 1870, 1873, 1874, 1880, 1890, 1900, 1910

Tryckta källor

Bidrag till Sveriges officiella statistik (BiSOS)

- A) Befolkningsstatistik 1860 – 1910
- E) Inrikes sjöfart och handel 1860-1910
- H) 5-årsberättelser 1871 –1875

Svensk författningssamling (SFS)

- 1875:73 Förordning angående sparbanker
- 1892:59 Lag angående sparbanker

Övriga

- Historiskt geografiskt lexicon öfver Sverige* (1860) BD4, (1864) BD5, (1865) BD6, (1868) BD7.
- Key – Åberg (1906) *Svenska Aktiebolag och banker 1906*, Stockholm.
- Nationalencyklopedin*, (1992) BD11.
- Nordisk familjebok* (1916) BD24.
- Svenska akademiens ordlista* (1986).
- Svensk uppslagsbok*, (1955) 2:a upplagan, BD12.
- Sveriges bankmatrikel* (1886) Stockholm.
- Sveriges handelskalender* (åren 1861- 1910) Stockholm.

Otryckt litteratur

- Hellgren, Hilda (1994), ”Den som spar han har - undersökning av Norrtälje stads och närgränsande tingslags sparbank år 1909; kundkretsens sparbeteende” (C-uppsats, Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet) Uppsala.
- Hellgren, Hilda - Söderman, Susanne (1995), ”Högsby sparbank - En jämförande undersökning av sparbeteendet och kundstrukturen år 1899-1917” (D-uppsats, Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet) Uppsala.
- Lilja, Kristina (1995), ”Litet i sänder gör mycket omsider En undersökning av sparandet i Norrtälje stads och Mellersta Roslagens Sparbank under slutet av 1800-talet”. (C-uppsats, Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet) Uppsala.
- Lindgren, Håkan (1999) ”Preindustrial Financial Markets: Estimates based on Micro-data”, (Institutet för Ekonomisk-historisk forskning, Handelshögskolan, Stockholm) Stockholm.
- Lindgren, Maria (1999), ”En för alla - alla för en”? Handlares konkurser i Sala under åren 1869-1876” (C-uppsats, Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet) Uppsala.
- Nordén, Anders (1995) ”Sparbanken i den lokala ekonomin – En studie av Handbörds härads befolkningsstruktur samt Högsby sparbanks låntagare” (C-uppsats, Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet) Uppsala.
- Sjölander, Anders (1996), ”Sparbankens roll i den lokala ekonomin under slutet av 1800-talet - en studie av Gefle stads sparbanks utlåning” (D-uppsats, Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet), Uppsala.

Tryckt litteratur

- Born, Karl-Erich (1977) *International Banking in the 19th and 20th centuries* Stuttgart.
- Brandal mfl. (1989) *Penger spart – penger tjent. Sparebanker og økonomisk utvikling på Sør-Vestlandet fra 1839 til 1989*. Stavanger.
- Cardell, Jan mfl. (1968) *Karl Johanstiden och den borgerliga liberalismen 1809 – 1865*. Stockholm.
- Carlsson, Sten (1968) *Yrken och samhällsgrupper. Den sociala omgrupperingen i Sverige efter 1866*. Stockholm
- Clemensson, Per och Andersson, Kjell (1993) *Släktforska! Steg för steg!*. Stockholm.
- Cronbladh, Åke (1993) *Sparbankerna i Sverige. Länsvis sammanställning avseende öppnande, sammanslagningar, namnändringar, upphörande*. Stockholm.
- Engelbertsson, Bob (1987) *Industriarbete i förindustriell arbetsmiljö - Sala gruva och silververk under 1800-talet*, (Uppsala studies in economic history 27). Uppsala.
- Forsell, Anders (1992) *Moderna tider i sparbanken*. Stockholm.
- Fälting, Lars (2001) *Småhusfinansiering. En studie av kommunens, statens och enskilda aktörers riskhantering i Nyköping 1904-1948*, (Uppsala studies in economic history 52). Uppsala.
- Gasslander, Olle (1956), *Bank och industriellt genombrott. Stockholms enskilda bank kring sekelskiftet 1900 I*. Stockholm.
- Göransson, Anita (1993) ”Från hushåll och släkt till marknad och stat” i *Äventyret Sverige en ekonomisk och social historia*. Stockholm.
- Hansson, Pontus och Jonung, Lars (1997) ”Finance and Economic Growth. The case of Sweden 1834 – 1991”, Working paper no. 176, The Economic Research Institute, Stockholm School of Economics.
- Helge, Per (1989) *Om Sala - historia om en stad*. Sala.
- Hellevik, Ottar (1990) *Forskningsmetoder i sociologi och statsvetenskap*. Oslo.
- Hellgren, Hilda (2000) ”One for All – All for One? Networks between Guarantors and Borrowers during the late 19th century” i Fälting et al. *Both a Borrower and a Lender be – Savings Banks in the Economic Development of Sweden 1820 – 1939* (Uppsala Papers in Financial History, report no. 12) Uppsala.
- Herdin, R.W (1915) *Uplands enskilda bank 1865-1915, minnesskrift*. Uppsala.
- Hessling, Torbjörn (1990) *Att spara eller inte spara – vilken fråga! Den sparfrämjande verksamheten 1820-1970*, Sparbankshistorisk skriftserie. Stockholm.
- Hildebrand, Karl-Gustaf (1971) *I omvandlingens tjänst - Svenska Handelsbanken 1871-1955*. Stockholm.
- Himmelsrup, Otto (1945) ”Sparkasserne i Danmark” i *Sparbankerna 125 år – särtryck ur svensk sparbankstidsskrift*. Stockholm.
- Jansson, Torkel (1982) *Samhällsförändring och sammanslutningsformer* (Studia Historica Upsaliensia nr 124). Uppsala.
- Kristiansson (1935) *Uddevalla sparbank*. Uddevalla.
- Kuusterä, Antti (1996) *Idé och pengar. Sparbankerna i det finländska samhället 1822-1994*. Helsingfors.
- Lagerqvist, Nathorst Böös (1997) *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar*. Stockholm.

- Lamoreaux, Naomi (1994) *Insider lending. Banks, personal connections and economic development in industrial New England*. Cambridge.
- Larsson Gunnar (1998) *En bok om Möklinta socken*. Morgongåva.
- Larsson, Mats – Lindgren, Håkan (1992) ”The political economy of banking: retail banking and corporate finance in Sweden, 1850 – 1939” i Cassis, Youssef (ed.) *Finance and financiers in European History 1880 – 1960*. Cambridge.
- Larsson, Mats (1991), *En svensk ekonomisk historia 1850-1985*. Stockholm.
- Larsson, Mats (1993) ”Aktörer, marknader och regleringar Sveriges finansiella system under 1900-talet” (*Uppsala Papers in Financial History*, Report No. 1). Uppsala.
- Larsson, Mats (1995) ”Overcoming Institutional Barriers: Financial Networks in Sweden, 1910-1990” i Cassis, Youssef - Feldman, Gerald D. - Olsson, Ulf (ed.) *The Evolution of Financial Institutions and Markets in Twentieth-century Europe*. Aldershot.
- Larsson, Mats (1998) *Staten och kapitalet - det svenska finansiella systemet under 1900-talet*. Stockholm.
- Lilja, Kristina (2000) ”Utav omsorg och eftertanke – en undersökning av Falu stads sparbanks sparare 1830 – 1914” (*Uppsala Papers in Financial History*, no 11), Uppsala.
- Lindgren, Håkan (1993) ”Finanssektorn och dess aktörer 1860 – 1982” i *Äventyret Sverige. En ekonomisk och social historia*. Stockholm
- Lönnborg, Mikael (1999) *Internationalisering av svenska försäkringsbolag. Drivkrafter, organisering och utveckling 1855 – 1913*, Uppsala studies in Economic History 46. Uppsala.
- Magnusson, Lars (1996) *Sveriges ekonomiska historia*. Stockholm.
- Myhrman, Johan (1994) *Hur Sverige blev rikt*. Stockholm
- Myrdal, Gunnar (1933) *The cost of living in Sweden 1830 – 1930*. Stockholm.
- Nilsson, Göran B. (1981) *Banker i brytningstid. A O Wallenberg i svensk bankpolitik 1850 – 1856*. Stockholm.
- Nilsson, Göran B. (1988) ”Kreditens jättekraft Svenskt bankväsende i brytningstid och genombrottstid vid 1800-talets mitt” (*Uppsala Papers in Economic History*, Report No. 18. Uppsala.
- Nilsson, Lars (1989) *Den urbana transitionen- Tätorterna i svensk samhällsomvandling 1800-1980* (Stadshistoriska institutet; Studier i stads- och kommunhistoria 5). Stockholm.
- Nilsson, Lars (1992), *Historisk tätortsstatistik, del 1, Folkmängden i administrativa tätorter 1800-1970*. Stockholm.
- Norman, Hans (1974), ”Från Bergslagen till Nordamerika. Studier i migrationsmönster, social rörlighet och demografisk struktur med utgångspunkt från Örebro län 1851-1915” (*Studia Historica Upsaliensia* 62). Uppsala.
- North, Douglass (1993) *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. New York.
- Nygren, Ingemar (1966) *Tendenser i större svenska sparbankers kreditgivning 1821 – 1914*, I svensk sparbankstidsskrift 1966 nr 7 – 8, årgång 50. Stockholm.
- Nygren, Ingemar (1967) *Svensk sparbanksutlåning 1820-1913. En analys av de större sparbankernas kreditgivning* (Meddelanden från ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet nr. 9). Göteborg.

- Nygren, Ingemar (1970) *Västsvenska sparbankers medelsplacering 1820-1913* (Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet, nr. 18). Göteborg.
- Nygren, Ingemar (1981) *Svensk kreditmarknad 1820-1875* (Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet, nr. 47). Göteborg.
- Nygren, Ingemar (1985) *Från Stockholms banco till citibank. Svensk kreditmarknad under 325 år*. Stockholm.
- Nygren, Ingemar (1987) *Göteborgs kreditmarknad 1820 – 1913* (Meddelande från Ekonomisk-historiska institutionen, Göteborgs universitet, rapport 5-6). Göteborg.
- Näsmark, Johan (1923) *Sala stad - bidrag till dess historia*. Sala.
- Näsmark, Johan (1928) *Sala stads sparbank 1828-1928 Minnesskrift*. Sala.
- Olsson, Ulf (1993) "Industrilandet Sverige. Hundrafemtio år av omvandling" i *Äventyret Sverige. En ekonomisk och social historia*. Stockholm.
- Petersson, Tom (1997) *Sparbanksarkiven- en guldgruva för forskare?* (Arkiv, samhälle och vetenskap nr. 1, 1997).
- Petersson, Tom (1999), "Kreditmarknad i omvandling. En studie av sparbanksverksamhet på lokal nivå: Oppunda härads sparbank och stationssamhället Katrineholm 1881-1916" (Licentiat-uppsats, Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet). Uppsala.
- Petersson, Tom (2001) *Framväxten av ett lokalt banksystem. Oppunda sparbank, Södermanlands enskilda bank och stationssamhället Katrineholm 1850 – 1916* (Uppsala Studies in Economic History 56). Uppsala.
- Porelius, Roland (1953) *Sala sparbank 1828-1953*. Sala.
- Rolén, Mats (1979) *Skogsbygd i omvandling. Studier kring befolkningsutveckling, omflyttning och social rörlighet i Revsunds tingslag 1820 – 1877*, Studia Historica Upsaliensia 107. Uppsala.
- Rydin, Axel (1903) *Anteckningar rörande Sala sparbank åren 1832-1902*. Stockholm.
- Sandgren, Fredrik (1998) *Lanthandel i skogsbygd. Lanthandelns företags- och organisationsformer i Revsundsregionen i Östra Jämtland 1870 – 1890* (Licentiat-uppsats, Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet). Uppsala.
- Sjölander, Anders (2000) *Att reglera eller inte reglera – en undersökning av sparbanksfrågan i riksdagen 1882 – 1939* (Licentiat-uppsats, Ekonomisk historiska institutionen, Uppsala universitet). Uppsala.
- Sommarin, Emil (1940), *Grundläggningen av vårt svenska sparbanksväsende*. Lund.
- Sommarin, Emil (1942), *Vårt sparbanksväsen 1834-1892*. Lund.
- Sommarin, Emil (1945), *Vårt sparbanksväsen 1893-1945*. Lund.
- Svenska stadsmonografier; Sala, Fagersta, Arboga, Köping* (1946) Uppsala.
- Svensson, Patrick (2001) *Agrara entreprenörer. Böndernas roll i omvandlingen av jordbruket i Skåne 1800 – 1870*. (Lund studies in economic history 16). Lund.
- Söderberg, Johan (1993) *Civilisering, marknad och våld i Sverige 1750 – 1870. En regional analys*, Acta Universitatis Stockholmiensis 22. Stockholm.
- Västmanlands länssparbank 1864 – 1924* (1924) Västerås.
- Wallerstedt, Eva (1995) *Finansiärers fusioner - de svenska affärsbankernas rötter 1830-1993* (Studia Oeconomiae Negotiorum 37). Uppsala.

Hemsida
www.hhs.se/secs/Research/History1/htm

Uppsala Papers in Economic History consists of the following series:

RESEARCH REPORTS

1. Bo Gustafsson: The Causes of the Expansion of the Public Sector in Sweden during the 20th Century. 1983.
2. Mats Essemyr: Food Consumption and Standard of Living: Studies on Food Consumption among Different Strata of the Swedish Population 1686-1933. 1983.
3. Göran Rydén: Gammelstilla stångjärnssmedja – en manufakturindustri. 1984.
4. Alf Johansson: Market, Nature and Work: The basics of work organization in a nineteenth-century export sawmill. 1984.
5. Lena Sommestad: Strukturomvandling och yrkessammansättning: Ala sågverk under mellankrigstiden. 1985.
6. Li Bennich-Björkman: Nationalekonomi och ekonomisk historia. Inställningen hos nationalekonomer till ämnet ekonomisk historia 1929-1947. 1985.
7. Håkan Lindgren: International Firms and the Need for an Historical Perspective. 1985.
8. Alice Teichova: Economic Policies in Interwar East Europe: Freedom and Constraints of Action. 1985.
9. Lynn Karlsson & Ulla Wikander: Kvinnoarbete och könssegregering i svensk industri 1870-1950: Tre uppsatser. 1985.
10. Bo Gustafsson: Det antika slaveriets nedgång: En ekonomisk teori. 1985.

11. Mats Morell: Eli F. Heckscher, utspisningsstaterna och den svenska livsmedelskonsumtionen från 1500-talet till 1800-talet. Sammanfattning och komplettering av en lång debatt. 1986.
12. Ragnhild Lundström & Kersti Ullenhag: Methodological Problems in Business History: Two Papers. 1986.
13. Kersti Ullenhag (editor): Books and Articles from the Department of Economic History at Uppsala University. 1986.
14. Georg Péteri: The Role of State and Market in the Regulation of Capital Imports: Hungary 1924-1931. 1987
15. Håkan Lindgren: Banking Group Investments in Swedish Industry: On the emergence of banks and associated holding companies exercising shareholder influence on Swedish industry in the first half of the 20th century. 1987.
16. Mats Morell: Om mått- och viktsystemens utveckling i Sverige sedan 1500-talet. Vikt- och rymdmått fram till metersystemets införande. 1988.
17. Juergen Salay: The Soviet Union River Diversion Project. From Plan to Cancellation 1976-1986. 1988.
18. Göran B. Nilsson: Kreditens jättekraft. Svenskt bankväsende i brytningstid och genombrottstid vid 1800-talets mitt. 1988.
19. Maurits Nyström: En spegel av ett sekel. Riksdagens resor i Norrbotten 1880-1988. 1988.
20. Lars Magnusson: Korruption och borgerlig ordning – naturrätt och ekonomisk diskurs i Sverige under Frihetstiden. 1989.

21. Hans Sjögren: Kreditförbindelser under mellankrigstiden. Krediter i svenska affärsbanker 1924-1944 fördelade på ekonomiska sektorer och regioner. 1989.
22. Eskil Ekstedt: Knowledge Renewal and Knowledge Companies. 1989.
23. Karl-Gustaf Hildebrand: Om företagshistoria. 1989.
24. Gert Nylander: Företagsarkiv och företagshistorisk forskning. (Forthcoming)
25. Bo Gustafsson: Gunnar Myrdal 1898-1987. Liv och verk. 1990.
26. Gaim Kibreab: The State of the Art Review of Refugee Studies in Africa. 1991.
27. Lena Schröder: Från springpojke till fullgod arbetare: Om bakgrunden till 1930-talets ungdomsreserarbete. 1991.
28. Ulla Wikander: Delat arbete, delad makt: Om kvinnors underordning i och genom arbetet. 1991.
29. Anders Florén & Göran Rydén: Arbete, hushåll och region. Tankar om industrialiseringsprocesser och den svenska järnhanteringen. 1992.
30. Maths Isacson: Arbetslivsforskaren i det offentliga samtalet. 1992.
31. Gunnar Nordström: Mo och Domsjö och arbetareorganisationerna intill 1940. Frans Kempes personalpolitiska program och Domsjö arbetareföreningen. 1993.
32. Conny Norling: Byråkrati och makt. Ingenjörer vs ekonomer. 1993.

33. Anita Göransson: Om teori och historia. Mening, makt och materialitet. 1993.
34. Bo Hännestrand: Finansieringssätt och attityder. Några erfarenheter ur ledarhundsarbetets historia. 1994.
35. Lars Magnusson: Eli Heckscher and Mercantilism – An Introduction. 1994.
36. Torbjörn Lundqvist: Industrialismens kritiker. Utopism, ämbetsmannaideal och samvetspolitik i Carl Lindhagens ideologi. 1995.
37. Olov Åberg & Johan Öster: Efter avslutad färd, en anständig begravning. En karaktäristik av undantagsinstitutionen, Nederluleå och Råneå socken 1790-1895. 1995.
38. Lars Magnusson & Klas Nyberg: Konsumtion och industrialisering i Sverige 1820-1914. Ett ekonomisk-historiskt forskningsprogram. 1995.
39. Lynn Karlsson: Mothers as Breadwinners. Myth or Reality in Early Swedish Industry? 1995.
40. Lynn Karlsson: Women Workers in Figures. A Picture of Swedish Industry 1863-1912. 1996
41. Kersti Ullenhag: Managers, Institutions and Growth. Business History as an Approach to Industrial History. 1996.
42. Irma Irlinger: Lika lön för lika arbete – Ett nygammalt problem. Uppsala-utredning 1947-1949. 1997.
43. Bo Gustafsson: Scope and Limits of the Market. 1997.
44. Kersti Ullenhag: Ann Margret Holmgren. Den kvinnliga rösträttens agitator. 1997.

45. Göran Rydén: Production and Work in the British Iron Trade in the Eighteenth Century – A Swedish Perspective. 1998.
46. Torbjörn Lundqvist: Organising the Industry. The Creation of Trade Associations, Cartels and Employers' Associations in the Swedish Brewing Industry, 1885-1908. 1998.
47. Mary Hilson: Continuity and Change in the Rise of Labour: Working-class Politics in Plymouth, 1890-1912. 1999.
48. Kersti Ullenhag: Mikro och makro. Två nivåer i samspel. 2001.
49. Klas Nyberg: The "Skeppsbro Nobility" in Stockholm's Old Town 1650-1850. A Research Program on the Role and Significance of Trade Capitalism in Swedish Economy and Society. 2001.

WORKING PAPERS

- 1 Alice Teichova: Rivals and Partners. Banking and Industry in Europe in the First Decades of the Twentieth Century. (*Report from the Vienna Banking – Industry Symposium 1988.*) 1988.
2. Fritz/Kastner/Larsson: Banking and Bank Legislation in Europe 1880-1970. (*Report from the Vienna Banking – Industry Symposium 1988.*) 1989.
3. Elizabeth A Boross & Håkan Lindgren: Bank-Industry Connections in Hungary and Sweden. Two Studies. (*Report from the Vienna Banking – Industry Symposium 1988.*) 1989.

4. Volker Wellhöner & Harald Wixforth: Bank-Industry Relations in Theory and Practise. Two Studies. (*Report from the Vienna Banking – Industry Symposium 1988.*) 1989.
5. Ragnhild Lundström & Jan Ottosson: Bank-Industry Relations in Sweden: Ownership and Interlocking Directorates. (*Reports from the Vienna Banking – Industry Symposium 1988.*) 1989.
6. Agnes Pogany & György Kövér: Banking and Industry In Hungary. (*Reports from the Vienna Banking – Industry Symposium 1988.*) 1989.
7. Ulla Wikander (ed.): The Sexual Division of Labour, 19th & 20th Centuries. Six essays presented at the Ninth International Economic History Congress, Berne 1986. 1989.
8. Agneta Emanuelsson, Lynn Karlsson, Ulla Wikander & Ingrid Åberg (red.): Kvinnohistoria i teoretiskt perspektiv. Konferensrapport från det tredje nordiska kvinnohistorikermötet. 13-16 april 1989. 1990.
9. The Banking Project: The Network of Financial Capital: Essays in Honour of Ragnhild Lundström. 1990.
10. Margarita Dritsas: Foreign Capital and Greek Development in a Historical Perspective. 1993.

BASIC READINGS

1. Håkan Lindgren & Kersti Ullenhag (eds.): Teorier och teoretisk tillämpning i företagshistorisk forskning. Med bidrag av Herman Daems, Erik Dahmén, Håkan Lindgren och Kersti Ullenhag. 1985.
2. Britta Jonell-Ericsson: Skinnare i Malung. 1987.

3. Håkan Lindgren & Hans Modig: The Swedish Match Company in the Inter-war Years. An International Perspective. 1987.
4. Bo Gustafsson: Den ekonomiska vetenskapens utveckling. Del I: Från Aristoteles till Adam Smith. 1988.
5. Bob Engelbertsson & Lynn Karlsson: Seminarieuppsatsen. En genomgång av formella krav. 1989/1998.
6. Mats Larsson & Håkan Lindgren: Risktagandets gränser. Utvecklingen av det svenska bankväsendet 1850-1980. 1989.
7. Paulina De Los Reyes: Bortom Europa. Käll- och litteraturvägledning i u-landsstudier. 1992.
8. Håkan Lindgren (red.): Teori, empiri och metod i ekonomisk-historisk analys. 1992.
9. Juan Bergdahl: Den Europeiska Ekonomiska Gemenskapen – ursprung och fundament. 1994.
10. Klas Nyberg: Att formulera och lösa vetenskapliga problem. En introduktion till uppsats-skrivande i ekonomisk historia. 1998.

UPPSALA PAPERS IN FINANCIAL HISTORY

1. Mats Larsson: Aktörer, marknader och regleringar. Sveriges finansiella system under 1900-talet. 1993.
2. Alexander Boksjö & Mikael Lönnborg-Andersson: Svenska finanskriser – orsaker, förlopp, åtgärder och konsekvenser. 1994.
3. Hans Sjögren (red.): Bankinspektör Folke von Krusenstjernas vitbok. Anteckningar från bankkrisen 1922-1923. 1994.

4. Rolf Marquardt: Internationalisering av svenska banker. En process i fem faser. 1994.
5. Mikael Olsson: Corporate Governance in Economies of Transition. The case of the Slovak Republic. 1995.
6. Anders Ögren: Riksbankens penningpolitik. Kreditförsörjning och prisstabilitet 1869-1881. 1996.
7. Arne Håfors: En statlig affärsbank i Sverige. Drivkrafter och motiv 1910-1930. 1996.
8. Mats Larsson & Mikael Lönnborg-Andersson (red.): Institutioner och organisationer på den svenska bankmarknaden. Erfarenheter från bankkrisen. 1996/97.
9. Karin Ky Hanson: Den svenska OTC-marknaden. Framväxt och funktionssätt. 1996/97.
10. Tom Petersson: Bankanknutna utvecklingsbolag 1962-1990. Tillkomst, drivkrafter och utveckling. 1996/97.
11. Kristina Lilja: Utav omsorg och eftertanke – en undersökning av Falu stads sparbanks sparare 1830-1914. 2000.
12. Lars Fälting, Hilda Hellgren, Tom Petersson & Anders Sjölander: Both a Borrower and a Lender be – Savings Banks in the Economic Development of Sweden, 1820-1939. 2000.
13. Anders Sjölander: Att reglera eller inte reglera – en undersökning av sparbanksfrågan i riksdagen 1882-1939. 2000.
14. Jenny Andersson: Staten och sjukkassorna. Regleringarna av den svenska sjukkasserörelsen 1891 och 1910. 2000.
15. Hilda Hellgren: Med säkerheten i centrum. Sala sparbanks

lån, låntagare och borgensmän 1860-1910.

WORKING PAPERS IN TRANSPORT AND COMMUNICATION HISTORY

1. Lena Andersson-Skog & Jan Ottosson: Institutionell teori och den svenska kommunikationspolitikens utformning – betydelsen av ett historiskt perspektiv. 1994.
2. Jan L. Östlund: Reglering av kollektivtrafik – striden på 1910-talet om tillkomsten av AB Stockholms Spårvägar. 1995:1.
3. Thomas Pettersson: Regionalpolitik och regional utveckling – med fallstudie för Arvidsjauras flygplats. 1995:2.
4. Sven Gerentz: Vägverket och företrädarna för bilism och näringsliv – ett nätverks betydelse för transportpolitik och transportutveckling efter kriget. 1995:3.
5. Lars Fälting: Högtflygande planer i debatten om Arlanda 1946. 1995: 4.
6. Thomas Pettersson: Att kompensera för avstånd – en ekonomisk-historisk utvärdering av transportstöds effekter 1965-1995. 1995: 5.
7. Erik Törnlund: Vägen till försörjning. Vägbyggandet som arbete i Degerfors socken, Västerbotten 1920-1940. 1996:1.
8. Lars Magnusson: Vem och vad formulerar problemen? 1997:1.
9. Lars Magnusson & Jan Ottosson: Transaction Costs and Institutional Change. 1997:2.
10. Rikard Skårfors: Telegrafverkets inköp av enskilda telefon-

nät. Omstruktureringen av det svenska telefonsystemet 1883-1918. 1997:3.

11. Carl Jeding: National Politics and International Agreements. British Strategies in Regulating European Telephony, 1923–39. 1998:1.
12. Thomas Pettersson: Perspektiv på transportstödet. Det regionalpolitiska transportstödet i ett jämförande historiskt perspektiv 1970–1995. 1999:1.
13. Rikard Skårfors: Beslutsfattandets dilemma. Planarbete och opinionsyttringar rörande trafikleder i Stockholm 1945–1975. 1999:2.
14. Lena Andersson-Skog & Thomas Pettersson: På spaning efter ”informationssamhället”. Ekonomiskt-historiskt perspektiv på IT-kulten. 1999:3.
15. Magnus Carlsson: Särintresset och staten. En studie av beslutsprocessen rörande Mäljarbanans tillkomst. 1999:4.
16. Eva Liljegren: Den stora förvirringen. Partipolitik och bilintressen i riksdagsbehandlingen av bilskatternas utformning. 1999:5.